

«Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ

ӘОЖ:371 (091)

Қолжазба құқында

АБИРОВ ДАНИЯР АҚПАРОВИЧ

**«Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің
қалыптасуы мен дамуы
(1991-2017 жж.)»**

6D010300 - Педагогика және психология

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін орындаған диссертациясы

Ғылыми кеңесші:
педагогика ғылымдарының
докторы, профессор
Ыбыраимжанов К.Т.

Шет елдік кеңесші:
педагогика ғылымдарының
докторы, профессор Чавдарова А.

Қазақстан Республикасы
Талдықорған, 2025

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
АНЫҚТАМАЛАР.....	4
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚARTУЛАР.....	7
КІРІСПЕ	8
1. ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАНДА ГИМНАЗИЯ ЖӘНЕ ЛИЦЕЙ МЕКТЕПТЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУЫНЫҢ ТАРИХИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	19
1.1 Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің құрылуының қоғамдық – әлеуметтік сипаты	19
1.2 Гимназия және лицей мектептердің білім беру жүйесінің құрылуының тарихи – педагогикалық аспектілігі.....	34
1.3 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық тәжірибелік мазмұны	55
2. 1991-2017 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ГИМНАЗИЯ ЖӘНЕ ЛИЦЕЙ ТИПІНДЕГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ ..	74
2.1 Білім беру тарихындағы гимназия және лицейлердегі оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың тәжірибиелік жолдары	74
2.2 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінің тарихи-педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі күнмен ұласылымдылығы.....	89
2.3 Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыптағы элективті курсты енгізу және эксперименттік зерттеу жұмыстары	106
ҚОРЫТЫНДЫ	126
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР	129
ҚОСЫМШАЛАР.....	140

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Докторлық диссертация жұмысында төмендегі нормативтік құжаттарға сілтемелер пайдаланады:

Қазақстан Республикасының Конституция 1995 жылы 30 тамызда Республикалық Референдумда қабылданды.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылы 27 шілдедегі №319-ІІІ ҚРЗ.

Жалпы білім беру ұйымдарының (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру) түрлері бойынша қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 17 қыркүйектегі № 375 бұйрығы.

Барлық білім беру ұйымдарында оқыту процесінің тәрбиелік құрамдасын күшейту жөніндегі үлгілік кешенді жоспарды бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 29 маусымдағы № 873 қаулысы.

АНЫҚТАМАЛАР

Докторлық диссертацияда төмендегі терминдерге тиісті анықтамалар пайдаланады:

Лицей – білім берудің баламалы нысаны; негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламалары мен жоғары басқыштағы оқушылар үшін кәсіби бағдары бар оқытуды жүзеге асыратын орта жалпы білім беретін оқу орны.

Гимназия – жалпы орта білім беретін оқу орны. Оқушыларды, олардың бейімділігіне сәйкес тереңдетіп сала бойынша, дифференциациялы оқытуды көздейтін негізгі және қосалқы жалпы білім беретін бағдарламаларды жүзеге асырады.

Шетелдік білім беру – бұл қабілетті және заманауи бірыңғай ғылыми теориялық платформасы бар салалық ғылыми-практикалық бағыт.

Коммуникативті – болашақта балалармен, сондай-ақ айналасындағы адамдармен қарым-қатынасты өзгертуге мүмкіндік беретін ата-аналардың коммуникативті дағдыларын дамытуды көздейді.

Консультативтік – білім беру дағдыларын игеру барысында балаға тиімді әсер ету әдістерін бірлескен педагогикалық іздеу.

Құзыреттілік – 1) сипаттамалары жүйелік сапалы жаңа формациялар ретінде білім беру процесінде қалыптасуы керек құзыреттер болып табылатын жеке тұлғаның интеллектуалды және кәсіби дамуының акмеологиялық категориясы мен әлеуеті; 2) бұл белгілі бір құзыретті жүзеге асыруға бағытталған іс-шараларды сәтті жүзеге асыру тәжірибесі.

Технократизм – техниканы қоғам тағдырын анықтаушы күш деп түсіндіретін әлеуметтік психологиялық нұсқау және саяси-қоғамдық ой бағыты. Технократизм қоғамдық елеулі өзгерістер тікелей техниканың әсерімен жүзеге асады деп ұғындырады. Технократизм идеологиясы адамзат үшін техниканың дамуы қашанда ізгілік көздеген үстірт көзқарасқа негізделген.

Постиндустриалды қоғам – 1) өндірістегі өзгерістің негізіне айналатын теориялық білімнің орталықтандырылуы; 2) экономиялық, инженерлік, әлеуметтік мәселелерді шешу үшін жаңа интеллектуалдық технологияның пайда болуы; 3) білім, ақпарат таратушы әлеуметтік топтың қалыптасуы; 4) билік қатынастарының өзгеруі: индустриалдыққа дейінгі қоғамда – аристократия, индустриалдық қоғамда – демократия, постиндустриалды қоғамда – меритократия. Постиндустриалды қоғам қала тұрғындары 70 – 85%-ға жеткенде басталады. Онда аграрлық және индустриалдық тіршілік екінші кезекке өтеді.

Қалыптастыратын құзыреті: Әлеуметтік - этикалық құзіреттілігі - еңбек рыногындағы бәсекеге қабілетті болуы, педагогикалық және әлеуметтік қарым - қатынас амалдарын меңгеруі, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижесі үшін әлеуметтік жауапкершілікті сезінуі білуі қажет.

Кәсіби құзіреттілігі – өзінің педагогикалық іс - әрекетті, педагогикалық қарым - қатынас пен белгілі бір педагогикалық сана мен идеалдардың, құндылықтардың иесі ретіндегі тұлғалық қасиеттерінің

қалыптасқандығын анықтайтын пән, психологиялық - педагогикалық, әдістемелік білім, білік, дағдылар жүйесін меңгеруі, адамдармен қажетті қарым - қатынас орната білуі, өзінің даму мүмкіндіктерін анықтау, өзін дене, рухани және интеллектуалдық жағынан дамыту, өзінің көңіл - күйін реттеу және өзін - өзі қолдау амалдарын меңгеруі, инновациялық әдістерді бейімдеу және модификациялау, таңдау туралы білімдерді меңгеруі қажет.

Концепция немесе тұжырымдама – бұл объектіні, құбылысты немесе процесті түсінудің (түсіндірудің, қабылдаудың) белгілі бір тәсілі; тақырып бойынша негізгі көзқарас; оларды жүйелі қамту үшін жетекші идея. Ол сондай-ақ ғылыми, көркемдік, техникалық, саяси және басқа қызметтегі жетекші тұжырымдаманы, сындарлы принципті белгілеу үшін қолданылады.

Стереотип – бұл бір әлеуметтік топтың екіншісіне қарағанда өзгермейтін бейнесі, идеясы немесе ұғымы, оған әдетте ерекше мінез-құлық, қасиеттер, қабілеттер немесе белгілер жатады. Сөз грек түбірлерінен тұрады *roots* *στε* (*стерео*), «қатты» дегенді білдіреді және *τύπος* (*балалар*), бұл «әсер» немесе «қалып» деп аударылады.

Лингвистикалық – бұл мәдениет аралық қарым-қатынас жағдайында кәсіптің метатілдігін көрсететін білім құрылымы ретінде әлемнің кәсіби бейнесін қалыптастыратын тілдік тұлға.

Модельдеу – 1) кейбір қалыптасқан модельдерді құру арқылы жүйеге еліктеу, онда осы жағдайды ұйымдастыру мен жұмыс істеу принциптері көрініс табады; 2) жобалау әдістерімен толықтырылуы мүмкін педагогикалық шындықтың жаңа объектілерінің маңызды сипаттамаларын іздеу мен түсіндірудегі қазіргі зерттеудің негізгі әдістерінің бірі. Модельдеу дегеніміз - құзыретті композицияны және ішкі байланыстарды ашып көрсету арқылы, сондай-ақ мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін параметрлерді анықтау арқылы педагогикалық нысанның өмір сүру формасы, құрылымы, жұмыс істеуі немесе даму құрылымын бейнелеудің теориялық тәсілі. Зерттелетін педагогикалық құбылыстың өзгеру динамикасына сапалы және сандық талдау жасау.

Оқу үрдісі – оқытудың арнайы ұйымдастырылған түріндегі жеке тұлғаның жалпы дамуы мен тәрбиесінің, білім беру мақсатын айқындайтын біртұтас педагогикалық үдерістің нақты көрінісі.

Мотивация (түрткі) – баланың уәждемелік-жеке тұлғалық ерекшеліктері, олар белгілі бір пән саласындағы міндетке жоғары танымдық қажеттілік пен ішкі тұрақтылықтың (әуесқойлық) болуы арқылы көрінеді.

Модель дегеніміз – зерттеу нысанын бейнелейтін немесе көбейтетін, оны зерттеу бізге осы нысан туралы толық ақпарат беретіндей етіп ауыстыруға қабілетті, ойша елестетілген немесе материалдық тұрғыдан жүзеге асырылатын жүйе.

Әдіс (әдістемелік жүйе) – үлкен жүйелілікпен және ұйымшылдықпен сипатталады және бұл жүйелілік оның негізін құрайтын теориялық тұжырымдамамен белгіленеді.

Әдістемелік жүйе дегеніміз – белгілі бір әдістемелік тұжырымдамаға сәйкес келетін, материалды, мақсатты, формаларды, мазмұнды және оқу құралдарын таңдауды анықтайтын оқу процесінің жалпы үлгісі.

Әдістеме – 1) теориялық және практикалық қызметті ұйымдастыру және құру принциптері мен әдістерінің жүйесі; 2) теориялық және практикалық қызметті ұйымдастыру мен құрудағы әдістемелік (теориялық) қағидалар жиынтығы; 3) ғылыми танымның «әдіснамалық принциптері» арқылы жүйелілігін жүзеге асыратын, ғылыми тұжырымдамалардың негіздері мен теориялық платформаларын әдіснамалық маңызды компоненттердің өзара байланысында алдын-ала анықтайтын ғылыми таным мен әлеуметтік практиканың жалпы принциптері мен әдістерінің жүйесі.

Парадигма – 1) теорияны түсіндіруде, эмпирикалық зерттеулерді ұйымдастыруда және ғылыми зерттеулерді түсіндіруде біртұтастықты болжайтын, ғылыми қызметтің тұрақты және жалпы негізді нормаларының, теорияларының, әдістерінің, схемаларының жиынтығы; 2) танымдық іс-әрекеттің негізгі принципі ретінде әрекет етеді, проблемалық ситуацияларды шешудің әдістері мен стандарттарының қайнар көзі ретінде қызмет етеді, яғни «мәселелерді шешудің жалпы қабылданған түрі» ретінде анықталады.

Қағидалар – оқытудың мазмұны, ұйымдастырылуы, әдістері мен тәсілдерінде жүзеге асырыла отырып, оқытудың стратегиясы мен тактикасын анықтайтын бастапқы нүктелер.

Білім беру мазмұны – қоғамдық өмір мен жұмыс үшін оқушылардың психикалық және физикалық қабілеттерінің жан-жақты дамуын, олардың дүниетанымының, адамгершілігінің, мінез-құлқының, даярлығының қалыптасуын қамтамасыз ететін ғылыми білімнің, қабілеттің, дағдылардың, шығармашылық қызметтің тәжірибесінің жүйесі.

Функциялары – бұл мектептің жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қажеттіліктерін қанағаттандырудағы рөлі. Төменде келтірілген адаптивті мектептің функциялары тұжырымдамалық идеяларды жүзеге асыру тұрғысынан қарастырылады.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

ҚР – Қазақстан Республикасы

АҚШ – Америка Құрама Штаттары

РСФСР – Ресей Кеңестік Федерациялық Социалистік Республикасы

КСРО – Кеңестік Социалистік Республикалық Одағы

ЖОО – Жоғарғы Оқу Орын

ТМД – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы

КІРІСПЕ

Зерттеудің көкейкестілігі: 1991-2017 жылдардағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің тәжірибесін тарихи-педагогикалық тұрғыдан түсінуге және мазмұнын қазіргі күнгі көзқарас жүйесімен терең және ауқымды талдаулар жасалып әлі де болса өз деңгейінде қалыптастырылған жоқ. Бұл тарихи-педагогикалық тәжірибенің өзекті мәселелерінің бірі деп қарауға алып келеді. Сондықтан да, табиғаты мен мәндік құрылым жағынан жаңашыл педагогикалық идеяға негізделген гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық тәжірибелеріне жаңаша көзқараспен қарап, оның мазмұндық құрылымындағы педагогикалық қызметіне баға беру бүгінгі күннің үлесінде болып отыр. Яғни, гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық мәселелерді шешу тәжірибесі толық зерттелмегендігін көрсетеді.

Біздің зерттеу тақырыбымыздың хронологиялық шеңбері 1991-2017 жылдардағы мемлекеттік басқарудың әртүрлі салаларын реформалау кезеңі болғандығымен анықталады, руханилықтың жаңа мұраттарын іздеу, қоғамдық-саяси өмірді дамыту және орта білім беру жүйесіндегі гимназия және лицейлерді құру заман талабы болды.

Гимназия және лицей типіндегі мектептердің осы кезеңдік жылдардағы қалыптасу мен даму тарихын зерделеп қарастыруда көз жеткізгеніміз - Қазақстанның қоғамдық құрлысының мазмұндық құрылымын қайта құруға алып келіп, орта білім беру жүйесінде техникалық, жаратылыстану-математикалық және гуманитарлық білім беру бағытында топтастырулар мен бағдарлық мақсатында басымдыққа ие оқу-тәрбие мекемелері арасында өзара бәсекелесіктік туып, олардың педагогикалық қызметтерінде сапалылық деңгейлерін артуы орын алған.

Тәуелсіз мемлекет ретінде алға қойған бағыт - экономикалық еркін нарыққа көшіп, қоғамның даму жаңаша бағдарға бағытталуына байланысты қажетті және жаңа мазмұндағы мамандарды даярлайтын ЖОО-ы мен кәсіптік-техникалық білім беру оқу-тәрбие мекемелеріне болашақ мамандықтарға бейіні мен бағдарланған шәкірттерді даярлау басшылыққа алынып, қалыптасқан дәстүрлі бағыт пен мазмұннан өзгеше, жаңа сипаттық кезеңнің орын алуы [1].

Сол кезеңде құрылған Отандық гимназия және лицейлердің әлеуметтік-педагогикалық мәртебесі бар оқу-тәрбие жұмыстарымен айналысатын мекеме және оларды орта білім беруді жүзеге асырушы академиялық бағытталған типтік мектептер ретінде сыни тұрғыдан қарау қажет. Себебі, қазіргі лицей-гимназиялардың міндеттері мен мақсаттарын жеткілікті дәрежеде бағалау мен түсінуге мүмкіндік береді және дамыту жолдарын іздеуге ықпал жасайды. Сондай-ақ, гимназия-лицейлерде педагогикалық үдерісті ұйымдастыруда тарихи сабақтастық жүйе жолдарын анықтауға, қазіргі білім беру мекемелерінің жұмысына оң және теріс қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық жағдаяттардың әсерін түсінуге мүмкіндік жасайды.

Біздерге дейінгі гимназия және лицей мектептері жайында жарық көрген еңбектерде тарихи, философиялық, жеке пәндерді тереңдетіп оқыту бағытындағы білім беру және мектеп типтері жайында қарастырылып өтеді. Дегенмен де, олардың қалыптасуы мен дамуындағы кезеңдер мен жылдарды басшылыққа алып, негіз болған себептер мен жағдаяттарды анықтау және олардың педагогикалық процес қызметтегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру мен жүргізудегі тарихи-педагогикалық тәжірибесін кеңінен талдап, оң бағасын беруге бағытталған білім тарихы бағытындағы арнайы зерттеулердің аз болуы. Олардың жүйеленуі жағдайын қарастыратын ғылыми еңбектердің жеткілікті болмауы - біздердің осы мәселені қарастыруға басты себеп-салдар мен түрткі ретінде орын алды.

Кеңес үкіметінің соңғы жылдары мен егемен Қазақстан мемлекетінің бас кезеңдерінде қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған бұл оқу-тәрбие мекемелерінің өзіне тән педагогикалық қызметтегі маңызды тарихи-педагогикалық салада орны бар. Білімін жаңғыртудың жүріп жатқан үдеріс қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдың талаптарына сәйкес білім беру жүйелеріне мазмұны мен құрылымдық құрамаларын жаңартуға бағытталған. Зерттеу жұмысында белгілі Қазақстандық философ - ғалымдар Ә.Нысанбаев [2], Р.Ж.Абдильдина [3], Б.М.Сатершинов [4], т.б. Ресейлік философ-ғалымдар Р.М. Алейник [5], М.Н. Варламова, М. Н. Толстякова [6] т.б.

Ал, Қазақстандық мектептер мен оның типтері жайында және олардың қалыптасуы мен дамуына қатысты педагогика тарихы бағытында зерттеушілік еңбек жазған педагог-ғалымдар К.Құнантаева [7], Қ.Жарықбаев [8], Сембаев А.И., Храпченков Г.М. [9], Қ.Т.Ыбыраимжанов [10], А.К.Тлебалдиева [11], Ильясова А.Н. [12], Ш.К. Беркімбаева [13], Р.Р. Масырова [14], Т.А. Линчевская [15], А.А. Мукатаев [16], А.М. Рахимжанов [17], Г.Т. Хайруллин [18], А.В. Перминов [19], И.Н. Шевченко [20] және т.б. Сол кезеңдерде білім беру жүйесінде өзара біртұтастықта болаған кеңестік жүйе ізімен еңбек жазған Ресейлік педагог-ғалымдар Ю.А. Конаржевский [21], Ю.К. Бабанский [22], М.Н.Скаткин [23], В.В Краевский [24], И.Я. Лернер [25], В.С.Леднев [26] т.б.

XX ғасырдың алғашқы ширегі мен кеңес өкіметінің соңғы кезеңдері де және тәуелдіктің алғашқы ширегінде ұлттық білім беру жүйесін құруға өзіндік үлес қосқан Қазақстандық психолог-ғалымдар Ж.Аймауытов, Т.Тәжібеу, М.Мұқанов, С.Д.Жакупов, Қ.Жарықбаев, А.Алдабергенов т.б. Ресей психолог-ғалымдар Л.С.Выгодский, Л.В.Занков, В.В.Давидов т.б., өздерінің зерттеу еңбектерінде мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеудегі педагогикалық үдеріс тәжірибесіндегі мәселелері, жаңа білім беру концепциялары, мектептің жаңа типтері, өткен ғасырдың басы мен екінші жартысындағы әлемдік білім беру үдерісінің жетекші бағыттарын анықтаған болатын. Сондай-ақ түрлі саладағы Қазақстандық ғалымдардың кеңестік дәуірдің соңғы кезеңдері мен егемендік кезеңнің алғашқы ширегінде педагогикалық ой мен мектеп ісін оқып үйренуге, білім беру жүйелеріне қазіргі жағдайы мен даму бағыттары қарастыруға арнайы көңіл бөлінген. Қазақстандық және Ресейлік ғалымдарды бірге қарастырумыздың негізі –

қоғамдық құрылымдағы өзара ішкі байланыстың себептері өзек болып отыр. Бұл тарихи байланыс, біздің оны ескеруіміз – диалектикалық заңдылық.

Қазіргі мектептер және олардың типтік ерекшеліктеріне қарай мәселен, гимназия және лицей мектептердің білім беру мен оқыту және тәрбиелеу барысының заманауи талаптарына сәйкес үйлесімді ұйымдастыру үшін, осы типтегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы тарихындағы жүріп өткен педагогикалық тәжірибелерін бүгінгі ғылыми педагогика тұрғысынан талдап қарастыру мен оларға ақиқаттық бағасын берудегі көкейкестілік болып табылады. Себебі, гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуы тарихын жетік білу, осы типтегі мектептердің даму болашағын анықтауға негіз болады. Өйткені, өткеннің педагогикалық тәжірибесіндегі кеткен қателіктер мен олқылықтарды дұрыс түсінуге, озық үлгідегі тәжірибелерін бақылай білу мен оның келешек даму бағыт-бағдарын дұрыс бағыттауға және дамытуға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты ерекше басымдық пен мәртебеге ие орта мектепті гимназия және лицей мектептерді біздің қоғамның зияткерлік әлеуетін толықтырудың негізгі көзі ретінде одан әрі дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Отандық гимназия және лицей мектептері елдің білім беру мен тәрбиелеу бағыттағы салада орын алу әлеуметтік-педагогикалық мәртебесін орта білім беру ұйымының, академиялық бағытталған типі ретінде сыни тұрғыдан түсіну, оның қазіргі заманғы міндеттері мен қажеттіліктерінің мағынасын жеткілікті дәрежеде бағалауға және түсінуге мүмкіндік береді және жетілдіру жолдарын белсенді іздеуге ықпал етеді. Гимназия және лицей мектептердің білім беру қызметін сатылы және қызметіне өнімді талдау мақсат қоюда, оқу үдерісін ұйымдастыруда тарихи сабақтастық механизмін анықтауға, қазіргі кездегі білім беру мекемелерінің жұмысына оң және теріс саяси, әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсерін түсінуге көмектеседі.

Кеңес үкіметінің соңғы кезеңінде 1987 жылдан бастау алып, 1991 жылдары арасында мектептерде шетел тілдерін тереңдетіп оқытуға бағытталған жұмыстар іске асырыла бастады [27]. Бұл бағыттағы жұмыстар мектеп жүйесінің келешек дамуына ықпал жасап, олардың жаңа мазмұндағы гимназия және лицей мектептері т.б. бейіндік пәндерді тереңдетіп оқытатын жаңа типтегі мектептердің құрылуына негіз болды деуге болады. Орта білім беру жүйесіндегі бұл бағыттағы процестердің қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алуы жайындағы табиғи заңдылық. Өйткені, тәуелсіздікпен бірге әлемдік және еуропалық жүйенің, әсіресе білім беру саласындағы интеграцияланудың басты кезеңдері орын ала бастаған еді.

Республикада жаңа мазмұнға бағдарланған жалпы білім беретін орта мектептерде жеке пәндерді тереңдетін оқыту (шет тілдері, жаратылыстану-гуманитарлық пәндер), тәсілдері 1991-2001 жылдары кеңінен орын ала бастады. Олар гимназиялар мен лицейлер типіндегі мектептері ретінде ашылды. Бұл типтегі оқу орындарының қатарына ену үшін орта білім беретін мектептерді іріктеу жұмыстары - тестілеудің және оқушылардың үлгерім нәтижелерінің көрсеткіші басшылыққа алынды. Бұл типтегі мектептер бұрыннан педагогикалық қызметті атқарып келе жатқан жалпы білім беретін

мектептердің базасында пайда болды. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: гимназия - оқушыларға олардың бейімділігі мен қабілеттеріне сәйкес тереңдетілген, бейіндік, сараланған білім беруді қамтамасыз ететін негізгі және қосымша жалпы білім беретін оқу бағдарламаларында кәсіптік-бағдарлы іске асыратын орта жалпы білім беретін мектеп. Сондай-ақ, бұл бағыттағы ресми құқықтық ережелердің жалғасын - 1995 жылғы Қазақстанда жаңа Конституция, ҚР 1992 жылға «Білім беру туралы» жаңа Заңы (1999 ж. 7 маусым) және 2007 жылдары қабылданған Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңына толықтырулар енгізу ерекшеліктері, т.б. ресми құжаттарды басшылыққа алып, осылардың аясында білім беру мен оқытуда дамытуды реттеуде. Заңға сәйкес бұрынғы талаптық-құқықтық ережелер негізі жаңартылып, мемлекеттік білім беру саласын реформалаудағы «Білім» бағдарламасының жасалуы және «Қазақстан Республикасы гимназияларының қызметін ұйымдастыру тәртібі туралы ережелер», «Білім беру қызметін лицензиялау ережесі», «Білім беру ұйымдарын мемлекеттік аттестациялау туралы ереже» өмірлік тәжірибеде орын алған болатын. Бұндай үкімет тарапынан қабылданған құжаттар негізі Отандық білім беруді дамытудың бағыт-бағдарын анықтаушы өзек болды.

Біздің зерттеу тақырыбымыздың хронологиялық шеңберін таңдау 1987-1991 жылдардағы мемлекеттік басқарудың әртүрлі салаларын реформалау кезеңі болғандығымен анықталады, руханилықтың жаңа мұраттарын іздеу, қоғамдық-саяси өмірді ырықтандыруға және орта, Қазақстан қоғамы жоғары білім берудің гимназия және лицей мектептердің жүйесін құру негізінен қазіргі заманға тән.

Зерттеу тақырыбына арналған ғылыми ізденушілік жұмыста бізге дейінгі жұмыстарда гимназия және лицей мектептердің мазмұндық құрылымдарына байланысты нақты бағыттық жүйелеген жұмыстардың әлі де болса толық еместігі орын алуда. Бірақ, Қазақстандағы мектептер, гимназия және лицей мектептері, ұлттық мектептер т.б. қалыптасуы мен дамуы жайында орындалған зерттеушілік жұмыстар бар. Қазақстандағы мектеп жүйесі мен оның типтері жайында отандық зерттеулерде олардың қалыптасуы мен дамуын жалпы қазақ білімді беру жүйелеріне тарихын түсіну аясында қарастырылады. Бұған өзек болатын ол ресми қабылданған заңдық-құқықтық күші бар құжаттар топтамасы негіз болады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 17 қыркүйектегі №375 бұйрығы (2019.30.07.) берілген өзгерістер мен толықтырулар. «Барлық білім беру ұйымдарында оқыту процесінің тәрбиелік құрамдасын күшейту жөніндегі үлгілік кешенді жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 29 маусымдағы № 873 Қаулысы.

ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (09 Желтоқсан 2020) т.б. құжаттарды басшылыққа алып, құқықтық-талаптық ережелердің жаңа жүйесіне талдаулар жүргізілді.

Дегенмен де, Қазақстанның білім беру саласындағы гимназия және лицей мектептердің тарихи тәжірибесін пайдалану мүмкіндіктерін іздеу қажеттілігі мен оны талдаудың жеткіліксіздігі арасындағы қарама-қайшылық біздің зерттеуіміздің мәселесін айқындады:

- КСРО-ның құрамында және Егемен Қазақстан кезеңіндегі гимназия және лицей мектептердің білім беруді ұйымдастыру, дамытудың негізгі тарихи-педагогикалық алғы шарттары мен ерекшеліктері қандай? Гимназия және лицей мектептердің оқу-тәрбие жұмысының педагогикалық тәжірибелік жүйе ретінде орын алу мәселесін талдау, оң бағасын беру заманауи қажеттіліктен туады;

- 1991-2017 жылдар кезеңінде Қазақстанда алғашқы құрылымдық жүйеге ие болған гимназия және лицей мектептер типіндегі жүйесіне ғылыми педагогикалық және тарихи-тәжірибелік тұрғысынан сипаттамалар жасау;

- қазақ гимназия және лицей мектептерінің қалыптасу үдерісін талдау, білім беру үдерісінің негізін құрайтын құндылық бағдарын ашу;

- оқу кезеңіндегі оқытушылар құрамы мен білім алушы оқушылардың құрамына сапалы сипаттама берілмеуі тағы басқалар арасындағы қарамақайшылықтар;

- Егемен Қазақстанның 1991-2017 жылдар аралығындағы ұлттық білім беру саясаты аясындағы гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуындағы ұлттық дүниетанымға бағдарлануы жайындағы мәселелердің қарастырылып, айтылмауы арасындағы қарама-қайшылықтар;

- сол кезеңде құрылған гимназия және лицей мектептердің мазмұндық құрылымындағы оқу жүйесін ұйымдастыруға бағытталған бағдарламалар мен осы типтегі мектептердің модельдері жайында кеңіне ашылып жасалған ғылыми-әдістемелік талдаулардың болмауы арасындағы қарама-қайшылықтар т.б.

Демек, аталмыш мәселенің қазіргі кездегі қажеттілігі мен оның білім беру тарихында бізге дейін ғылыми педагогикалық тұрғыдан жүйелі түрде зерделеніп, талданбау арасында жоғарыда келтірілген қарама-қайшылықтарды жою үшін және педагогика тарихын жүйелеп, толықтыру мақсатында, біз диссертациялық зерттеу жұмысы тақырыбы «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» деп алуымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: 1991-2017 жылдарда Қазақстандағы жалпы орта білім беру жүйесіндегі гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық тәжірибесі негіздерін анықтау.

Зерттеу нысаны: 1991-2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдеріс тәжірибесі.

Зерттеу пәні: Қазақстандағы 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *Егер*, 1991-2017 жылдар аралығында Қазақстандағы орта білім беру жүйесіндегі гимназия және лицей типіндегі мектептерінің қалыптасуы мен дамуы тарихын жүйелеу арқылы оның білім

беру тарихындағы тәжірибелік-педагогикалық негізін ашуға мүмкіндік жасалса, онда, Қазақстандық білім берудің тарихындағы осы типтегі мектептердің педагогикалық үдерісінің қалыптасуы мен дамуы жайындағы теориялық және тарихи-тәжірибелік білімдерді толықтыруға негіз болады. Бұл өз кезегінде, қазіргі гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық үдерісті тарихи-тәжірибелік білімдерге сүйене отырып, заман талабына сәйкес дамытуға мүмкіндік береді. Өйткені бұл, өткеннің педагогикалық тәжірибесіндегі сәтсіздіктер мен ауытқушылықтарын ескеруге, озық педагогикалық тәжірибелерін негізге алуға мүмкіндік беріп, келешек гимназия және лицей типіндегі мектептердің мазмұндық құралымын және оның оқыту мен тәрбиелеу ісіндегі бағыт-бағдарын заманауи ғылыми педагогикалық тұрғыдан анықтауға, дамытуға жол ашады. Яғни, біздің зерттеу жұмысымыздағы қарастырылып отырған Қазақстандағы мектептер және оның типтеріне қатысты тарихи білімдерді толықтыруға бағытталған болжамның дұрыстығын растайды.

Зерттеу міндеттері:

1. Білім беру жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуын тарихи-педагогикалық тұрғыдан жүйелеу арқылы талдаулар жасау (1991-2017 жж);

2. 1991-2017 жылдардағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің құрылымдық мазмұнындағы жаңашылдық ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындау;

3. Зерттеуге алынған 1991-2017 жылдар кезеңіндегі Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдеріс жүйесінің құрылымын талдау және қазіргі күнмен мазмұндық ұласымдылығын анықтау;

4. 1991-2017 жылдар арлығындағы гимназия және лицей типіндегі мектептердегі педагогикалық жүйенің қалыптасуы мен дамуын анықтауға бағытталған «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму» (1991-2017жж.) элективті курсты енгізу, эксперименттік тәжірибелік зерттеу жұмыстарын жүргізу.

Жетекші идея. Қазақстандық білім беру тарихындағы гимназия мен лицей типті мектептердің тәуелсіздіктің алғаш ширегінде (1991-1917жж) қалыптасуы мен даму тарихындағы жинақталған педагогикалық ой-пікірлер мен тәлім-тәрбиелік мұраларды зерделеп, зерттеу арқылы педагогика тарихына қатысты білімдерді толықтыру және ғылыми айналымға түсіру мен бағалау арқылы бүгінгі ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудегі үдеріске арқау ету, сондай-ақ, отандық мектептердің түрлері мен тарихын жүйелеу.

Зерттеу жұмысы әдіснамасы мен теориялық негізі: Жеке тұлғаны, білім жүйесінде қайта құру, модернизация дамыту мен қалыптастыру жайлы тарихи диалектикалық даму заңдылықтары, тарихи педагогикалық құбылыстарды зерттеудегі ақиқаттық пен шындық, тарихи жүйелілікті сабақтастыру.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық және теориялық негізі: Жеке тұлғаны дамыту мен қалыптастыру жайлы тарихи диалектикалық даму

заңдылықтары, тарихи педагогикалық құбылыстарды зерттеудегі объективті, тарихи жүйелікті сабақтастыру.

Зерттеудің көздері: 1991-2017 жылдардағы мерзімді басылымдар, Қазақстандық және ТМД елдеріне кіретін мемлекеттердің білім беру жүйесіндегі педагогикалық ой түйіндеген материалдар, кеңес үкіметінің соңғы кезеңі мен егемен Қазақстан кезеңіндегі педагогика тарихы, түрлі саладағы ғалым және тәжірибелі мамандардың зерттеу еңбектері, Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының кітаптары мен мұрағаттық дерек көздері.

Зерттеу әдістері: Зерттеу аумағына енетін кезеңдегі білім тарихына қатысты тарихи-педагогикалық еңбектерге, заңды-құқықтық, ережелік құжаттарын салыстырмалы-тарихи талдау, зерттелетін тақырып бойынша деректерді логикалық-тарихи, теориялық және жүйелік талдау, сұрыптау, жалпылау, саралау және жалпы зерттеу нәтижелерін қорыту, бағалау.

Зерттеу базасы: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті және Алматы қаласындағы Қайнар академиясы. 2017-2020 жылдарында жүргізілген тәжірибелік жұмыстардағы қатысқан студенттер – 173. 2022-2023 оқу жылында зерттеу жұмысының практикалық мүмкіндіктерін ашуға және толықтыруға байланысты І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің «Жаратылыстану» жоғары мектебінен, «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебінен және «Педагогика және психология» жоғары мектебінен барлығы – 330 студент түрлі мамандықтар бойынша қатыстырылды. 2017-2020 және 2022-2023 жылдарында зерттеу тақырыбы бойынша арнайы жасалған элективті курсты оқыту арқылы жүргізілген тәжірибелік зерттеу жұмысына жалпы саны – 503 студент қатысты.

Зерттеудің кезеңдері:

1-ші кезең (2017-2018жж.) диссертациялық зерттеу жұмысымыздың тақырыбы белгіленіп, ғылыми-педагогикалық және білім беру тарих бағытында жазылған ғылыми-зерттеушілік әдебиеттерде бұл мәселенің қарастырылуы мен зерттелуі жайындағы көзқарастық ой-түйіндеулер қарастырылып, талданды. Анықталған тақырыптарға байланысты тарих педагогика, психология, тарихи этнография, педагогика бойынша әдебиеттер мен зерттеулер жинақталып, сараптамалар жасалды. Зерттеудің мақсаты мен пәні және объектісі негізделіп, зерттеудің әдістері қаралды.

Зерттеудегі ғылым ұғымдар мен диссертацияның ғылыми аппараты анықталып, тиісті дерек көздері және қажетті материалдары жинақталып, салыстырып сұрыптау арқылы ғылыми негізділігіне көз жеткізілді.

2-ші кезең (2018-2019жж.) диссертациялық зерттеу жұмысына мазмұндық жағынан жақын келетін және толықты деректік мәліметтерді заманауи педагогикалық ғылымының теориясы негіздері жүйесімен талдауға алынады, 1991-2017 жылдар аралығында Қазақстандық қоғам мен әлеуметтік ортада орын алған гимназия және лицей типіндегі мектептері жаңашыл бағыттағы оқу орындарын пайда болуы мен дамуын білім немесе педагогика тарихы тұрғысынан жүйеленіп, сипаттамалар жасалынды, түйінделді.

3-ші кезең (2019-2020 жж. 3-ші кезеңнің жалғасы 2022-2023жж.)

жасалған ізденушілік пен зерттеушілік жұмыстардың табыстылығын қорытындылап, жүйесіне келтіру жүзеге асырылды. Диссертациялық зерттеу жұмысын орындаудағы кезеңге бөлуде пайдаланылған әдістер: іздестіру мен жинақтау, талқылау, сұрыптау, генетикалық, салыстырмалы, құрылымдарда және қызметтік құрылым жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің құжаттар мазмұнының ерекшеліктерді анықтап, талдау. Ізденуші докторанттың жеке әрекетінде болашақ педагог мамандарға педагогика тарихы пәні курсының мазмұнын жаңа мәліметтік дерек көздерімен толықтыратын «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму» (1991-2017 жж.) тақырыптағы электив курсты енгізуі және курс бағдарламасындағы берілген дәрістер, семинарлар т.б. түрдегі оқу жұмыстарының жоғарғы оқу орындарында жүргізілуі.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

1. Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің тарихнамасына жүйелік сипаттама беріп, жаңашыл болып табылатын мектептердің құрылуына өзек болған жағдаяттарды талдап, ақиқат пен шындық тұрғысынан бағалауға болады (1991-2017 жж.);

2. 1991-2017 жылдар арлығында Қазақстанда құрылған гимназия және лицей мектептерінің ғылыми-педагогикалық негіздері айқындалып, ғылыми жүйеге келтіріліп тұжырымдамалық тұрғыдан талдауға алынады.

3. Кеңес үкіметі мен егемен Қазақстан 1991-2017 жылдар кезеңіндегі білім беру саясаттарының жүйесінде құрылған гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық мазмұндық құрылымдарының қазіргі осы типтес мектептермен сабақтастықтарына талдаулар жасау арқылы олардың өзара байланысы анықталады;

4. Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму (1991-2017 жж.)» тақырыптағы жасалған элективті курсты ЖОО-ны педагогикалық тәжірибесіне енгізу және оны анық-нақтылы тәжірибелік-зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы тарихи-теориялық бағыттағы педагогикалық білімдерді толықтыруды жүзеге асыру.

Зерттеудің практикалық мәнділігі:

Диссертациялық ізденушілік жұмыста қолданылған және зерттеушілікке қатысты нақты деректік мәліметтерді басшылыққа алу арқылы, тарихи-педагогикалық мазмұндағы ой-тұжырымдар, КСРО үкіметінің соңғы кезеңдеріндегі құрамында болған қазақ елінің 1991 жылдарға дейінгі кезеңнен бастап 1991-2017 жылдардағы яғни, егемен мемлекетіміздің алғашқы жылдарындағы білімді беру жүйелеріне өтпелі дәуіріндегі гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуына қатысты. Білім тарихы бағытындағы білімдер мен тарихи-тәжірибелік мәселелерді зерттеп тану арқылы диссертациялық жұмыста, мүмкін қолданылады. Сондай – ақ, Отандық оқу-тәрбие барысындағы тәжірибе бағытындағы білім тарихында жалпы зерделеуде, оқулықтар және оқу-әдістемелік құралдар ретінде, жоғары білім орындарының, оқу білім бағдарламаларын дайындауда, ЖОО-да педагогикалық тарихи пәнінің курсына және отандық білім берудің тарихы жайындағы элективті курсты

өткізу кезінде Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму» (1991-2017 жж.) элективті курстағы бағдарламасындағы түйінделген ой-пікірлер негізінде педагогика тарихының білімдерін кеңейту бағытында пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылған негізгі қағидалар:

1. Қазақстанданық білім беру тарихындағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық негіздегі мәселелерін зерттеу нәтижелері (1991-2017 жж.);

2. Қазақстандағы 1991-2017 жылдарғы гимназиялар және лицей типіндегі мектептерде оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық негіздегі пікірлерді қоғамдық-әлеуметтік және ұлттық мәдени тұрғысынан жүйелеуеп ұсыну;

3. 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінде мазмұндық құрылымдық жүйесіне ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талдау және бүгінгі ұласымдылық байланысын негіздеу;

4. Зерттеуге алынған 1991-2017 кезеңдерде гимназия және лицей мектептердедің мазмұндық құрылым және олардың қалыптасуы мен дамуындағы өзіндік педагогикалық ерекшелігін ашуға бағытталған Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму (1991-2017 жж.)» атты элективті курстың қажеттілігін ЖОО-ның педагогикалық үдерісіне ендіру арқылы эксперимент тұрғысынан дәлелдеу, негіздеу.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелдігі мен негізділігі: ізденушілікке бағытталған диссертациялық жұмыста қол жеткізген нәтижелерде тарихи ғылыми білімдер мен тәжірибелік әдістемелер жүйесінде дәлелденуі және Қазақстандағы 1991-2017 жылдар кезеңіндегі жаңышылық сипатқа ие болған гимназия және лицей мектептердің қоғам мен әлеуметтік ортада орын алып, дамуы барыстарына тарихи-педагогикалық мазмұнда талдаулар жасаумен, білім беруді ұйымдастыруға бағатталаған заңдық-құқықтық ережелік құжаттарды басшылыққа ала отырып, деректік мәліметтердердің тарихи-теориялық тұрғыдан қаралуы және зерттеудің нәтижесі ЖОО-да педагогикалық мамандықтардың оқу-тәрбие үдерісінде педагогика тарихы мен Отандық білім беру тарих курстарының мазмұндық білімдерін жетілдіруді қамтамасыз ете алады.

Зерттеу ғылыми нәтижесін сынақтан өткізуін мен ұсыну: зерттеудің басты мазмұндық қағидалармен ғылыми-әдістемелік еңбектер тұрғысында және тезистік баяндама қалпында Отандық және шетелдік ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, Қазақстан Республикасы Білім мен ғылымда сапаны қамтамасыз ету комитетінде көрсетілген журналдарда, скопус (Scopus) базасына енетін ғылыми журналдарында жарияланған:

1. Қазіргі қоғамдағы инновациялық мектептердің ерекшеліктері. «Рухани жаңғыру – Қазақстанның серпінді дамуының негізі» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары., Талдықорған, І.Жансүгіров ат. ЖМУ. 2018, 57-60 бб.

2. Қазақстандағы заманауи гимназиялық білімнің даму мәселелері.

Қазақстанның ғылымы мен өмірі. №1 (74), 2019, 38-41 бб.

3. Траектория развития системы образования лицеев: сравнительный анализ Казахстана и зарубежных стран. Центр наукових публікацій Збірник наукових публікацій, IV МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «НАУКА В ЕПОХУ ДИСБАЛАНСІВ», (м. Київ | 30 листопада 2018р.), 2 частина - С. -38-44.

4. Қазақстандағы жаңа үлгідегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі., №2 (77), 2019, 89-92 бб.,

5. Основные направления учебно-воспитательного процесса в лицеях и гимназиях. Инновационный потенциал развития науки в современном мире «НИЦ Вестник науки» Уфа, 31 октября 2019 г., Часть 3, С. 27-37.

6. Развитие университетского образования в аспекте подготовки білімгерлеров оканчившие лицей и гимназии «Сборник с научни доклади» (трета книга)., - Болгария, Издателство; ЕКС-ПРЕС, 2019., - С. 161-166.

7. Публично-социальный характер создания в Казахстане образовательных учреждений типа лицей и гимназии "Prospects for the Development of Modern Science" Materials of the V International Scientific-Practical Conference Международная конференция, - Сеул, Корея , 11-13 март 2020г., -Часть 2,-С.115-123.,

8. History of Formation of Lyceums and Gymnasiums in Kazakhstan and Peculiarities of their Educational Activities Talent Development & Excellence Vol.12, No.1, 2020, -495-506 pp.

9. Content system of the lyceum and gymnasium educational program. BULLETIN OF THE KARAGANDA UNIVERSITY, - №4,(100) - 2020, - 55-62 pp.,

10. Innovative features of education in Kazakhstan's Lyceum-Gymnasium Cypriot Journal of Educational Sciences, 17(1), -2022, -159–173 pp. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i1.6693>

11. «История появления первых лицеев и различия в образовании в современности». Образование от «А» до «Я» научно – практический журнал. –2024. –№2. – С. 7-11.

12. «The history of the first lyceums and the differences in education in modern times». Science in the environment of rapid changes. – 2024. –№195.

Жарық көрген ғылыми еңбектер: зерттеудің негізгі нәтижелері мен қағидалары шет елдік және отандық халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында (8) және ҚР БЖҒМ Білім және Ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда (3), Скопус деректер базасында саналатын ғылыми журналдарда (1) жарық көрді. Диссертациялық ізденушілік ғылыми жұмысты орындау барысында қол жеткізілген нәтижелер мен оның негізінде жасалған қорытынды ой-түйіндеулер негізі - зерттеу базасында көрсетілген ЖОО-да болашақ мұғалім мамандарды даярлау тәжірибесіне ендірілген элективті курсты оқытудағы көрсеткіштік мәліметтері өзек болды.

Диссертацияның құрылымы. Диссертацияда кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан, әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспеде зерттеген тақырыбы өзектілігі анықталып, диссертациялық ғылыми зерттеу жұмысында ғылымдағы аппараты – яғни, зерттеудің мақсаты, зерттеу пәні, объектісі, ғылымдағы болжам, зерттеудің міндеттерлері мен зерттеу базасы, зерттелген кезеңдер, ғылымдағы жаңалықтар, әдістер, тәжірибелік және теориялық, қорғауына ұсынылған жаңалықтар беріледі.

«Егемен қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің жүйесін құруының тарихи-әдіснамалық негіздері» атты бірінші бөлімде 1991-2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамудағы өтпелі кезеңдері мен олардың өзіндік ерекшеліктері, сол уақыттағы мектеп жүйесі мен олардың тарихы және даму бағыттық бағдарлары қарастырылады.

«1991-2017 жылдардағы қазақстандық гимназия және лицей типіндегі мектептердегі оқу-әдістемлік жұмыстарының тарихи-педагогикалық тәжірибесі» атты екінші бөлімде зерттеу ауқымына енген кезеңдегі гимназия және лицей типтегі мектептердің оқыту мен тәрбиелеу барысындағы педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі кезеңімен ұласымдылық табуы. Олардың педагогикалық тұрғыдағы мазмұндық құрылымдары осы мектептерде оқу-тәрбие жұмыстарында оқушыларға жаңа бағытта білім мен тәрбие беруін ұйымдастыру мәселелері бойынша орын алған ой-пікірлерге талдау жасай отырып, білім беру тарихындағы педагогикалық құнды мұралардың мәні ашылды.

Қорытындыда зерттеу жұмысында нәтижесінен негізделген тұжырым мен ұсыныстар беріледі, көкейкесті мәселенің даму болашағы көрсетіледі.

1. ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАНДА ГИМНАЗИЯ ЖӘНЕ ЛИЦЕЙ МЕКТЕПТЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУЫНЫҢ ТАРИХИ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің құрылуының қоғамдық - әлеуметтік сипаты

Қазіргі уақыттағы мемлекеттік құрылымдар мен оның салалары экономика, саясат, өмірдің әлеуметтік ортасындағы жеке адамдар арасындағы іскерлік байланыстардың өріс алуы жаһандық реформалық үдерістерге байланысты жалпы білім беру жағдайы және мазмұны мен оны ұйымдастырудың түрлеріндегі оқу-тәрбие мекемелерінің құрылымдық жүйесіде өзгерді. Біздің елімізде нарықтық экономиканың қалыптасуы мен дамуын заманауи талаптарға сай қанағаттандыру мен оларға бағдарланған үйлесімді кәсіби мамандарды даярлаудың сатылық жүйесін құрудағы жаңа білім беру қажеттіліктерінің пайда болуына ықпал жасады. Қазіргі кезде кәсіптік білім берудің қолайлы және тиімді жүйесін құру өзекті мәселе болып, оның басты міндеті нарықтық қатынастар жағдайында кәсіби санатты, өзінің кәсіби әрекетін жетік меңгерген, жоғары санатты кәсіби білімі мен білігі жетік мамандарды даярлау болып табылады. Бұл бүгінгі қоғамға кәсіби құзыреттілігін одан әрі жетілдіруге бағытталған бәсекеге қабілетті деңгейдегі жаңа құрылымдық жүйедегі мамандары қажеттігін білдіреді. Қазақстандағы оқытудағы заманауи жаңашылық үдерістердің ғылыми-әдістемелік жүйесі мен мәдениетін қалыптастыру үшін бұрын соңды болмаған мүмкіндіктер ашты.

Мемлекетіміздің экономикасын, әлеуметтік және мәдени салалардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру және оған қол жеткізуі жеке азаматтардың зияткерлік әлеуетін үнемі дамыту сапасына байланысты. Бұл бағыттағы ойдың негізделуіне өзек болатын философиялық, ғылыми-теориялық тұрғысында ғалыми еңбектерінде: Ә.Нысанбаев: «Қазақстандық бүкіл ұлттық идеяның қазіргі қалыптасуы мен дамуының басты мәселесінің бірі – әлемдік тәжірибе, ал оның өзегі ретінде білім беру жүйесін қарастырғанымыз дұрыс» деген ой түйін десе, [28]. Р.Ж.Абдильдин: «Демократиялық жүйенің дамуында өзек, ол – тарих пен шындықты тану болса, бұған негіз болатын нәрсе заманауи ғылыми мен білім беруді меңгеру және тәжірибеге енгізу» деген [29]. Ж.Қ. Мадалиева: «Қазіргі білім берудің мазмұнына ықпал жасайтын факторлар заманауи білім беру кеңістігіндегі білімділік, біліми құндылық және оның мақсаттары мен құндылықтарының мәдени-тарихи, әлеуметтік, экономикалық, саяси, технологиялық, идеологиялық, психологиялық байланысы бүгінгі білім беруді дамыту мен реформалау мәселелерін талқылау өзекті. Бұл білім берудің ұйымдастыру мен жүзеге асырудағы институт ретінде қоғам мен әлеуметтік ортадағы үлкен мәнге ие болады» деп негіздейді [30].

Республикадағы мектептерді дамытудағы білім беру үдерісін ізгілендірумен. Оның мақсаттары мен мазмұнын жеке тұлғаның өзін-өзі

дамытуға, реттеуге бағдарланғандығы мен сондай-ақ, білім беру жүйесінде жаңа типтегі оқу-тәрбие мекемелерінің яғни, гимназия және лицей мектептердің пайда болуымен сипатталады. Білім берудегі жаңашылдық сипаты мен бағытын анықтайтын объективті жағдаяттарға: 1987 жылдан бастап, кеңестік жүйенің өзінде уақыт талабына сай мамандарды даярлау мәселесі жаңа сипатқа ие бола бастауы орын алып, әлемдік және еуропалық білім беру кеңістігі мен ондағы болашақ кәсіби мамандарды даярлаудағы педагогикалық тәжірибелер алмасулар орын ала бастады; 1991 жылдан Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет болып қалыптасуы; Отандық білім беру жүйесін әлемдік және еуропалық білім кеңістігіне ықпалдасуы; білім беру үдерісінің тұлғалық-бағдарлы моделін жасауы; жаңашылдық мазмұны мен педагогикалық технологиялардың енуі. Бұл Қазақстандағы 90-жылдардың алғашқы кезеңінде республиканың білім беру жүйесінде гимназия және лицей мектептерінің санының артуы. 1996 жылы статистикалық есептік көрсеткіштер бойынша гимназиялар - 76, лицейлер - 93, жалпы білім беретін орта мектептердің құрамында гимназия және лицей сыныптары ашылған мектептер – 343 құрады. Гимназия және лицей оқу-тәрбие мекемелері мен мектептердің құрамындағы осы бағытқа бағдарланған сыныптардың саны жылдан-жылға өсе түсті. Сондай – ақ, 2017 жылғы статистикаға сүйенсек, Қазақстанда 278 лицей және 275 гимназия білім беру жүйесінде тіркелген. Қарастырылып отырған, 1991-2017 жылдардағы кезеңдердегі гимназия және лицей мектептерінің қызметін ұйымдастыру үдерісінде бірқатар қиындықтар орын алуда. Бұл сол кездегі қоғамның осы типтегі оқыту мен тәрбиелеу мекемелеріндегі құрылым мен мазмұндық жүйесі және оның қажеттіліктері жайында республикадағы білім беру жүйесіндегі қызмет жасау тәжірибесінің аздығынан туындады. Нәтижесінде гимназия және лицей мектептерінің дамуы жүйесіз, басқарылусыз бейтараптық бағытта (стихиялы) болып, осы оқу-тәрбие мекемелерін құру үдерісінде «бақыланбайтын жағдайда, белгілердің әдеттегі өзгеруі байқалады». Мектептердің қайта құрылуы мен жаңа мазмұндық жүйелерге сипат алу барысындағы бұндай құбылыстарға тек Қазақстандық білім беру жүйесі ғана ұшыраған жоқ. Кеңес өкіметінің ыдаруы мен келген білім беру жүйесіндегі төңкеріс бұрынғы одақтас болған республикаларда да осы мазмұндағы мәселелер орын алды. Мәселен, Украина республикасындағы жаңа типті мектептердің ашылуы мен құрылуы мәселелеріне арналған ғылыми зерттеу жұмыстары біздегі болған проблемалардың, оларда да болғандығын қарастырғандығы анық көрініс береді [31]. Кейбір жағдайда гимназия және лицей мектептерінде дарынды балаларға арналған жалпы білім беретін мектеп ретінде мәнге ие болды [32]. Сондай-ақ осы кезеңдерде гимназия және лицей мектептердің атауларымен бірдей атауға ие болған мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу мекемелері пайда болып балабақша-гимназия, балабақша-лицей типіндегі оқыту мен тәрбиелеу бағытындағы мекемелері жұмыс істей бастады [33, 34].

Сол кезеңдегі уақытта Қазақстан Республикасында өздігінен дербестік бағытта білім беру жүйесі толық қалыптаспады және жаңа бағытта ғылыми-

әдістемелік негіздемесіз жұмыстар жүргізді. Себебі, әлемдік және еуропалық білім беру жүйесіндегі педагогикалық тәжірибелер алмасудың алғашқы кезеңі ғана біздің білім беру жүйемізге ендіріліп, қалыптасулар орын ала бастаған уақыт. Алғашқы жылдары гимназия және лицей мектептердің қалыптасуында олардың мазмұндық құрылымы мен бағыттық жүйесі және оның міндеттеріне қатысты мәселеде өткеннің педагогикалық тәжірибесіне сыни тұрғыдан қарау орын алмағандықтан жеке қателіктерін қайталауға алып келді деуге болады. Осылайша, гимназия және лицей мектептері Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне ендіру үдерісі жүйесіз, басқарылусыз бейтараптық бағытта жүрді. Негізгі қайшылық әлемдік және еуропалық білім беру тәжірибесінде гимназия және лицей мектептерінің жұмыс жасауының, тиімді тәжірибесін Қазақстанда білім беру жүйесінде қолдану деңгейінің арасында туындады. Бұл қарама-қайшылықты шешу және тиімді жолдарды табудағы әрекетте, өткен кезеңдегі осы бағыттағы педагогикалық тәжірибе мен 1991-2017 жылдардағы ғылыми-техниканың және адам капиталын дамуыту ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық жүйелер ретінде гимназия және лицей мектептерінің білім беру ерекшеліктері мәселесін зерттеу қолға алынғанда ғана шешуге болатындығына ғалымдар мен тәжірибелі педагог-әдіскерлер мән берді. Көрсетілген өзекті мәселенің тарихи-педагогикалық тәжірибенің жағдайын бірқатар объективті және субъективті себептер бойынша қанағаттанарлық деп айтуға болады. Себебі, олар қазіргі гимназия және лицей мектептерінің алғашқы құрылымын жасап, келешек дамудың өзегі болды. Сондай-ақ педагогикалық тәжірибелер мен берілетін білім мазмұнының жүйесі өз уақытындағы ғылымы мен техниканың дамуындағы озық ілімдер жүйесін оқушыларға беруге ұмтылыстар жасап, педагогикалық тәжірибенің жаңашылдық жүйесіне көшіру үдерісі орын алғын кезең. Бұл отандық мектептер мен педагогикалық ойлардың тарихы.

Қазіргі тарихи-педагогикалық білімнің жаңа парадигмасына сүйене отырып, отандық мектептер тарихындағы орын алған құбылыстарды түсіндіру жаңашылдық көзқарасқа ие болды. Бұрынғы тарихнамалық түсінік танымдағы көзқарасқа қарсы заманауи мазмұндағы идеялық бағытта мектептердің түрлері мен олардың қалыптасуы және дамуын жаңаша түсіндіру білім беру тарихын жүйелеу және ұлттық білім беру тарих аясында гимназия және лицейлерде оқыту мен тәрбиелеудің ерекшеліктерін жан-жақты әрі тиянақты зерттеуді қажет етеді.

Яғни, гимназия және лицей типіндегі мектептердің құрылымдық мазмұны мен ондағы оқыту мен тәрбие үдерістерін қолданылатын педагогикалық жүйенің тәжірибелік мүмкіндіктерін кешенді зерттеу қажеттілігін береді. Олардың дамуының әр түрлі тарихи кезеңдеріндегі білім беру жүйелеріндегі осы типтегі оқу-тәрбие мекемелерінің өзіндік ерекшеліктері мен сипатын ашып береді.

КСРО ыдырағаннан кейін тәуелсіз елдердің өздеріне тән білім беру жүйесін құруға байланысты, жаңа заңдардың қабылдануымен мектептің жаңа типтері қоғамдық өмірдің тәжірибесіне енуі және олардың әрекетіндегі

педагогикалық тәжірибелері күнделікті құбылысқа айналды. Мысалы, 1992, 1999, 2007 жылдары қабылданған Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңдарында олар ерекше аталып өтеді. 1991 жылдан бастап Қазақстанда жаңа үлгідегі мектептер мен арнайы орта оқу орындары ашылды: гимназия, лицей техникалық-кәсіптік мектептер, колледждер.

Гимназиялық білім берудегі жүйелік көзқарас, мұндағы білім беру дамуын қарастыратын түрлі аспектілерді зерттеу нәтижесінде, көптеген ғылыми зерттеулерді негіздеді. Қазіргі гимназияның ерекшеліктері, түрлі бағыттағы педагогикалық зерттеулердің негізіне айналды. Тәуелсіз Қазақстан қоғамының дамуы - түрлі салаларындағы өзгерістер мен жаңаша даму бағыттары білім беру жүйесін реформалауға алып келді. Оның негізгі себептерінің бірі - түрлі типтегі мектептердің қоғам мен әлеуметтік ортада пайда болуына ықпалын жасады. Отандық білім беру жүйесіндегі жаңа бетбұрыстар жаңа типті мектептердің пайда болуы мен олардағы ұйымдастырылатын оқу-тәрбие үдерістерінің мазмұнындарын жаңа бағытта қалыптасуы мен дамуына алып келген педагогикалық теория мен тәжірибе ретінде орын ала бастады. Бұл мәселе жайында отандық ғалымдар өз зерттеулерін жүргізіп, олардың теориялық және тәжірибедегі ғылыми әдістемелік мазмұнына қатысты еңбектер жазды. Г.Т. Хайруллин [35], өзінің зертеу еңбегінде мектеп аралық оқу-әдістемелік кешендердің теориясы мен тәжірибесінің жаңа жүйедегі қалыптасуы мен дамуындағы мазмұндық құрылымдарын талдау арқылы ашуға арналған. Р.Р. Масырова: [36], егеменді Қазақстан қоғамындағы жаңашылдық ағымына бейімделген жалпы білім беретін мектептердің пайда болуы мен дамуындағы орын алған педагогикалық үдерістердің мазмұнын ашуға бағытталаған. А.М.Рахимжановтың зерттеулері Қазақстанның егемендік алуындағы алғашқы он жылдықтағы білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуындағы тарихи педагогикалық тәжірибердің орын алу және олардың мазмұндық қрылымдары жайында қарастырады. Т.А.Линчевская: [37] Қазақстан Республикасындағы жаңашыл типтегі мектептердің қалыптасу мен дамуындағы еуропалық білім беру жүйесіндегі түрлі типтегі мектептердың оқу-тәрбие үдерісінің тәжірибесіне сүйену арқылы педагогикалық теория мен тәжірибені осы бағытта ұйымдастыру мәселелеріне салыстырмалы талдаулар жасайды. А.А.Муктаев: [38], ғылыми зерттеушілік жұмысында жаңа типтегі, яғни, гимназиялық мектеп оқушыларына білім беру мен оқыту және тәрбиелеу барысындағы педагогикалық үдеріс тәжірибесінде орын алу керек жаңа мазмұндағы бағыт-бағдарлар арқылы тереңдетілген оқу материалдарын бейіне қарай енгізуді ғылыми әдістемелік тұрғыдан негіздеген. Бұл сол кезеңдегі білім берудің жаңа бағыттық көзқарасқа негізделген тұжырымдамалық ойдың шеңберіндегі оқытудың бейіндік саралаулардың мектеп типіне бағытталағандығын көрсетеді. XX ғасырдың соңғы кезеңдеріндегі білім беру жүйесіндегі үрдістің әлемдік және еуропалық елдерде орын алып отырған педагогикалық тәжірибенің басым бағыттарын үлгіге алу арқылы, Қазақстандық білім беру мен оқыту және тәрбиелеу тәжірибелерін заманау интеграциялық талаптарға

үйлесімділігін жақындату негізінде, мектеп жұмысын ұйымдастыру мен басқару және оның болашақ даму бағдарын болжауға мүмкіндік алу болып табылды.

А.М.Рахимжанов: Қазақстанның егемендігінің алғашқы он жылдығындағы білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуында әлемдік түрлі педагогикалық тәжірибелердің отандық мектеп жүйесіне қолданылуы. Отандық педагогтар мен әдіскер ғалымдардың және тәжірибелі мектеп мұғалімдердің бірлескен эксперименттік тәжірибелерді жүргізу арқылы салыстырмалы талдаулар негізінде қалыптасқан дәстүрлі ғылыми әдістемелік жүйелердің мазмұндық және қолданылу бағыттары өзгеріске ұшағындығы жайындағы мәселелерді тәжірибелік және теориялық негізінде талдаулар жасаған. [39].

Линчевская Т.А: Қазақстан Республикасы егемендік мәртебесіне ие болғаннан әлемдік және еуропалық даму бағытындағы ғылым және білім жүйесіндегі жаңа көзқарастарға ықпалдастықта болуды басшылыққа алды. Бұл осы бағыттағы дамудың өзегі заманауи білім беру мен озық ғылыми ілімдерді меңгеру қажеттілігі үдемелі дамудың тамыры ретінде негізге алынды. Бірақ, бұлардың бастау бұлағы болып табылатын мектептерде заманауи білім беру мен оқытуды жүзеге асыратын жаңа мазмұндағы, жаңа типтегі мектептерді құру мен дамыту мәселесін дұрыс жолға қоймайынша жүзеге асыру мүмкін еместігі анықталап, мектеп жүйесіне реформалар жасау жүргізілді. Қазақстандағы мектептерді жаңа мазмұнда құру мәселесінде әлемдік және еуропалық білім беру жүйесіндегі мектептер және ондағы қолданыста болған педагогикалық үдерістеріндегі тәжірибелерді теориялық және әдістемелік тұрғыдан талдаулар мен сараптаулар және мектептердің тәжірибесіне ендіру арқылы қолданып көру жұмыстары іске асырылып, түрлі бағыттағы көзқарастар мен әдістемелік пікірлер орын алып жатты. Өйткені, тәуелсіздікке қол жеткізген мемлекетіміздегі әлеуметтік институттың бірі - мектеп жүйесіне жаңа көзқарастарға озық теория мен әдістемелік мазмұнды ғылыми негіздерді қолдана отырып құру – бұл дамудың басты тарихи маңыздылығы еді. Қоғам мен әлеуметтік ортадағы жаңа мазмұнға бағытталған мектептердің өзара әрекеттесуіне баға бере отырып, анықтау мен жетілдірулер білім беру тарихындағы анықталған күйінде құрыла бастады. Яғни, Қазақстан Республикасы әлемдік қауымдастыққа бағыттала отырып, жалпы орта білім беретін мектептерді заманауи талаптарға үйлесімді етіп жаңа мазмұнда құру мен жетілдіру мәселелерін зерттеу жұмысының арнайы тақырыбы ретінде қарастырылып, білім беру тарихына жаңаша көзқарасты қалыптастыру басшылыққа алған. [40].

Перминов А.В.: Мемлекеттің білім беру жүйесінің тарихында мектептердің қалыптасуы мен дамуы және жаңа заманауи жағдайға бейімделуі сол кезеңдегі қоғам мен әлеуметтік ортаның түсінік, танымы мен сұраныстарына үйлесімділікте болып қажеттілікті қанағаттандыруға бағытталуы. Бұл жаңа типті «лицей, гимназия, бейінге бағдарланған – дарындылық, тілдерді тереңдетіп оқыту, спорт және өнер» т.б. мектептердің пайда болуы мен жалпы орта білім беретін мектептердің педагогикалық

үдерістерін ұйымдастыруда заманауи білім мазмұндарын қамти отырып білім беру мен оқыту және жаңашылдақ сипаттаға оқу-әдістемелік жұмыстарды жүзеге асырумен анықталып отырады. Бұларда ғылыми-педагогикалық және әдістемелік негізділігі және үздіксіз білім берудің басқа сатыларымен байланысы жайындағы мәселелерді басшылыққа алынып отырды. Жаңа типті гимназия және лицей мектептерінің білім беру жағдайында оқушыларға берілетін оқу материалын бөлу қағидаттық ұстанымдары олардың бағыттық мазмұны аясында анықталып отырыды және олар өзіндік ерекшелігі мен шешуші мәнге ие болды дейді. Дегенмен де, мектептердегі білім беру мен оқыту олардың сатылық деңгелері біртекті бола алмайды. Сондықтан Қазақстандағы білім беру жүйесін қайта құру кезеңдерінде мектептердің түрлері мен мазмұндық құрылымына қарай сарлау басшылыққа алынды, бірақ, жалпы орта білім беретін мектептерге қойылатын жалпыға бірдей міндетті мемлекеттік білім беру стандартының талаптарын орындау негіз болды. Ал, мектептердің типтік ерекшеліктері мен бағыттық мазмұн құрылымына қарай арнайы бағдарламалар бойынша білім беру мен оқытуды жүзеге асыру болды. Бұл әлеуметтік орта мен сол кезеңдегі қоғамның сұраныс қажеттіліктеріне, сондай-ақ оқушылардың жеке тұлғалық болмыс-бітіміндегі жеке қабілеттері мен бейімділіктеріне бағытталған әртүрлі оқу жоспарлары мен бағдарламаларды жасап, педагогикалық тәжірибеге ендіру үдерістері орын алды. Қазақстан Республикасында ұзақ уақыт бойы білім беру жүйесін реформалаудың маңызды теориялық және тәжірибелік мәселелері қолға алынып, ғылыми педагогикалық және әдістемелік тұрғыдан зерттеулердің жүргізілуіне ықпал жасады. [41].

Шевченко И.Н.: Қазақстандық білім берудің тарихында бастауыш білім берудің немесе сол кездегі бастауыш мектептердің жаңашылдық жүйесі қалыптасып, дамуындағы педагогикалық зерттеу бағытындағы ғылыми әдістемелік жұмыстардың қоғамды және әлеуметтік ортада орын алып, мектептердің жаңа мазмұнына бағытталған тәжірибелік сипатын барысын зерттеп қарастырды. Білім беру мен оқытуды ұйымдастыру барысында мектеп теориясы мен тәжірибесінде түрлі шығармашылық ізденістердің орын алғандығына зерттеулер жүргізіп, талдаулар жасаған. Сол кездегі түрлі типтегі мектептердің қалыптасуы мен дамуындағы тарихи білімдердің мазмұндарын ашып, талдап, зерттеулер жүргізу қазіргі әртүрлі типтегі мектептерде білім берудің мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдауға, құрылымын түсінуге мүмкіндіктер жасайды. Жаңашылдық сипатқа ие болған мектептерге арналып дайындалған оқулықтардың пайда болуы мен олардың мазмұндық жүйесін талдау оларды дамыту перспективаларын анықтауға негіз болды. Яғни, бұл негіздегі зертеушілік білімдер бүгінгі мектептердің қалыптасуы мен дамуының көрсеткіш деңгейінің өзегі болып табылады. Дегенменде, өкінішке орай, бұл бағыттағы түрлі типтегі мектептер жайында тарихи-тәжірибелік, теориялық және әдістемелік мазмұндағы тарихи білім беретін басылым көрген ғылыми әдебиеттер жоқтың қасында екендігін мойындауымыз керек. Бұл мемлекетіміздегі жалпы орта білім беретін мектептер мен мемлекеттік білім беру стандарты аясында құрылған

жаңашылдық сипаттағы түрлі типтегі мектептердің құрылу заңдылықтары мен даму үдерістерін анықтап, болашағын болжаудың қажетті негізін анықтауға өзек болатыны анық. [42].

Беркімбаева Ш. К.: 1980-2000 жылдардағы Қазақстандағы жалпы білім беретін қазақ мектебіндегі оқу-тәрбие үрдісінің дамуына арналған ғылыми зерттеушілік жұмысы кеңес үкіметінің соңғы жалдары мен егемендіктің алғашқы он жылдығындағы мектептер жүйесі мен олардың мазмұндық құрылымындағы өзгерістерді салыстырмалы талдау арқылы тарихи білімдер негізінде қарастырған. Зерттеудегі хронологиялық кезеңдер ретінде алынған уақыттағы қазақ мектептеріндегі педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың мазмұндық құрылымының тарихын ашып, мектептегі білім берудің міндеттері мен оқу құралдарында ұсынылған материал негізінде оқушыларды тәрбиелеу мен оқытудың жүйесін қарастырған. Сондай-ақ, кеңес үкіметінің ыдырауы мен тәуелсіздікке ие болу кезеңдегі қазақ мектептерінің санының артуы мен олардың мазмұндық құрамындағы жаңашылдық сипаттар жайындағы мәселелерді де қарастырған. Бұл сол кезеңдегі қазақ тілді мектептердің заманауи талаптарға бейімделуіндегі тарихи оқиғалар ретінде қарастыра отырып, педагогикалық тәжірибелердегі орын алған жаңа мазмұндық сипаттың орын алу және осының негізінде білім беруді ұйымдастырудағы сұраныстарға жаңа типті мектептердің қоғам мен әлеуметтік ортада пайда болуы жайындағы мәселелердің тарихи заңдылық екендігін негіздеп береді. Бұл мемлекетіміздегі жалпы орта білім беру мектептерді реформалауға алып келгендігін және жаңа заманға сай бейімделудегі мемлекеттік білім беру стандарттардың жаңа талаптар жүйесімен жасалуы шетелдік мектептердің тәжірибелерінің үлгілеріне сүйенуге негіз болғандығын тарихи білімдер тұрғысынан жүйелейді. Әлемдік және отандық білім берудің тарихи тәжірибесіндегі жинақталған озық идеялар мен үлгілерді пайдалана отырып, жастардың санасын тәрбиелеу және дербес ойлау мүмкіндіктерін дамыту, ұлттық мәдени дәстүрлер мен өткеннің құндылықтарын қабылдау арқылы қоғамның дамуын сипаттайтын және түсіндіретін негізгі тұжырымдамалар мен теориялар жүйесімен қоғамдық сананы қалыптастыру т.б. процестерді дамыту мәселелері қолға алынып, педагогикалық тәжірибедегі өзекке айнала бастағандығын айтады. [43]

Ал, 1995 жылы Қазақстанда жаңа Конституция қабылданып, жалпыға міндетті тегін орта білім алу жарияланды. Қазақстанның көп мектептерінде ақ кофта, қара шалбар классикалық киім үлгісі сақталып келді. Бүгінгі күні елімізде гимназиялардың саны бірқатар өсті. 2011–2012 оқу жылының басында елімізде барлығы 149 гимназия мен 64 лицей тіркелді, ал олардың ішінде қазақ тілінде жұмыс жасайтын гимназиялық-36, лицей-11. Бұл барлық күндіз оқитын мектептердің 2,4 пайызын құрайды. Алматы облысы бойынша жалпы гимназия саны-17, жалпы лицей саны-9, Қарағанды облысында жалпы гимназия саны-16, гимназия сыныптары бар мектептер-12, лицей -9 [44].

Гимназия сол кезеңдегі нәтижелі білім беру арқылы іске қабілетті түлектерді дайындауға бағытталған жалпы білім беру мекемесі ретінде

қарастырылды. Сонымен қатар, гимназистерді тиімді іс-әрекетке дайындау, оларды тек когнитивтік-операциялық тәжірибеге үйретумен шектелмейді, сонымен бірге, саланы байыту мен кеңейтуге және адами субъективтілікті, ерік, сезім, эмоцияны қосарлауға бағытталған [45, 46].

Білім беру жүйесін қайта құру жолдарын белсенді іздеу жүріп жатты. Жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнын, әдістерін, қоғамның заманауи талаптарына сәйкес жаңарту қажеттілігі туындады. Осыған байланысты білімді беру жүйелеріне барлық құрылымдарының өзгеруі сол кезеңдегі мұғалімдер үшін ерекше қызығушылық туғызады, бұл үдеріске барлық жұмыс істейтін объектілер қатысты. Білім беру жүйелерінің дамуы тарихи аспектісін қарастыра отырып, лицейлердің тарихи даму ерекшеліктерін атап өту қажет. Біртұтас білім беру жүйесі болмағанын ескере отырып, осы жағдайларда педагог-ғалым, әдіскер қауымының өкілдері қоғамның білім беру әлеуетінің деңгейін көтеруге, сондай-ақ мемлекеттік аппараттың жұмысын жақсартуға мүмкіндік беретін озық оқу орындарын ұйымдастыру туралы идеялар ұсынды. Лицейлердің жаңа типтегі оқу орындарының құрылуы оқушыларға кәсіптік бағдар беру кезеңінің басталғанын көрсетті. Сонымен бірге зиялы қауымды даярлау лицейлерде жүзеге асырылды. Оқу үрдісі оқушының жеке басын жан-жақты дамыту негізінде салынғандықтан, білімнің жаңашыл мазмұнын жасау жүйесін көтерді. Осылайша, білім беру мекемелерінің иерархиясындағы сапалы өзгеріс мемлекеттік жүйелерге сапалы дамуға мүмкіндік берді. Ол мектептер оқушының жеке басына бет бұрды, оның өз өмірінің субъектісі ретінде қалыптасуына жағдай жасауға тырысты. Оқушылардың өзін-өзі өмірлік тәжірибеде жүзеге асыруына қолайлы білім беру ортасын құрудың әр түрлі талпыныстары мектептердің тәжірибесінде қолға алына бастады. Білім деңгейінің жоғарылауын қамтамасыз ететін білім беру мекемелерінің (гимназиялар, лицейлер, авторлық мектептер) пайда болуы; бірінші кезекте оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін шешетін мамандандырылған оқытуды енгізу; оқушылардың танымдық қызығушылықтарын ескеру негізінде шығармашылық бірлестіктердің жұмысына қосу және т.б. Жалпы білім беру ұйымын жетілдіру жолдарын іздеуде барлық оқушылардың мүмкіндіктерін ескеретін, олардың әртүрлі танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған, олардың өмір сүруіне жағдай туғызатын бейімделгіш мектеп құру идеясы маңызды рөл атқарды. Өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жүзеге асыру. Мазмұнды модельдеу, педагогикалық үдерісті ұйымдастыру және бейіндік білім беру мектептерін басқару бойынша жаңа идеялармен дамыту мәселесін шешу қарастырылды. Білім беруді дамытудың заманауи тенденцияларына назар аудара отырып және білім беру қажеттіліктерін барынша толық есепке алуға және қанағаттандыруға ұмтыла отырып, педагогикалық жүйеде өзекті мәселе бар, ол сапасын арттыру қажеттілігі болып табылды. Сонымен қатар, білім беру ортасына әсер ететін қоғамдық-саяси факторлар бар екенін атай отырып, модернизация, мамандандырылған оқу бағыты, білім беру бағыт-

бағдарының әртүрлі нұсқаларын енгізу [47]. Бұл гимназия және лицей мектептеріндегі жаңашылдық үдерістерді дамытудың қажетті жолы ретінде көрініс тапты. Білім беру мекемелерін қайта құрудың қоғамдық және әлеуметтік сипатына сүйене отырып, негізгі ұмтылыс оқушыларды мамандандырылған білім алуға бағытталған оқу әректі болды. Мұғалімдердің ғылыми зерттеу және эксперименттік жұмыстарын жүргізу мүмкіндігінде көрінетін және оның нәтижесінде теориялық және әдістемелік базаның жаңаруы қамтамасыз ететін іс-шаралар болды. Гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдерісін жаңа мазмұнда құрудың басты міндеттері оқушыларға ғылыми танымдық сапалы білім беруді дамытудың ресурсын және қоғамда бәсекеге қабілетті болу әлеуетін жетілдіру басшылыққа алынды [48]. Білім берудің әлеуметтік жағын ескере отырып, гимназия және лицей мектептерге үнемі жаңаруды ұсынатын тенденция білім берудің материалдық-техникалық, әдістемелік және технологиялық базаларының жаңаруында байқалды. Білім беру саясатының аясында мектептерді басқару тетіктерін дамыту да маңызды бағыт болып табылады. Жаңа типті мектептердің ұйымдастырушылық қызметін басқаруды дамытудағы менеджмент жүйесінің сапалы болуына баса назар аударылды. Өйткені, білім беру үдерісін ұйымдастыру мен жүзеге асырудың сапасын бақылау мемлекет тарапынан қолға алынды. Оқу үдерісіне барлық қатысушылар бір-бірімен айқын қарым-қатынаста және келісілген әрекеттерді жасаудың жүйесі қолға алынды [49]. Гимназия және лицей мектептерінің қоғамдық-әлеуметтік сәйкестігінің табиғатын ескере отырып, біз осы білім беру мекемелерінің дамуы бірнеше мүмкіндіктерін бөліп қарастыруға болады:

- білім траекторияларын тиісті еңбек көздерімен үйлестіру, оқушыларды болашақ кәсіби бағдарына сапалы бейімдеу;
- оқушылардың әр түрлі кәсіби дамуы үшін әр түрлі ЖОО-мен кәсіби бағдар бағытындағы ынтымақтастық келісім;
- кәсіпке бағдарланған жүйесі бойынша оқу мекемесінің мәртебесін көтеру.

Гимназия және лицей мектептерде заманауи білім беру мәртебесіне сәйкес келетін ішкі жағымды білім беру ортасын дамыту қажет болды.

Білім беру қызметтерін жаңашылдық мазмұнға бағдар ала отырып, жақын және алыс дамудың жеке жоспарларын (стратегиясын) құру мен оған қолайлы білім ортасын жасау. Жаңа типті мектептің имиджін қалыптастыру бағдарламасын дайындау мен жүзеге асыру. Білім беру мен тәрбиелеу үдерісінің сапасын бақылаудың цифрлық жүйесін іске асыру.

Гимназия және лицей мектептерінің білім беру ортасын дамытуда психологиялық қызметті жетілдіру мен мұғалімдердің кәсіби біліктілік деңгейін артыру және ұйымдастырушылық мәдениетті дамыту мәселесі басты мәнге ие болған [50]. Оқушының табиғи болмысына үйлесімді дүниетанымын кеңейту мен оның жеке қабілет пен әлеуетін дамытуда жалпы адамзаттық және жеке ұлттық құндылықтар жүйесінде тәрбие мен оқыту үдерісін ұйымдастыру мен жүзеге асыру жүргізілді. Жаңа типті

мектепке білім алған келген оқушылардың ата-аналарымен бірге дамытуға ықпал жасау және мұғалімдерін психологиялық-педагогикалық қолдаудың кешенді бағдарламасын іске асырудағы сабақтастықты жүйесінде іске асыру жұмыстары жүргізілген болатын. Сондай-ақ, жаңа мазмұнға ие болған мектептер білім беру мен оқыту және тәрбиелеу үдерістерін жаңашылық бағытта ұйымдастыру мен өткізуді үнемі басшылыққа алап отырған. Яғни, бұл жерде, жаңа типті мектептердердің және ондағы білім беру үдерісін ұйымдастырудың өзіндік үлгі нобайы жасалағандығын негізге алу керек. Бұл өз кезегінде бұндай мектептерді және ондағы педагогикалық үдерісті ұйымдастыруды басқарудың (менеджмент) жаңашыл жүйесін құру керектігіне алып келген болатын. Жаңа типті мектептерді басқару (менеджмент) қызметі тек жалаң не болмаса ұрандық түрде көшбасшылық бейнесін көрсеткен жоқ, олар сонымен қатар барлық педагогикалық тәжірибелердегі озық үлгілер мен ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар арқылы құндылыққа тәрбиелеу мәселелеріндегі жасалып жатқан жұмыстары мен ұжымдық бірлестікте (мұғалім, оқушы, ата-ана, әлеуметтік орта мен педагогикалық қызметтегі серіктестіктер, демеушілер т.б.) атқараған табыстарын көрсете білді. Адам - өзін-өзі дамытатын жүйе, команданың әрбір мүшесі өзін-өзі басқару органы болып табылады. Менеджмент - өзін-өзі басқару. Бұл адамның, демек, тұтастай алғанда бүкіл команданың дамуына әкелетін біртұтас үдеріс [51]. Әлеуметтік аспектке негізделген гимназия және лицейлердің білім беру жүйесін дамытудың қажетті міндеттерін анықтаған. Олар жаңашыл мектептердің даму тәжірибесін шығармашылық тұрғыдан түсінуге, оқушылардың зияткерлігі, көңіл-күй сезімдері, педагогикалық үдерісті реттеудің құқықтық реттеу және құрылымдық жүйесін дамыту ортасы жасалаған болатын. Онда, оқушылар өзін-өзі анықтау және өзін-өзі бақылау мен бағалау үдерісін мұғалім мен ата-аналарының ықпалымен дамуын басшылыққа алған болатын.

Жаңашылдық бағыт-бағдарды ұстанған мектептердің қағидалары өзіндік мәні мен мазмұны арқылы ерекше болған.

1. Оқушының жас ерекшелігіне сәйкес жеке тұлға ретінде қарау арқылы құндылық қағидасын мен бірегейлігін есепке алуы. Ол әр оқушының жеке басының өзіндік құндылығын, бірегейлігін, даралығын, қабілеттерін танудан және олардың жеке болмысын дамытуға бағытталған білім беру үдерісін құру қажеттілігін анықтау мәселесі басшылыққа алынып, оқушыға сәйкес икемделіп отырған. Мұндай қағидалық ұстаным педагогикалық қызметтегі икемді оқу жоспарлары мен бағдарламаларында жүзеге асырудағы дараланған білім беру үдерісін анықтаған болатын.

2. Оқушы тұлғасын дамытудың басым қағидалық ұстанымы – оқушының жеке дамуында білім беру үдерісінің жетекшілік мәнге ие болуын басшылыққа алу болып саналды. Педагогикалық қызметтегі білім беру кәсіби міндет пен мақсат орындау емес, оқушы тұлғасын дамытудың құралы ретінде негізге алу. Бұл қағидалық ұстаным оқуда оқушының психологиялық болмысына ене отырып, білім беру үдерісінде себеп-салдар түрткісіне әсер ету арқылы оның таңдау еркіндігіне бағдарын есепке алуы.

3. Оқушының таным, түсінігіндегі ең жақын аймағын дамытуға бағытталған қағидалық ұстаным. Бұл білім берудің жеке деңгейіне және оқушылардың қабілеттеріне сәйкес оқытудың айырмашылықтарын қамтиды, оған оқу материалы мазмұнының үзінді, бөліктерін меңгерудегі қолжетімді «қиындық деңгейін» қамтамасыз ету және әр оқушымен бірге оның жеке даму аймақтарын анықтап, негіздейді (Л.С. Выготский ілімі бойынша) [52].

4. Білім беру үдерісінің көңіл-күй сезім құндылық бағдарын басшылыққа алатын қағидалық ұстаным. Педагогикалық үдерістегі сезім, ой және мінез-құлық қатынасын болжайды. Бұл мұғалімдер мен оқушылар арасындағы білім беру үдерісіндегі тұлға аралық қатынасты сақтау арқылы оқу жоспарлары мен бағдарламаларын арнайы құру және қамтамасыз етуді басшылыққа алады. Бұл қағидалық ұстаным педагогикалық жүйені басқарудың негізі болып табылды және жаңа типті мектептердегі көңіл-күй жағымды ортаны құруға ықпал жасайды [53].

Бұл мектептерде жаңашыл бағыттағы оқушыға бағдарланған бейінді білім беру мен тәрбие жұмысының әлеуметтік бағыттағы нобайының жүзеге асырудың жолдары жайында да ізденістік жұмыстар жасалағандығы анық. Онда оқушының жеке белсенділік әрекеттерін артыруға бағытталған тәсілде оның өзі жеке мақсаттарын анықтауға мүмкіндік беру, білім алудағы өзін-өзі жетілдіру мен тәрбиелеудегі әрекет деңгейі мен мәртебесін анықтау, жеке белсенділік себеп-салдар түрткісінің дамуын анықтау және оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес келетін қолдау нобайының түрлерін, әдістерін, құрылымын негіздеу мен қарым-қатынастық әрекеттерін есепке алу болды [54]. Бұлар сол кезеңдегі жаңашыл бағытта құрылған мектептердің қызметіндегі орын алаған педагогикалық үдерістерінің жетістіктеріне сол уақыт тұрғысынан қараудағы баға. Яғни, бұл оқуларды дамудағы сол мектептердің қажетті әлеуетін білдіреді. Оқушылардың жеке тұлғалық дамуын басқаруда белгілі бір бағыт бейіні бойынша білімді жаңа мазмұндағы ұсыну мен қатар оларды тәрбиелеудің жолдары мен оны ұйымдастырудың түрлі әдіс-тәсілдерін де педагогикалық үдерісте қолданғандарының дәлелі болып табылады. Бұл іс-шаралар оқушылардың қоғамдық сана тәртібі мен өздерінің сұраныс қажеттіліктеріне сәйкес, мүмкіндігінше кеңейтілген білім алуға және олардың сол кезеңдегі замауни ғылыми дүниетанымдарын қалыптастыруға ықпал жасаған деп айтуға болады.

Жалпы, жаңашыл мектептердегі білім беруді дамыту мәселесін отандық білім тарихы тарапынан қажетті деңгейде қарастырмағандығын айтуға болады. Теориялық зерттеулер мен шынайы тәжірибелік-әдістемелік салыстырмалы талдауларда қазіргі Қазақстандағы гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық қызметтерінің мазмұны мен құрылымдық жүйе қатысты кеңінен зерттеулердің жетіспеушіліктері бар екендігі анық. Біздер осы мәселенің тарихи-педагогикалық және тәжірибелік бағыттарын қарастырудамыз. Жоғарыда баяндалаған Бұл мынадай мәселелер арасында қарама-қайшылықтар туғызады:

- алдыңғы қатарлы отандық, шетелдік педагогикалық тәжірибенің қолдану маңыздылығы, оның гимназиялық және лицейлік білім берудегі

негізгі бағытын анықтау арналған жүйелі бағыт-бағдардың сәйкес келмеу мен олардың тез үдемелі дамудағы әлеуметтік-экономикалық шарттарындағы түзетудің орын алмауы;

- қоғамның болашақ зияткерлі басым іріктелген жеке тұлғаларды дайындау талабы мен қоғам қойған мәселелерді тиімді түрде шешуге жол беретін, гимназиялық және лицейлік білім беруді дамыту қиындығын психология, педагогика, жеке пәндердің оқытудың озық теориялары мен әдістемелік ғылымдар арқылы шешілмеуі;

- гимназиялық және лицейлік білім беруді дамытуға және педагогикалық технологиялық тұрғыдан ұйымдастыру шарттары кешенін құру қажеттілігін озық ғылыми білімдер негізінде жасалуы;

- гимназиялық және лицейлік білім беру жүйесінде бейінді тақырыптық оқу бағытында қойылған көкейкесті мәселелердің шешімдерін табу маңызды және осы сұрақтардың теориялық және тәжірибелік бағытта үйлесімдіктердің таппауы;

- гимназия мектебіндегі педагогикалық қызметтегі мұғалім-зерттеуші, оқу зерттеу жұмыстарының менеджері ретінде қалыптасуы жайында мұғалімнің жаңа функциялары мен құзыреттіліктерінің сұранысқа ие болуы теориялық және педагогикалық қызмет тәжірибесіндегі үйлесімділіктің жүзеге аспауы.

Аталған қарама-қайшылықтар тек педагогикалық тәжірибе айналасында шешілуі мүмкін емес. Заманауи гимназиялық білім берудің, отандық және шетелдік тәжірибе ескерулерімен тарихи маңызда ғылыми зерттеулердің әлі де болса жетік болмауы да өз әсерін тигізетінін ескерген дұрыс. Гимназиялық білім берудің қалыптасуы мен дамуын өз деңгейінде зерттеу, зерделеу арқылы ақиқаттық оң бағасын беру және оны ғылыми педагогиканың тарихи тәжірибесі тұрғысынан мазмұныны ашу әлеуметтік-экономикалық негізделуі қазіргі гимназиялық білім берудің дамуы жоғары білімді және бәсекелестікке төтеп беретін болашақ мамандарға бағытталған төмендегідей мақсаттылықты көздейді [55,56].

1. Гимназия және лицей мектептеріндегі білім беру жүйесінің барлық субъектілер арасындағы қарым-қатынасты демократияландыру, әлеуметтік әріптестікке негізделген әлеуметтік қатынастарды қайта қарау. Білім беру жүйесінде интеграциялық қатынастарды жаңаша дамыту, ұйымдастыру мен басқару жүйесіндегі субъектілердің жаңа міндеттері мен басымдылықтарын анықтау, жоғарғы оқу орындары мен өзара әріптестік ынтымақтастықты артыру арқылы бәсекеге қабілетті болу;

2. Жаңа типті мектептердегі білім беру мен түлектерінің сапалы білімге қол жеткіздігін олар өздерінің зияткерлік әлеуетін өмірлік тәжірибе де, кәсіби мамандығы қызметінде іске асыруы;

3. Гимназиялық және лицейлік білім беруді дамыту нобайы құрылған. Үш белсенді құрылымдары ретінде интеграциялану, білім беруді дамытудың құрал, тетік жиынтығы, жаңа типті мектептердің нобайы олардың қызметтерінің түрлі бағыттағы даму көрсеткішін қарастырды. Оның ішінде: денсаулық сақтау технологиялары негізінде білім беру үдерісін

ұйымдастыру; бейіндік оқыту аясында жеке тұлғалық бағдарын қалыптастыру; білім берудің сабақтастығын жүзеге асыру және өндіріспен байланыстылығын жетілдіру т.б. [57];

4. Гимназия және лицей мұғалімдерінің ғылыми зерттеу жаңашылдық тәжірибелік эксперименталды жұмыс барыстары олардың кәсіби шеберлігінің өсуіне қажеттілік ықпал етті;

5. Жаңа типті мектептердегі білім берудің мақсатында үй тапсырмалары маңызды құрал болып табылды. Бейінді оқытуда оқушының өздігінен білім алуға жауапкершілігін арттыру. Оларға психологиялық және педагогикалық қолдау көрсету арқылы білім беру ортасын қалыптастырған;

6. Оқушылардың қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық педагогикалық жағдайлар жасалып, гимназиялық және лицейлік білім шеңберінде жеке пәндерден тереңдетілген бейіндік оқыту, ақпараттық білім беру кеңістігін құру, әлеуметтік серіктестікті дамыту, оқытуды басқару, жаңашыл педагогикалық технологияларды пайдалану, оқу бағдарламаларын зерттеу мен жетілдіру, толықтыру және педагогикалық қызметте кәсіби және шығармашылық әлеуеттерін дамыту іс-әрекеттері;

7. Гимназия және лицей мектептеріндегі бейіндік білім алуға үміткерлері олардың бейім-қабілеті мен жеке қызығушылық ынтасы негізінде қабылданды [58].

Бұл тұрғыдағы жаңашыл мектептердегі өзекті мәселелердің шешімі білім беру нәтижелері: түсіну, анықтау, иерархия, тізім, өлшеу. Білім беру нәтижеге бағытталған ұғымы тұрғысынан қарастырғанда басқа сұрақтар туындайды: мектептегі білім қандай нәтижелерге ұмтылуы керек? Мәселен, лицей мектебіне қарасты мәселені қарастырсақ онда олар мұндай талапты лицей жеңе ала ма? Лицейлердегі білім беру мазмұны қандай болуы керек? Осы және басқа сұрақтарға жауаптар түсінуге мүмкіндік береді: Ақпараттық қоғамда адам үшін не маңызды нәрсе нәтижеге бағытталаған білім берудегі өзгерістер оның мазмұнымен байланысты. «Лицей» - бұл ежелгі грек Λύκειον («Lykeion») латынша бейнесі, Аполлон лицейіне арналған классикалық Афинадағы гимназияның атауы. Бұл түпнұсқа Лицей Аристотель, мен жүремін немесе серуендеу (перипатетикалық) мектебінің орны ретінде есте қалды. Кейбір елдер өздерінің қазіргі мектептерінің атауын латын тілінен алады, бірақ ежелгі мектептің грекше атауын қолданады. Мысалы, голландтарда «Лицей» (ежелгі) және «Лицей» (қазіргі) бар, олардың екеуі де ағылшын тілінде «лицей» болып шығады [59].

Қазақстандағы лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы кейінгі жылдарға қатысты. Кеңес Одағынан тәуелсіздік алғаннан кейін үлкен экономикалық дағдарыс Қазақстандағы білім беруді «мемлекеттік қаржыландыруды» азайтты, «бұл 1991 жылы жалпы ішкі өнімнің 6% -дан 1994 жылы шамамен 3%-ға дейін төмендеп, 1999 жылға қарай 4%-ға дейін өсті». Гимназия және лицей мектептерінің мұғалімдерінің жалақысы әлі де төмен, 1993 жылы білім беруді 30 мыңнан астам мұғалім мамандығын ауыстырды, олардың көпшілігі пайдалы жұмыс іздеді. 1994 жылы Қазақстанда 8575 орта мектептер жұмыс істеді (1-ден 11-ге дейін), оған 3,2

миллионға жуық оқушы қатысты, ал 244 орта арнаулы оқу орындарында 222000-ға жуық оқушы [50]. 1992 жылы талапқа сай балалардың шамамен 51 пайызы Қазақстандағы 8,5 мыңға дейінгі мектепке дейінгі мекемелерге барды. 1994 жылы республиканың алпыс бір жоғарғы оқу орнына шамамен 272100 оқушылар қабылданды. Оқушылардың 54%-ы қазақ, 31 пайызы орыс болды Қазақстанның 1995 жылғы Конституциясы жалпыға міндетті орта білім беруді көздейді. Азаматтар әлеуметтендірілген жоғарғы оқу орындары үшін бәсекелес. Елде жеке білім беру өсіп келеді, оқушылардың шамамен 5%-ы жеке меншік мектептерде оқиды, олар негізінен үкіметтің ерікті бақылауында қалады. Алғаш рет 1999 жылғы Қазақстан Республикасының білім туралы заңында гимназиялар және лицей мектептерінің мәртебесі мен құқықтық негіздері нақтыланып, анықталды [60].

Гимназия - бұл негізгі және бір-бірін толықтыратын жалпы білім беру бағдарламаларын ұсынатын, оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне қарай бейінді білім беруді тереңдетуді басшылыққа алатын орта мектеп.

Лицей - негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын, оқушыларына кәсіби бағдар беретін орта мектеп. Лицейлердің басты айырмашылығы бұл жастарды ақыл-ой қабілеттеріне тәрбиелейтін және оларға жоғары білім беретін қарапайым элиталық мектеп. Лицейге қабылдау ең алдымен олардың табиғи қабілеттерін, интеллектуалды ерекшеліктерін анықтауға, содан кейін баланың дамуын ескере отырып, іріктеудің бірнеше кезеңіне негізделген. Түлектер университетте оқуға құқылы болады. Бұл мекемелердің басты қағидасы бірнеше жыл бойына балаға нақты кәсіпке сәйкес қажетті білікті таңдауға және осы мамандықты жоғары деңгейде игеруге көмектесетін арнайы тренингтер ұйымдастыру. Мәселен, 2017-2018 оқу жылының соңында жаңа оқу бағдарламаларын сынақтан өткізгендігі жайындағы мәліметтер бар. Мұғалімдерден педагогикалық үдеріске ендіріліген оқу бағдарламаларының тиімділігі мен ұтымдылығы жайында сауалнама жүргізілген. Мұндағы мақсат жаңа оқу бағдарламаларының қабылдануын зерттеу, сондай-ақ олардың білім мазмұнын құрылымдаудың жаңа тәсілдерімен байланысын анықтау болды. 5 сыныпта жұмыс істеген барлық мұғалімдер сауалнамаға қатысты, олардың жалпы саны 38 мұғалім, оның ішінде екі тілдегі пән мұғалімдері (қазақ/орыс), ағылшын тілі, АКТ, музыка, бейнелеу өнері, дене шынықтыру және т.б. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің көпшілігінің (78,5%) жалпы педагогикалық өтілі 15 жылдан 22 жыл. Лицейдегі жұмыс өтілі 4-5 жыл аралығында (64,2%). Сауалнамада ұсынылған сұрақтардың жауаптарын таңдауды ұсынған 5 жартылай ашық сұрақтар болды. Осылайша, 5 және 7 сұрақтарға 10 жауап нұсқасы ұсынылды, олардың ішінен мұғалім жауаптар бойынша ең маңызды 5 сұрақты таңдады. Сонымен бірге, мұғалімге өзінің басқа, өзгеше пікірін жазу үшін қосымша жол қалдырылды. 6 сұрақ екі балама жауаптың біреуін таңдауды немесе мүлде басқа пікірді жазуды қамтыған. Соңғы сұрақ ашық болған, оған мұғалімнің жаңа оқу бағдарламасының қабылдануы туралы жеке пікірін жазып, қалдыру.

Жауаптарды талдау көрсеткендей, мұғалімдердің көпшілігі «орта білім берудің жаңа оқу бағдарламалары қазіргі кездегі мектептерде жұмыс істейтін оқу бағдарламаларынан өзгеше» деп санайды. Жаңа оқыту бағдарламалары жауаптардың ішінде үшеуі ағымдағы оқу бағдарламаларына қатысты болды. Сұрақтың мақсаты: 1) мұғалімдердің пікірінше, ең маңызды жаңалықтарды анықтау. 2) ескі бағдарламамен салыстырғанда жаңа оқу бағдарламасының ерекшеліктерін ажырата білу. Сонымен, осы мәселе бойынша деректерді талдау маңыздылығы жағынан білімгерлердің алған білімдерін шығармашылықпен қолдануға және оқушылардың сыни ойлауын дамытуға, бағыттау сияқты оқу жоспарларындағы жаңашылдықтардың бірінші орын алатындығын көрсетеді. Жаңа оқу бағдарламаларының маңыздылығы бойынша екінші орынды иеленді. Оқу нәтижелерін бағалаудың және білім алушылардан күтілетін нәтижелерге жетуге бағыттаудың жаңа жүйесін қалай пайдалануға болады. Келесі ең маңыздысы мұғалімнің «мазмұны (бөлімдер мен 44 тақырыптың сипаттамасы), тізбесі мен оқу кезектілігі жаңа оқу бағдарламаларында көрсетілген» деген жауабы болған. Бұл жауап қолданыстағы бағдарламалардың құрылымына тән қасиет. Осылайша, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 92,8%-ы жаңа пәндік оқу бағдарламасы қолайлы деп санаған. Бұл лицейдегі білім беру мазмұнының барлық мәселелерін қайта қарау үшін дәлелді ұсыныстар жасалаған және Қазақстандағы жаңа типті мектептердің даму кезеңдері мүмкіндігінше талданған.

Мәселені ғылыми-әдістемелік тұрғыдан түсінуде, білім беру тарихы мен педагогикалық ой туралы іргелі зерттеулер, тарихи-педагогикалық талдаудағы білім беру тарихына қатысты философиялық-педагогикалық тұжырымдамалары (философтар: Нысанбаев А.Н., Абдильдина Р.Ж., Абдильдин Ж.М., Мадалиева Ж.Қ. және басқалары) (тарихшы және педагогтар: Перминов А.В., Рахимжанов А.М., Мукатаев А.А., Масырова Р.Р., Хайруллин Г.Т., Линчевская Т.А., Линчевская Т.А., Шевченко И.Н., Беркімбаева Ш.К. және басқалар), гимназия және лицей мектептерінің білім беру тарихы бойынша. Жұмыста іске асырылған зерттеу әдістері жалпы тарихи-педагогикалық зерттеулердің ерекшеліктерін көрсетеді.

Яғни, жоғарыдағы түрлі сала ғылымдарының ғылыми негіздемелік түсініктеріне сүйенсек, онда Отандық гимназия және лицей - елдің білім беру мен тәрбиелеу бағыттағы салада орын алды. Орта білім беру ұйымының әлеуметтік-педагогикалық мәртебесін, академиялық бағытталған типі ретінде сыни тұрғыдан түсіну, оның қазіргі заманғы міндеттері мен қажеттіліктерінің мағынасын жеткілікті дәрежеде бағалауға және түсінуге мүмкіндік берді және жетілдіру жолдарын белсенді іздеуге ықпал етті деуге болады. Лицей – гимназиялардың білім беру қызметін сатылы және қызметіне өнімді талдау мақсат қоюда, лицей – гимназиялардың оқу үдерісін ұйымдастыруда тарихи сабақтастық механизмін анықтауға, қазіргі кездегі білім беру мекемелерінің жұмысына ұтымды және тиімсіз жақтарын анықтауға, оның саяси, әлеуметтік-экономикалық факторларының әсерін түсінуге көмектеседі.

Қорытындылай келе, білім берудің жаһандануы және «білім экономикасының» дамуы жағдайында біздің әлеуметтік орта мен қоғамда орын алған гимназия мен лицейлер жаңа типтегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы және ондағы білім мазмұнын жаңарту мен жетілдіру мәселесі уақыттың өтпелі әрі сын кезеңдерінде орын алған педагогикалық құбылыс ретінде үлкен маңызға ие. Бұл мемлекеттік білім беру стандартын жаңарту үдерісін үш аспект тұрғысынан қарай ықпал жасады. Білім берудің құрамын анықтау, оқу пәндерінің жиынтығын нақтылау және жеке оқу пәндерінің мазмұнын таңдау. Сонымен бірге, білім беру үдерісінің нақты жағдайында пәнаралық қағидаға, білім мазмұнының құндылық жағын ескеруге, оқушылардың ізденісі мен зерттеушілік әрекеттерін дамыту арқылы, оқытудың эмпирикалық аспектісінде көрінетін Джон Дьюидің ізденіс пен ұмтылысы аясындағы шексіз шығармашылық әрекеті жайындағы педагогикалық тұжырымдарымен үйлесімділігін тапты деуге болады [61]. Оқу барысында білім беру мазмұнын ұйымдастырудың жаңа тәсілі, эмпирикалық деректерді талдау маңыздылығы жағынан білім алушылардың алған білімдерін шығармашылықпен қолдануға және сыни ойлауын дамытуға бағытталған қағидаттар басшылыққа алынды. Белсенді педагогикалық әрекетті жүзеге асыруға бағдарланған оқу бағдарламаларының басты мәселесі ретінде орын алды. Осылайша, білім берудің еуропалық тұжырымдамасын негізге ала отырып, әсіресе, Отандық гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптастыру мен дамытуда еуропалық білім беру моделін зерттеу мен талдау арқылы жүзеге асыру тәжірибелері жүргізілді. Қазақстанның білім беру жүйесін оңтайландырудың перспективалық бағыттарын табу барысында Отандық білім беру нобайын жаңарту бойынша ұсыныстарды жасалып, біздегі қалыптасқан білім беру жүйесіндегі дәстүрлер ескеріліп, дәлелдеген тұжырымдамалық пікірлерде ескеріліді және қолдануға ие болды.

1.2 Гимназия және лицей мектептерінің білім беру жүйесінің құрылуының тарихи – педагогикалық аспектілігі

Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің білімді беру жүйелеріне тарихи дамуы қарастырылады. Қазіргі заманғы отандық білімді беру жүйелеріне дамуы адамдар санасындағы өзгерістердің күрделі үдерістермен қатар жүреді және іргелі және жалпыға бірдей білімді қайта қарауды талап етеді. Отандық білім беру жүйесін демократиялық қайта құру қағидасына негізделген елеулі өзгерістерді қажет етеді. Қазіргі қоғамның басты ерекшелігі - ғылыми білімдердің озық үлгілерін меңгеру және жаңаруының жоғары қарқыны. Өмірдің әртүрлі салаларында қолданылатын жаңашыл жүйелері жасалды.

Білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бағдардын талдап, жүзеге асыру, оқу және еңбек қызметінің табысты болуын қамтамасыз ететін білімі мен дағдыларын жаңарта алатын адамды даярлау қажеттілігі болды. Оқу тәрбие мекемелерінде жеке өзін-өзі тәрбиелеу мен жағымды әрекет

дағдыларын қалыптастыру көзіне айналды. Мемлекеттік стандарттарды енгізу қоғамның сұраныстары мен мемлекеттің білім сапасына қоятын талаптарының өзгеруі жағдайында білім беру жүйелеріне дамуын қамтамасыз етуге арналған. Демек, барлық оқу орындары мен оқу-тәрбие мекемелерінің жаңа бағдарға ие болу алға қойған мақсат, мұраттары болды деуге болады.

Мұнда білім сапасын арттыратын, сонымен қатар оқушылардың денсаулығын жақсартуға қажетті жағдайларды сақтайтын жаңашылдықтарды педагогикалық тәжірибиелерге енгізу.

Қазақстанда оқушылардың жеке дамуына, сондай-ақ білім беру қызметін ұсынуды жақсартуға бағытталған көптеген түрлі білім беру бағдарламалары құрылды. Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыру бойынша жұмыстар да кіреді. Басқаша айтқанда, бізді жалпы білім беретін мектептің мүмкіндіктері емес, біздің қызметімізбен міндеттеріміздің көрінісі мен жалпы білім беретін мектеп нобайымен байланысты мүмкіндіктер қызықтырады. Бұл гимназия және лицей мектептерін құру мен дамытудың маңызды нәтижесін білдіреді, яғни білім берудің өзекті мәселелерін неғұрлым айқын болса, оларды шешу мүмкіндіктерін көру оңайырақ болады. Мектептің және жеке типтік мектептердің даралығын дамыту маңызды міндет болып табылды [62].

Қазіргі уақыттағы сұранысқа сәйкес ұлттық тарихқа, тәлімдік мұралар мен дәстүрлік мәдениет пен білім беру тарихына т.б. рухани құндылықтарымызға бүгінгі күн тұрғысындағы заманауи көзқарастық тұжырым мен түсініктерді қалыптастыру мен дамыту ұрпақ тәрбиесіндегі басты шарттың бірі деп қабылдауымыз керек. Олар:

- білім - мәдениеттің бір бөлігі және рухани құндылықтардың қалыптасуы мен даму заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік беретін әлеуметтік-мәдени тәсіл;

- Қазақстандық білім беру жүйесінде мектептердің жетекші типі ретінде гимназия және лицей мектептерінің оқу-тәрбие мекемелерінің қалыптасуы мен даму тарихын объективті талдауды анықтайтын ғылым - тарихи зерттеушілік, объективті шындық пен ақиқаттық және субъективті түсінік, саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және педагогикалық жағдаяттардың өзара байланыс идеясына бағытталған озық ойлы көзқарас.

Білім беру мен оқытуды ұйымдастырудың жаңашылдық жүйесі ретінде орын алған гимназия және лицей типіндегі мектептердің мазмұндық құрылым мен өзіндік педагогикалық сипатқа, ерекшеліктері бар оқу-тәрбие мекемелері ретінде дамытудың ғылыми-әдістемелік мәселелері, мерзімді педагогикалық басылымдарда, зерттеушілік монографияларда, ізденушілік мақсаттағы жазылған еңбектер мен мақалалар жарық көре бастады. Ондағы мақсат - даму тетіктері мен бағдарлы бағыттарын зерттеуге арналған жұмыстардың хронологиялық және аймақтық негіздерін зерделеу. Гимназия және лицей мектептері қызметінің теориялық және әдістемелік аспектісін зерттеушілердің еңбектеріне сүйене отырып төмендегідей әдістерін басшылыққа алдық.

Алға қойылған міндеттерді шешу үшін салыстырмалы-сараптамалы, тарихи - өткенге көзқарасты кейінге оралу арқылы қалыптастыру (ретроспективті), хронологиялық әдістер, тарихи дерек көздерін өзектендіру, жинақтау және жүйелеу әдісі, статистикалық мәліметтерді, мұрағаттық және жарияланған материалдарды талдау қолданылды. Қазақстандағы білім, біздің зерттеуімізде классикалық бағыты бар көп салалы, энциклопедиялық, академиялық сипаттағы гимназиялық және лицей мектептерінің мекемелерінде жүзеге асырылатын педагогикалық үдерістер және олардың мазмұндық сипаты түсіндіруді білдіреді. Зерттеудің хронологиялық шеңбері 1987-2017 жылдар кезеңін қамтиды.

Тарихи-салыстырмалы тәсіл арқылы мемлекетіміздегі гимназия және лицей типіндегі мектептердің өзіндік ерекшелігін анықтауға мүмкіндік берді.

Тарихи-типологиялық тәсілді пайдалану гимназия және лицей типіндегі мектептердің Қазақстан Республикасының жалпыға міндетті білім беру стандартқа сәйкестігі және бәсекеге қабілетті мамандар дайындауға мүмкіндік беретіндігін сиппату, негіздеу.

Тарихи-жүйелілік тәсілді қолдану Отандық гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы және түрлі аймақтық жағдайларға байланысты ондағы педагогикалық үдерістің ұйымдастырылуы мен жаңашылдық сипаттарға ие болуының жүйесіне талдаулар жасап, сипаттау.

Зерттеу жұмысын жазу барысындағы пайдаланылған әдістер: Тарихи-тәжірибелік білімдерді теориялық тұрғыда *талдау, салыстыру, зерттеу арқылы жүйелену т.б әдістері қолданылды*. Мәселен, талдау әдісінде сол кезеңде баспа беттерінен ғылыми педагогикалық негіздеудегі теориялық және тәжірибелік мазмұнда жарық көрген ғылыми-әдістемелік және әлеуметтік көпшілікке бағытталған мазмұндағы еңбектерді қарастыру мен сұрыптаулар арқылы талдадық. Бұнда өкімет және арнайы министрліктің және облыстық, қалалық пен аудандық білім басқармаларының, кәсіби-техникалық лицей мектептерінің басшылары мен білікті маман қызметкерлердің жарияланған мақала негізіндегі зерттеушілік және тұжырымдамалық бағыттағы теориялық және әдістемелік жұмыстары және болашағы жайындағы пікірлерін қарастыру, салыстыру, сұрыптаулар жүргізілді. Олардың барлығына ортақ көкейтесті мәселенің бірі - ол арнайы техникалық білімі бар мамандардың тапшылығы мен жетіспеушілігі. Бұндай мазмұндағы мақалаларды талдаудағы түрлі мұрағаттардағы дерек көздері мен мәліметтерді жиыстырып, сұрыптап, салыстырылды.

Салыстыру әдісінде зерттеуге алынған нысандағы гимназия және лицей типіндегі мектептерді және олардың мазмұндық жүйесі жайындағы түсінік білімдерді игеруде құрылымдық жүйесін зерттеп, түсінуге мүмкіндік берді. Бұнда бұл типтегі мектептердің жұмыстары мен ондағы оқыту бағдарламасының мазмұндық жүйесіне салыстыру жүргізу болып, ондағы анықталған теориялық және тәжірибелік білімдердің ара салмағын анықтау болды. Онда тәжірибелік яғни, өндіріспен байланыстырылған білімдердің басымдығына көз жеткіздік. Зерттеу жұмысымызды жазу барысында

гимназия және лицей типіндегі мектептердің оқу жоспары мен бағдарламаларына салыстырмалы сипаттағы *талдау, қорыту* әдісі қолданылды.

Біз басшылыққа алып, тарихи-педагогикалық жүйеде зерттеуге қарастырылатын хронологиялық кезең - кеңестік өкіметтің ыдырауы және тәуелсіз Қазақстанның құрылуының бірінші жартысында қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған білім беру жүйенің жаңа мазмұндық сипатқа бет бұруы. Оқу-тәрбие мекемелерінің жаңашылдық мазмұнда педагогикалық үдерісті ұйымдастыру мен дәстүрлі оқыту әдістерінен бас тарта отырып, жаңа оқыту әдістеріне меңгеру мен педагогикалық тәжірибеге ендіру барысындағы тарихи-педагогикалық құбылыстар орын алды. Бұл кеңестік дәуірде қалыптасқан ескілік білім мен оқыту әдістер жүйесінен арылу және жаңа қоғамдық жүйедегі білімдерді жаңғырту басты міндеттердің бірі болып табылды. Сол кезеңдегі және келешектегі әлеуметтік-мәдени жағдайдың талаптарына үйлесімді болатын білім жүйесінің мазмұны мен құрылымдық салаларын жаңартуға бағытталған педагогикалық-тарихи және тәжірибелік әрекеттер басымдық орын алды. Яғни, заманауи білім беру мен оқытуды ұйымдастыру негізінде оқушылардың және ата-аналардың жеке қажеттіліктеріне бағытталған жалпыға бірдей орта білім беру міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін және білім беру жүйесін демократияландырудың маңызды факторы ретінде мектептерді әр тараптандыру орын алды. 1989 жылы КСРО Мемлекеттік халыққа білім беру комитеті жеке тұлғаның жан-жақты жетілуіне және оның қабілеттерінің дүниежүзілік даму көрсеткіштеріне үйлесімділікте болуына қолайлы жағдай жасауға арналған орта жалпы білім беретін мектеп туралы «оның негізінде әр түрлі» уақытша ереже қабылдады.

Мектептерді мазмұндық жағынан жаңарту жолдары қарастырылып, мұғалімдерді эксперименттік білім беру бағытында педагогикалық тәжірибелер мен ғылыми-теориялық және әдістемелік ғылыми негіздерді іздестіру мен табу мақсатында ұмыт болған гимназиялар және лицейлер типіндегі мектептерде жаңаша бағыттағы педагогикалық үдерістерді ұйымдастыруға бағытталған шаралар іске асырыла бастады [63,64,65]. Жаңашылдық сипатқа ие болған педагогикалық үдерістер мен гимназия және лицей типіндегі мектептердің қызметі жекелеген нормативтік құқықтық актілерге, оқу жоспарлары мен бағдарламаларына негізделіп, жергілікті жерлерде қарқынды дамыды. Бұл үдерісті жүйелеу, талаптық ережеге келтіру мақсатында 1991 жылдан бастап гимназия мен лицей типіндегі мектептер туралы бірқатар бүкілодақтық және республикалық ережелер қабылданды. Осы ресми қабылданған құжаттарды талдау мен салыстырып, зерделеу арқылы біз қазіргі гимназия және лицей мектептерінің мазмұндық құрылым негіздейтін және олардың өзіне тән ерекшелік жүйесіне қарай қалыптасуы мен дамуындағы білім беру мен оқыту жұмыстарының ерекшеліктерін анықтап, сипаттауға және тарихи-педагогикалық тәжірибе тұрғысынан баға беріп, сипаттаймыз.

Білім беру жүйесіндегі аталған дағдарыс, қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге білім беру жүйелеріне ілесе алмауынан туындаған болатын. Кеңес Одағында қалыптасқан стандарттау, мемлекет тарапынан бағдарлау мен әкімшілік-әміршілдік басқару жүйесі білім беру ұйымдарының қарқынды дамып келе жатқан қоғамдық қатынастарға ілесуіне мүмкіндік бермеді. Орта мектептер бір типті күйінде қала беріп, әлемдік және еуропалық білім беру кеңістігінен тыс қалып жатты. Онымен бірге білім беру жүйесін қаржыландырудың жылдан жылға азая түсуі де білім беру жүйелерін тоқырауға ұшырауына алып келді.

Адамдардың жан-жақты білімді болуына ықпал ететін әлемдік және еуропалық білім беру жүйесінде енгізілген функционалдық сауаттылықты енгізуге ұмтылу мектептердің алдында жаңа талаптар қойды. Осы кезеңге дейін қолданылып келген оқу жоспарларының нұсқалары, білім беру ұйымдарынан талап етіліп отырғанына байланысты білім берудің жаңа мазмұнына көшуге мүмкіндігін бермеді. Дәстүрлі білім беру жүйелеріне өз міндеттерін орындағанымен, қоғам дамуы барысында туындаған мәселелерді шеше алмайтыны айқын болды. Нәтижесінде білім беру жүйелеріне тереңдетілген мақсаттарын жүзеге асыратын білім беру бағыттарын қарастыруға, туындаған өзекті мәселелердің шешудің жаңа жолдарын іздеуге алып келді.

Білім беру жүйелеріне мақсатты өзекті мәселелерді талдау барысында, білім беру жүйелеріне алдына келесі мақсаттар қойылды:

- білім беру мазмұны білім алушылардың тек білім алуға дағдыларын қалыптастырып және олардың талдау, логикалық ойлау дағдыларын қалыптастыру қажет;

- білім беру мекемелерінің алдына қойылатын негізгі талаптардың бірі көпнұсқалы білім беру бағдарламаларын енгізу, білім беру бағдарламаларын жеке тұлғаның сұраныстарына сай болуын қамтамасыз ету;

- білім алушылардың сұраныстарын қамтамасыз ету мақсатында білім беру мекемелерінің жалпыға бірдей білім стандартын сақтай отырып, білімді жетілдіру түрлерінің дербестенуін қамтамасыз ету.

Қалай болғанда да, орта білім беру деңгейі білім беру саласындағы негізгі деңгей болып табылады. Бірақ, осы білім беру ұйымдарындағы білім алушыларды дайындау кәсіпалды және кәсіптік бейімдеу бағытында жүргізілген. Білім алушылардың өмірге бейімділігі мен талдау және синтездеу дағдыларын қалыптастыруға және оқушылардың шығармашылық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жағдайда гимназия және лицей мектептерінің өзінің білім беру жүйесіндегі орнын таба алды [66].

Қазақстанның жалпы білім беру мектебінің алдында тұрған өзекті міндеттер және оларды жаңашылдық сипаттағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы бойынша шешу жолдары әлемдік педагогикалық тәжірибе мен жалпы дамудың диалектикалық заңы тұрғысынан қарастыруды қажет етті. Шетелдік «білім әлемін» заманауи түсінік, ұстанымдар оқып үйрену әдеттегі стереотиптерден арылуды

көздейді, яғни, мектептер мен педагогиканың дамуындағы диалектикалық күрделі және алғашқы бастамалар негізі ретінде орын алды [67].

Қазақстан 1991 жылға дейін Ресей сияқты бір мемлекеттің құрамына кіргендіктен, лицейлердің, гимназиялардың құрылуы мен дамуыда ортақ тарихы болғандықтан, «жалпы, жеке және арнайы» диалектиканың заңына сәйкес келетін Ресейден басталуы заңды. Жалпы алғанда, біз объектінің қасиеттері мен байланыстарын, яғни білім беру кеңістігіндегі әр түрлі пәндердің күш-жігері неге бағытталғанын түсінеміз. Бірақ, нұсқаулық ұғымдарда біз субъектілердің тек Қазақстан шеңберіндегі күш-жігерін айтамыз, бұл оны белгілі бірегейлікке айналдырады.

Педагогика ғылымы мен мектептердің дамуы үшін білім алудағы реформалардың маңызы ерекше орынға ие.

Философтардың, мұғалімдердің, психологтардың, әлеуметтанушылардың ғылыми еңбектері. Сонымен қатар педагогикалық практикада әлеуметтік ілгерлеудің негізгі кезеңдеріне сәйкес келетін педагогикалық ойдың қалыптасуы. Қазақстанның бүгінгі күнге дейін біз үшін Қазақстан Республикасының егемендігі мен тәуелсіздігін алған кезең маңызды. XX ғасырдың басы мен соңында әлеуметтік және демократиялық идеялардың жаңа толқынының ену кезеңінде аймақтың педагогикалық ойы қарқынды дами бастады. Қоғамда жаңа ғылыми көзқарастарын лайықты дамытып, оқыту мен тәрбиелеу саласына жаңа идеялар мен көзқарастарды енгізетін еуропалық білім кеңістігінен білім алған жаңа ұрпақ өкілдері келді.

Жалпы білім беру мектебі қоғамдық байланыстар мен қатынастардың өмір сүруі мен дамуының жеке формасы ретінде әр түрлі қасиеттермен, белгілермен, сипатталатынын гимназия және лицей мектептерінің түріндегі алуан түрлі табиғи екендігін мойындап отырмыз. Теория мен тәжірибесі өзекті мәселелерді шешуде ерекше маңызды рөл атқаратындарды зерттейді және оқшаулайды [68].

Гимназия және лицей мектептеріне арналған оқу бағдарламаларын жасаудағы теориялық зерттеулер мен тәжірибені зерделеу бізге тиімді білім беру үдерісінің тұтас бейнесін құруға мүмкіндік берді. Гимназия және лицей мектептерінің бірінші кезекте білімгерлер үшін тиімділікке, содан кейін білім беру үдерісіне қатысатын әр тұлғаның дүниетанымын өзгерту ерекшеліктерін ескеруге бағытталған, білім беру үдерісін ұйымдастыруға ерекше назар аударылатындығын атап өту керек. Сонымен бірге, гимназия және лицей мектептерінің оқу үдерісін ұйымдастыру аспектілерін жоспарлау және дамытуың тәуелсіздік қажеттілігін, сонымен қатар түлектердің білім беру дайындығы мен олардың кейінгі кәсіптік бағдары үшін жауап беретін әр түрлі пәндермен бірлескен іс-әрекеттің мүмкіндігін білдіреді.

Оқытудың іздеу тәсілінің негізгі ағымындағы дидактикалық ізденістердің айқын бағыттаушысы, олардың оқытудың қажеттілігіне қарай бөлу және мазмұндық жақтарын сипаттайтын білімгерлердің рефлексиялық белсенділігі негізінде дамитындығы, игерілетін мазмұнға арнайы енгізілген.

Іздестіру тәсіліне сәйкес дидактикалық ізденістер мыналар болып табылады:

- оқытудың даму әлеуетін баса көрсету;
- іздеу әрекетінің дербес мәнінен шығуға;
- жоғары когнитивті деңгейдің диагностикалық мақсаттарын қою;
- оқытушыны білім беру зерттеулерінде серіктес жағдайына қою;
- тренингке қатысушылардың барлығының жеке қатысуын, білімгерлермен икемді, тактикалық өзара әрекеттесуге мұғалімнің жоғары жеке және кәсіби дайындығын болжайды, мұнда білімгерлердің тікелей тәжірибесі мен білімгерлердің түсінуі шекаралары кеңейеді [69].

Сонымен бірге, гимназия және лицей мектептерінің оқу танымдық үдерісті ұйымдастыру аспектілерін жоспарлау, дамыту, тәуелсізбен тәуелсіздік қажеттілігін, сонымен қатар түлектердің білім беру дайындығына және олардың кейінгі кәсіптік бағдарына жауап беретін әр түрлі пәндермен бірлескен іс-әрекеттің мүмкіндігін білдіреді.

Гимназия және лицей мектептерінің, сондай-ақ жалпы білім беретін сыныптардағы білім мазмұнына іріктеу критерийлері мыналар болып табылады:

- жеке тұлғаның үйлесімді дамуы мен оның негізгі мәдениетін қалыптастыру міндеттерін жалпы білім беру мазмұнындағы тұтас көрініс;
- ғылым негіздеріне кіретін мазмұнның ғылыми және тәжірибелік маңыздылығы;

- академиялық пәндер мазмұнының күрделілігінің белгілі бір жастағы оқушылардың нақты оқу мүмкіндіктеріне сәйкестігі;

- оқу пәні мазмұнының оны зерттеуге бөлінген уақытқа сәйкестігі;
- жалпы орта білім беру мазмұнын құрудың халықаралық тәжірибесін қарастыру;

- жалпы білім беру мазмұнының қазіргі мектептің оқу-әдістемелік және материалдық базасына сәйкестігі [70], гимназия және лицей мектептерінің оқу танымдық процестің жүзеге асырылуы жалпы білім беру сыныптарымен салыстырғанда әр түрлі болуы керек, бұл оқу танымдық іс-әрекет субъектілерінің білім беру талаптарына, оқу бағдарламаларына және әрине субъектілердің даралығына байланысты. Сонымен қатар, гимназия және лицей мектептердің оқу практикасы, оқушылар үшін маңыздылығы ғылыми-әдістемелік әдіс-тәсілдер арқылы жалпы дидактикалық, әдістемелік мақсатқа жету болып табылатындығын сенімді түрде көрсетеді [71,72], білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының өзара іс-қимылын ұйымдастыруда келесі аспектілерді алға тартады:

- жоғары білімнің талаптары деңгейінде білім беру мәселелерін шешуге арналған білімдер мен тәжірибелік дағдыларды меңгеру;

- оқу танымдық іс-әрекет әдістерін жүзеге асыру тетіктерін және тұлғаны дамытудың өзекті мәселелерін білуі керек;

- өзін танитын субъект ретінде сезіну, ойдан шығарылған оқу және тәжірибелік шындықты ойша елестету;

- өзінің ақыл-ой және мінез-құлық ресурстарын басқара білу;
- білім беру тәжірибесін қарау, қабылдау, талдау және осы әлемді қабылдау негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру және жетілдіру.

Осы мақсаттар үшін субъектілердің оқу танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру. Олар орындалатын оқу танымдық міндеттердің күрделенгендігін үнемі сезінетін. Өз білімін оқудағы жетістігін сезінуден оң эмоцияларды сезінетін, қарқынды шығармашылық жұмыстармен айналысатын, әлеуметтік тұрғыдан дұрыс және дәл шешімдер іздейтін етіп жоспарлануы керек. Білім беру міндеттер оқу және оқу іс-әрекеті бірлігінің заңдылығын қарастыру [73]. Білім беру үдерісі білім беру субъектілерінің өзара байланысты және тәуелді қызметі ретінде қарастырылады. Сонымен бірге, оқыту ғылыми немесе білім беру ақпаратын беру, оны игеру, жаңа білімнің бейнесін жасау, оны тәжірибеде жүзеге асыру жүйесін құру. Олардың негізінде білім беру құзыреттіліктерін қалыптастыру байланыстыратын дидактикалық үшбұрышқа негізделеді деп болжаған [74]. Осылайша, білім беру тәжірибесінен белгілі, іске асыруға ұсынылған әлеуметтік тәжірибені алып тастаудың ассоциативті-рефлекторлық тұжырымдамасы қажетті білім беру міндеттерін шешеді. Алайда, білім беру субъектілерінің өзара байланысты және өзара тәуелді қызметі ғана емес, сонымен бірге ол барған сайын терең қатынастарды сақтайды деген кең таралған түсінікке қарамастан, оқытудың ассоциативті-рефлекторлық тұжырымдамасы өзіндік мәнге ие [75]. Білім беру жүйелеріне дамуы мен өзгеруіндегі маңыздылардың бірі болып табылады. Ал білімді игеру, білік пен дағдыны қалыптастыру, қабілеттерді дамыту (яғни бірлестіктерді құру процесі) белгілі бір логикалық жүйелілікке ие, оған келесі кезеңдер кіреді:

- ✓ оқу материалын қабылдау;
- ✓ ішкі байланыстар мен қарама-қайшылықтарды түсінуге алып келген оны түсіну, өйткені сенсорлық таным визуалды бейнелер сананың жалпылауға жетуін қамтамасыз етеді.

Бірінші кезең-жергілікті бірлестіктер оқшауланған білім алу;

Екінші кезең -жеке жүйелік бірлестіктер құрылады (мысалы, тақырып, тарау және т.б. шектеу);

Үшінші кезең-ішкі жүйені немесе пәндік бірлестіктерді жинақтау. Жүйелеудің негізі-кеңістіктік, сандық, уақыттық, себеп-салдарлық қатынастар;

Төртінші кезең-жүйеаралық, пән аралық бірлестіктерді дамыту. Сонымен бірге, мағынаны жалпылау бұл объектілердің (құбылыстардың), белгілерін (қасиеттерін) психикалық оқшаулауынан және оларды маңызды белгілердің жалпылығына сүйенуде отырып біріктіруден тұратын таным үдерістерінің бірі. Мағыналы жалпылау термині ұғымдар жүйесінің бірлігі мен олардың өзара байланысын орнататын. Осылайша жалпылаудың жалпылауын білдіретін психикалық операциялар арқылы адам санасында алынған теориялық бейнені білдіреді. Оқу танымдық іс-әрекет үдерісінде білім, білік пен дағды емес, олардың психологиялық баламасы когнитивті құрылымдар пайда болады. Когнитивті құрылымдар - бұл адамға қоршаған шындықты қабылдауға мүмкіндік беретін схемалар. Бұдан шығатыны, оқу-танымдық іс-әрекет субъектісінің психикасында когнитивті неоплазмалардың пайда болуы ретіндегі даму тікелей тренингтермен

қойылмайды, бірақ ішкі, терең интеграциялық үдерістердің нәтижесінде пайда болады.

Білім беру жүйесі:

- ✓ білімді есте сақтау емес, оларды терең түсіну;

- ✓ білім мазмұны: объективтік шындық бейнеленетін көріністер, тұжырымдамалар, заңдар, теориялар;

- ✓ есте сақтау кезінде білім мәнінің көрінісі көрсетілген объектінің психикалық суретін жасау болып табылады, ол әр түрлі логикалық операцияларға негізделген күрделі психикалық әрекетті қамтиды;

- ✓ білгенді тәжірибеде қолдану.

Логикалық ұйымдастырылған білім беру үдерісі білімді өзара байланысты себептілік негізінде қалыптастырады, білім беру мәселелерін шешу жолын бағытты түрде көруге, білімді олардың ұғымдарының, белгілі заңдылықтарының байланыстарын қабылдауға мүмкіндік береді. Білімді игеру, білік пен дағдыны қалыптастыру, қабілеттерді дамыту, яғни қауымдастық құру процесі белгілі бір логикалық жүйелілікке ие, оған келесі кезеңдер кіреді:

- оқу материалын қабылдау;

- ішкі байланыстар мен қарама-қайшылықтарды түсінуге жеткізген оны түсіну;

- есте сақтау;

- практикалық қызметте үйренгендерді қолдану. Оқу-танымдық іс-әрекеттің негізгі мотиві танымдық қажеттілік. Оқу танымдық іс-әрекеттің субъектісін енжар (пассивті) қабылдаушы жағынан өзгерту идеясы белсенді қатысушыға айналады [76]. Мұғалімнен арнайы білімдер жүйесін игеруге, оларға деген құндылық қатынасты қалыптастыруға бағытталған, арнайы дағдылар мен қабілеттер, әр пәнмен жеке жұмыс жасау қабілеті талап етіледі;

- ❖ педагогикалық ойлауды нақты білім беру жағдайындағы оқытудың өзекті мәселелерін есептеу мен шешудің алғышарты ретінде дамыту;

- ❖ танымдық іс-әрекеттің репродуктивті және шығармашылық әдістерін және жалпы педагогикалық шеберліктің негіздерін қалыптастыру;

- ❖ жеке тұлғаның маңызды қасиеттерін дамыту;

- ❖ өзін дамыту қажеттілігі мен оның өмірі мен білім беру стратегиясын жобалай білу қабілетін қалыптастыру негізінде оқушының субъективтілігін қалыптастыру.

Бұл жағдайда біз пәндерді оқытуды ұйымдастырудың кейбір әдістерін келтіре аламыз: а) қарапайым пайымдау әдісі қарапайым логикалық байланыста бақылау және басқа ақпаратқа негізделген ойларды жүйеге келтіруге мүмкіндік береді; ә) кешенді ойлау әдісі, жан-жақты байланыстарды қарастыруды және оларды талдауды қажет етеді; в) индуктивті, негізделген болжамдарға негізделген еркін ойлау әдісі; г) дәлелді дәлелдеу үшін қатаң дәлелдемелерді қолдануға негізделген дәлелді дәлелдеу әдісі.

Оқу үдерісінің рационалды-теориялық аспектісін бағалау кезінде оң формалар анықталды:

- пікірталастар;
- жаңа қызықты мәселелерді тұжырымдау;
- өз бетінше ойлауды жандандыру;
- білімгерлердің «өткір» сұрақтарынан аулақ болу;
- ұсынылған негіздемелердің жеткіліксіз ережелері;
- сабақтарда, семинарларда еркін пікір алмасудың болмауы.

Білім беру мен оқытуда логикалық ақпараттарды өңдеу әдістерін, қағидаларын қолданған кезде олар оқушыларды белгілі, өзара байланысты дәлелді ойлау әдісін құруды қамтамасыз етеді. Оқу үдерісінің теориясы мен тәжірибесіне қатысты ақыл-ой жұмысын логикалық ұйымдастырудың ең маңызды әдістері мен принциптері: құбылыстарды талдау және синтездеу, дедукция, индукция [77].

Оқыту мазмұны оқушы үшін басты мақсат болған кезде және осы мақсатқа жету жолдары мен тәсілдерімен байланысты болған кезде оқыту ең нәтижелі болады деп саналды [78]. Осы ойды толықтыра отырып, ол оқу материалын есте сақтауға байланысты мотивтердің төрт салдарын келтіреді:

- есте сақтау кезінде мотивтің тапсырмаға қатынасы басты рөл атқарады, бұл қатынас белгілі бір қызметте дамиды;
- мазмұны бойынша мотив пен тапсырма арасындағы байланыс неғұрлым жақын болса, саналы есте сақтау соғұрлым тиімді болады;
- мотивтің беріктігімен бірге оның мазмұны да маңызды. Бұл берілген тапсырманың «білім беру» немесе «бәсекеге қабілетті» мотивпен пән үшін қандай мағынаға ие болатындығына байланысты;
- шешілетін тапсырманың мағынасын анықтайтын мотив қызмет құрылымының өзгеруіне әкеледі.

Оқыту психологиясының алдыңғы қатарында оқытудың мақсаты мен міндеттерін жүзеге асырудағы ойлау сапасы мен қызметтің әлеуметтік, әлеуметтік және жеке мотивтерінің үйлесімділігі өзекті мәселесін алға тартады [79]. Осылайша, бірнеше аспектілер ерекшеленеді:

- оқу үдерісінің негізгі талаптарына бейімделудің тереңдігі мен сапасы;
- олардың нәтижелері;
- оқу қызметі мен ғылыми жұмыстың сипаттамалары;
- кәсіби бағдар көрсеткіштері. Кәсіптік бағдар әр уақыт білімгерлерді оқу үдерісінің қатынастарына қатысудың шарты, құралы және нәтижесінде қызмет етеді.

Гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдерістің ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан зерттеу оқу үдерісін ұйымдастырудың әртүрлі аспектілерін ашатын мұғалімдер мен психологтардың жұмысына негізделген. Сонымен бірге әр түрлі елдердегі білім беру жүйесінің, басқару қағида-тәртіптерінің және ұйымдастырушылық құрылымдарының (лицейлер, гимназиялар) даму деңгейін бағалау олардың дамуының ұлттық-тарихи және әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларын, олардың болашақ ұрпаққа қатысты міндеттерін түсіну дәрежесін міндетті түрде қарастыруды қажет

етеді [80]. Гимназия және лицейлердің, жаңашылдық ретінде қалыптасуы мен дамуы, мұнда педагогикалық және басқарушылық қызметтің негізгі ұғымдарын түсіндіруден басқа, жаңашылдықтардың түрлері, қайнар көздері, даму идеяларын таңдау негіздері, мектеп дамуының маңызды тәсілі ретінде жаңашылдықтарды дамыту және технологиясын меңгеру барысына реформалау ерекшеліктері қарастырылған.

Білім беру мекемелерін құру және дамыту туралы қолда бар ғылыми еңбектерді зерттеу педагогикалық жүйелерді жетілдіруді егжей-тегжейлі қарастыруға мүмкіндік берді, сонымен қатар педагогикалық жүйелердің пайда болуы мен даму механизмдері зерттелді. Нәтижесінде, біз гимназия және лицей мектептерінің оқу-тәрбие қызметінің негізгі бағыттарын анықтай аламыз. Лицей - бұл жалпы білім беру бағдарламасынан ерекшеленетін білім беру қызметін жүзеге асыратын оқу орны. Бүгінгі күні жалпы білім беретін мектептер негізінде кәсіби бағдарланған мамандандырылған сыныптар ашуға болады [81]. Сонымен бірге мектептердің қызметі білім беру стандарттары мен бағдарламаларымен реттеледі. Лицейлердің қызметі тек мемлекеттік бағдарламалар мен стандарттармен ғана емес, сонымен қатар бағытына қарай әр білім беру мекемесіне бейімделген авторлық құқық бағдарламалары негізінде реттеледі.

Сондай-ақ, гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдерістің ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан зерттеу шетелдік және отандық мұғалімдердің, сонымен қатар білім беру процесін ұйымдастырудың әр түрлі аспектілерін ашатын психологтардың жұмысына негізделген. Сондай-ақ, білім беру технологиялары саласындағы жаңалықтар зерттелді.

Тұжырымдамалық ережелерді қарастыра отырып, біз жалпы білім беретін мектептік жүйеден гимназиялық білім беру жүйесіне оңтайлы көшірудің жолдарын қарастырып, оқытуды қайта жаңғырту мәселесі ретінде түсіну керек [82]. Білім берудегі әлеуметтік-психологиялық сұраныс белсенділігі негізінде оқу мен оқытуды, жалпы педагогикалық үдерісті ұйымдастырдың жаңа мазмұнға ие болғандығын басшылыққа алу керектігін негіз болған [83]. Дәстүрлі оқыту жүйесі мен оқыту жолдарын жетілдіру арқылы гимназиялық білім беруге инновациялық тұрғыдан жетілдіріп, өңдеп, толықтырып, жаңа форматта қолдану керектігін негіздеген [84]. Білім беру мен оқытудағы танымдық қызығушылықтарын арттыратын педагогикалық технологияның жаңа түрлерін қолдану білім берудің тиімділік жолдарын анықтап, сапалық мазмұнын көтеруге мүмкіндік береді деп негіздеген [85]. Замануи білім беру жағдайында мұғалім тұлғасының ерекшелігі мен педагогикалық кәсібилік әрекетіндегі психологиялық негіздері мен әлеуметтік бейнесінің жоғары болуы – қазіргі оқыту мен оқу жұмысының жетіктіріне негіз болатындығы жайында негіздейді [86]. Білім беру жүйесін өзіндік кезең мен заманына сәйкес белсендендіру – болашақтағы білім алушылардың танымдық мүмкіндіктерін арттырудың өзеге және олардың сұраныстарын қанағаттандырудың кепілі болып табылады. Білім беру мен оқытуды ұйымдастыру мен жүргізуді басқару жүйелерін құру теорияларында, білім беру мекемелерінің оқу қызметінің басым бағыттарын анықтаудың

қажеттігін басшылыққа алу қажеттілігін негізге алып отырған [87]. Бұл білім беру жүйелеріне қолданыстағы және ескірген тенденцияларын өзгертуге мүмкіндік береді. Бұл теориялар жоғары талаптардың жағдайында оқу қызметін ұйымдастыру аспектісін қарастырады. Жалпы білім беру кезеңін жаппай стандарттау жағдайында жаңашылдық тұрғыдан басқарудың педагогикалық негіздерін басшылыққа алып, жаңаша білімге және оған қарым-қатынастық педагогикалық үдерісті іске асырудың қажеттілігін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негізделуін қарастырған [88]. Заманауи білім беру жағдайында мұғалімнің жаңашылық көрінісі ол – зерттеушілік құзыреттілікке ие болуы мен зерттеушілік әрекеттің мәдениетін меңгерген педагог қана болашақ шәкірттің жеке тұлғалық болмысын дамытуға және қазіргі қажетті білімдермен қамтамасыз ете алатын үздік мұғалім деп түсінуге болады. Ол тек жалпы білім беретін мектепте ғана емес гимназия және лицей типтегі мектептердегі педагогикалық үдерісті ұйымдастыру мен өткізуге қабілетті және әлеуеті жоғары кәсіби маман ретінде беделге ие болатындығын айтқан және педагогикалық технологияларды жанарту бағыттарын сипаттайды [89]. Гимназия және лицей мектептерінің тиімді қызметін модельдеу үшін. Педагогикалық үдеріс жүйесіне және оның өтетін оқу мекемелерінің құрылымдық мазмұнына қарай өзгешелігіне мән беріп, педагогикалық үдерісті басқарудың ерекшелігі түрлі мектеп типтеріне де қатысты екендігін менеджменттік негізден қарастырылған [90]. Педагогикалық қызметтегі кәсіби шеберлік түрлі типтегі мектептердегі оқу-тәрбие жұмысы мен білім берудегі үдерісін басқаратын мұғалімнің шығармашылық әрекетіне тікелей баланысты [91]. Себебі, кәсіби шебер және шығармашыл педагог өзінің кәсіби қызметінің барысында педагогикалық диагностика жүргізуді басшылыққа алатын, әрі сол арқылы педагогикалық қызметітінің келешек бағдарын анықтай алатын нағыз шебер мұғалім деп түсіндіреді. Сол кезеңдегі қоғам мен әлеуметтік-педагогикалық саладағы орын алаған жағдайлар білім беруді жүзеге асыруда мемлекеттік емес мектептерде іске асыра бастағына негізге алады. Оның басты мәселесі ескілік білім беру жүйесінің құрсауынан шығу және бәсекелестік ортадағы білім берудің жаңа мазмұндығы мен педагогикалық әрекеттерге заманауи талап тұрғысынан келе отырып, оқушының және ата-аналардың сұраныстарын қанағаттандырудағы жаңа типті гимназия және лицей түріндегі мектептердің орын алуын қоғамдағы заңды құбылыс ретінде түсіндіреді [92]. Жоғарыдағы қарастырып өткен ғалымдардың ғылыми теориялық және әдістемелік тұрғыдағы негіздеулеріне сүйенсек, сол кездегі білім беру жүйесі мен түрлі мектеп типтеріндегі ұйымдастырылатын педагогикалық үдерістер жайындағы теориялардың жаңа мазмұнда қалыптасуына әрі, білім беруді басқару модельдері білім беру стандартының талаптарын ескере отырып, гимназия және лицей мектептер мазмұндық құрылы мен ондағы жүргізілетін педагогикалық жұмыс түрленің дамуына ықпал жасады деуге болады. Және түрлі мектеп типтерінің өзіне тән ерекшеліктеріне орай құрылған модельдерінің орын алатындығын сипаттап береді және бұл тұрғыдағы теорияның дамуына ықпал жасады.

Біздің тақырыптық зерттеудің тарихи әдісіне фактілер мен олардың арасындағы қатынастардың, яғни үдерістердің, білім беру мекемелері мен қоғамның, әлеуметтік-педагогикалық қызмет жасау барысында белгілі бір хронологиялық тәртіпте жинақталуы жатады. Зерттелетін нысандар - өзіндік типтік ерекшелікке ие гимназиялар мен лицейлер. Ондағы психологиялық-педагогикалық құбылыстардың орын алуы, өзідеріне тән құрылымдық жүйе элементтерін - білім берудің құрылымы, мазмұны, шәкірттердің жеке тұлғалық қасиеттерді жетілдіру, дамыту өлшемдері мен көрсеткіштері, оқушылардың оқу қызметі, мұғалімнің шеберлігі жаңашылдыққа ие педагогикалық қызметтерді жүргізу жолдарын талдау.

Тарихи әдіс - өз қызметінде салыстырмалы әдісті қолданады, оның көмегімен кейбір фактілер білім мен тәрбие беру мекемелерінің әртүрлі деңгейлігін түсінуде басқалармен салыстырып, бағалау. Яғни, тарихи даму білім беру үдерістерін болашаққа бағдарлап, бағдарлай алуға мүмкіндік беретін құрал ретінде қазіргі білім беру мекемелеріне қойылатын талап-міндеттерден мақсатты орындау тетігіне көшу керек екенін өзек болмақ.

Тарихи деректерге сүйене отырып, біз білім беру саласындағы реформалардың динамикасын байқай аламыз:

1. Қоғамдағы және әлеуметтік ортадағы тоқырау мен дағдарыстардың орын алу. Статистикалық мәліметтердің қағаз жүзінде жалған берілулері, қадағалау мен сапаны тексеріп отыру бөлімдерінің жұмыс жүргізбеуі – жер-жерлердің өзінде авториторлық жүйенің салтанат құру дәуірінің шыңы;

2. Аймақтық және ұлттық мектептер үшін жасалатын оқу бағдарламалары орталықтандырылған жүйеге бағынуы және аймақтық, ұлттық, тілдік ерекшеліктерді ескермеу, басшылыққа алмай оқу материалдарының аударма күйінде берілу мен келтіріліген мысалдардың мазмұны ұлттық таным, түсінік пен салт-дәстүрден алшақ, оқушылардың табиғатынан алшақ болды, оқушыларының оқуға деген қызығушылығының төмендеуінде, мұғалімдердің пән сабақтарын жаттанды, бір сынды жүргізу әдісттерінің орын алу;

3. Кеңестің қоғам құрылымының идиологиялық бағыттағы жұмыстарының тығырыққа тірелуі, мектеп оқушыларына тәртіпті және талаптылықтың төмендеуі, тәрбие беру бағдарының құнсыздануы орын ала бастауы;

4. Мектептегі жоғары сынып оқушыларын өндірістік еңбекпен ұштастыруға бағытталған білім мен тәжірибелік жұмыстардың өнімсіздігі және замануи өндіріс технологияларының болмауы;

5. Әлеуметтік орта мен қоғамдағы саналылық тәртіпке үйретудегі тәрбие жұмысының жалаң және бір сынды мазмұнға ие болуы;

6. Ғылыми бағыт пен бағдарға негізделмеген, тек жеке көзқарастық түсінік тұрғысынан жасалған білім беру бағдарламаларының шамадан тыс болуы және т.б. [93]. Осы жағдайларда жалпы білім беретін мектеп дамуының ескі мәселелері шиеленісіп, жаңалары пайда болды. Пікір талас барысында мектепті жаңа жағдайлардағы басқару мәселелері жиі көтеріледі. Алайда, олар әрдайым жаңаша бола бермейді.

Жаңашылық (инновация) дегеніміз - мақсаттарды, мазмұнды және оқыту әдістері мен формаларын өзгертетін өзгерістер. Білім беру жүйесін өзгертетін инновациялар бірнеше деңгейге бөлінеді: абсолютті, жергілікті абсолютті, шартты, субъективті. Гимназия және лицей мектептерінің инновация санатынан шыққан мекемелер екенін атап өткен жөн. Білім беру жүйесіндегі инновациялардың қолайлылығын анықтайтын магистральды компоненттер мыналар:

1. Зияткерлік (интеллектуалды) әлеуетті сақтау және толықтыру;
2. Ілгері ұмтылу, даму;
3. Зияткерлік (интеллектуалды) қызметке бағдарлы ұмтылыс жасау, бағдарлық бағытқа үдемі әрі жүйелі түрде дайындалу.

Білім берудегі жаңашылықтың сипаты мен бағытын анықтайтын объективті факторларды үнемі басшылыққа алып отыру қажет. Олар:

- ✓ Білім беру процесінің тұлғалық-бағдарлы моделін құру;
- ✓ Білім беру тұтынушыларының сұранысын саралауды тереңдету;
- ✓ Әлемдік және еуропалық білім кеңістігіне Отандық білім беру жүйесін интеграциялау [94].

Білім беру жүйесіне жаңашылдықтың енгізуге деген ерекше қызығушылық білім беру жүйесінде бар бағдарламалардың өзгермелі артуымен түсіндірілді. Сонымен қатар зияткерлік капиталдың деңгейін көтеру қажеттілігі туындады. Әр түрлі жаңашылдар педагогикалық кәсіби әрекеттерде ілгеру жүру мен дамудың үдемелі болуына ықпал жасағандығы шындық. Дегенмен де, барлық заманауи білім беру үрдістеріне қарамастан, білім беру жүйесінде бірқатар түрлі қиындықтар мен келеңсіздіктер орын алған. Ал оларды шешу үшін заңдық-құқықтық ережелер мен стандарт және бұйрықтарға өзгертулер еңгізіп, білім берудің жаңашылдық сипынына қолдайтын баламалы оқу бағдарламалары мен оқулық және оқу құралдарын жазу жұмыстары жүргізілді. Мәселен, 1993-1994 оқу жылында Қазақстандағы облыстық білім беру бөлімі басшыларының аймақтық, яғни, облыстық жерлердегі лицей мектептері жайындағы есептерін тыңдау жайындағы жиындар ұйымдастырылып тұған. Бұндай бас қосу жиынына аудан, қала әкімдері және лицей типіндегі мектептер орналасқан жердегі жергілікті басшылар мен жұмыс берушілер қатысқан. Жиында аймақтық және облыстық жерлердегі орналасқан жаңа типі мектептердегі білім беру бағыты кәсіби жұмысшы мамандарын даярлау барыстары және сол жердің экономикалық құрылымдық жүйесінде жұмыс атқаруға сәйкес келетін мамандарды даярлау арқылы әлеуметтік-экономикалық қарама-қайшылық пен қиындықтарды жеңу шарасына бағытталу мәселелері қарастырылғандықтары анықталып отырған. Бұндай бас қосу жиындарының қорытындысы арқылы арнайы қаулылар қабылданып отырған. Онда облыс аймағындағы экономика кейбір саласының көрсеткіштерінің төмендеу себептерін қажетті кәсіби жұмысшы мамандар жетіспейтіндігі айтылып, талқыланып отырған. Осындай түйткіл мәселелерді шешу үшін облыстық, аудандық, қалалық білім беру бөлімінің басшылары мен аудан және қала әкімдері кәсіби оқу орындарымен біріге отырып қажеттілік пен сұранысқа ие болып отырған

кәсіби мамандарды даярлауды жүзеге асыру жайында пікірлер талқыланып, ортақ шешімдерін бірлесе жүзеге асыру жайында іс-шаралар атқарырып отырған. Аймақтық жердің ерекшелігіне қарай экономикалық жағдайы мен еңбек нарығын зерттеу басшылыққа алынып, қажеттілік сұранысына ие кәсіптерді ашу және мамандарды даярлау мәселесі өз кезегінде мүмкіндігінше жүзеге асырылып отырған. Бұған кәсіби лицейлерде білім алушы шәкірттердің санын арттыру және олардың қажетті кәсіптер бойынша білім алуларына жағдайлар жасап, қажетті мамандардың қатарын көбейті мәселесі айтылып, оларды даярлайтын әрбір жаңа кәсіп бойынша зертхана, оқу бағдарламалары жасалып, оқу бөлмелері ашылған т.б. [95,96,97].

Гимназия және лицей мектептерінің қалыптастыру мен дамыту бағыт-бағдарындағы жұмыстар білім мазмұнын жаңа қоғамдық және әлеуметтік-экономикалық сұраныстарға сәйкес ұйымдастыру мен мұғалімдердің жаңа деңгейдегі біліктіліктерін талап етумен және оқушылардың жаңа мазмұндағы кәсіби жұмыстарға олардың өзіндік таңдай мен ынта ықыласы әрі бейімі бойынша бағыт алуғ, әрекеттеніге жағдай жасау болып табылады. Бұл әлемдік кеңістегі қазіргі заманғы көрінісіне, ғылым мен техниканың замануи деңгейіне, қоғамды ілгері әрі үдемелі дамытудың болжамды модельдеріне, білім мен мәдени дамудың аймақтық және ұлттық модельдеріне, тәжірибе мен өмірлік сұраныстарға сәйкес келу үдерістерін қатыса алуы мен оның бір бөлшегі ретінде қызмет атқарып, жүзеге асыру әсер етуі. Бұл білім беру мазмұнына қойылатын дидактикалық талаптардың орындалуын қарастырады. Сондай-ақ, ішінде оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерінен туындайтын ынта, тілектері мен талаптық міндеттерді жүзеге асыру мүмкіндіктерін ашуды басшылыққа алады.

Кәсіби лицейлердің Қазақстандағы дағдарыс жылдарындағы қызметіне өзіндік оң баға беру қажет. Мәселен, осы кезеңде отандық лицей саны және қабылданатын оқушыларда қысқарды және бұндай мәселе азда болса, гимназияларда орын алған болатын. Бұл кезеңде нарықтық қатынастардың ретсіз немесе құқықтық ережесіз дамуының ықпалынан мемлекеттік емес оқу орындары көптеп құрыла бастады. 1996 жылы 9 кәсіби лицей ашылса, 2001 жылы олардың саны 37-ге жеткен [98].

Осылайша, сол кезеңдегі қоғам мен әлеуметтік ортадағы сұраныс пен мақсаттардың өзгеруі гимназия және лицей мектептерінің міндеттерінің кеңейуіне, білім беру мазмұны мен олардың құрылымын, оқыту жүйелерін жаңашаландыруға және жалпы мектеп өмірін заманауи талаптарға сәйкестендіру жүзеге асырыла бастады. Гимназия және лицей мектептеріне арналған бағдарламаларды әзірлеу мен жүзеге асырудың талаптық ережелерін сапалылығын арттыру мақсатын жүзеге асыруда қоғамдық және әлеуметтік-экономикалық саламен байланыстырлар іске асырыла бастады. Бұл жалпы білім беретін мектептермен және типті оқу мекемелерінің (гимназия, лицейлер) білім беру мен оқытудың талаптық ережелері мен стандарттық жүйесін сүйене отырып, кәсіби жұмысшы мамандарды даярлау және оқушылардың жеке ынтасы мен талап-қалауы бойынша бейіндік оқытуды жүзеге асырыла бастады. Бұл сапалы, әрі жаңа даму бағдары болды

деп айтуға болады. Ендігі кезекте гимназиялар мен лицейлердің өзіндік айырмашылықтарын қарастырып өткен дұрыс деп санаймыз.

Лицей - бұл оқу орны жалпы білім беретін мектептегі қойылатын стандарттық талаптарды орындайды және білім алушының немесе оқушының өзіндік жеке ынта-қызығушылығы бойынша техникалық білімдерді тереңдетіп беру арқылы жоғарғы оқу орындарына түсуге дайындау. Лицейдің білім беру траекториясы лицей мектебімен өзара кәсіби ынтымақтастықты құратын белгілі бір жоғары оқу орнындағы даярланатын мамандықтарға бағытталаған бейіндік бағдарды басшылыққа алады. Лицей мектебіндегі оқу бағдарламасының мазмұндық құрылымындағы білімдер жиынтығының осы жүйемен анықталады.

Гимназиялық оқу орны бұл – қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы білім беруге бағытталған. Бұндай мектепте білім алуға ниеттенген оқушылар өздерінің қызығушылығы мен бейіні бойынша арнайы оқу бағдарламасымен тереңдетіп оқыту жүйесіне қатысады. Бірақ, жалпыға міндетті білім беру стандартының талаптарын сақталады және орындалады. Гимназиялық мектептер бір-бірінен өзіндік білім беру бағытындағы білім беру траекториясы оқушының бейіні бойынша оқыту бағытымен ерекшеленеді. Бұл мектептердегі білім алушылар немесе оқушылар лицей мектептеріндегідей болашақта өздері қалаған мамандарды даярлайтын жоғары оқу орындарына түсуге дайындалады [99]. Яғни, гимназия және лицей мектептеріндегі білім берудің бағыты болашақтағы мамандар даярлауға бағытталаған білімдердің траекториясын беру және оқушылардың болашақта меңгеретін кәсіби мамандықтарына ерте бастан даярлау қызметін атқаратын оқу орындары деп түсінуге болады. Оның негізі - бұндай мектептердің оқу бағдарламаларын жасауда қандайда бір жоғары оқу орнының оқытушы-профессорларының кәсіби ынтымақтастықтағы тікелей араласулары. Мамандандыруға бағытталаған кейбір пәндерді оқытуды белгілі бір университеттің оқытушылары жүзеге асырады. Бұл гимназия және лицей мектептерінің өзіндік ерекшеліктері. Гимназия және лицей мектептердің артықшылықтары. Бұл мекемелердің мұғалімдері жоғары санатты болуы керек. Сонымен қатар, оқытушылар құрамы толықтай қамтамасыз етілуі керек [100].

Тарихи педагогикалық тәжірибелерді жинақтау әдісін қолдану сол кезеңдегі білім мазмұны мен стандарттарын, сондай-ақ білім беруді жүзеге асыру нысандарын және олардың ішкі мазмұндық құрылымдарын танып, талдауға мүмкіндік берді. Өз кезеңінде жаңашылдық сипатқа ие болған педагогикалық тәжірибенің қолданылу барыстарын қарастырғанда олар жалпы білім беретін мектептердің және гимназия мен лицей типіндегі оқу мекемелерінің қызметіндегі педагогикалық үдерістерін өзгертудің объективті жағдайын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жаңа мазмұнда құрастыру мен қалыптастырып, дамыту әрекеттерін анықтауға себепші болаған құбылыстар ретінде мәнге ие болғандығына көз жеткіздік. Білім берудің тарихи педагогикалық тәжірибесіндегі педагогикалық құбылыстарды мүмкіндігінше терең әрі жан-жақты зерттеп, салыстырмалы талдауды қажет етеді. Осының

негізінде диссертациялық жұмысымыздың зерттелетін нысанын өзек болған сыртқы және ішкі байланыстарды – гимназия және лицей типіндегі мектептердің құрылымдық ерекшеліктеріне қарай, олардың жұмыс істеу жағдайындағы тәуелділіктер мен қарама-қайшылықтарды анықтайтын әдістемелік тәсілдерді мүмкіндігінше түсіну және қарастырып, талдаулар жүргізілді. Сол кезеңдегі қоғамдағы орын алған қайта құру, жариялылық, қоғамдағы демократияландыру жағдайлары Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуына да өз ықпалын тигізді деп түсінгеніміз жөн – бұл тарихи, саяси, эконмикалық және әлеуметтік т.б. жағдаяттар деп түсінеміз.

Жоғарыдағы баяндалған пікірлердің негізі ретінде төмендегідей мәліметтерді келтіреміз. Мәселен, отандық кәсіби техникалық және кәсіби білім беру лицейлері, жұмысшы мамандарды дайындауда өзіндік үлестерін қосқан. Әрбір лицей мамандық кәсібіне бейімдеп, дайындауға бағытталған оқу бағдарламаларын түзеп, жұмыстарын жүргізді және соған сәйкес 307 кәсіби лицейлерде 2001-2006 жылдары 105,5 мың білім алушылар болған. Еңбек нарығына қажетті техникалық кәсіптер бойынша маман жұмысшыларды дайындауда 2006 жылы 107 техникалық кәсіби лицейде 53,6 мың білім алушылар оқыған. Онда техникалық кәсіптің бастауыш білім жүйесі меңгерген кіші мамандарды дайындады: «Машина құрылысының технологиясы», «Электромашина құрылысы», «Электротехнология және электромеханика» (білім алушылар саны саны 17,4 мың немесе 18,4 пайызы); «Көлік техникасы» (11,5 мың немесе 12,0 пайыз); «Информатика және есептеу техникасы» (4,9 мың немесе 5,1 пайыз); «Байланыс электротехника және телекоммуникация» (1,4 мың немесе 1,5 пайыз); «Таукен ісі» (горное дело) (1,15 мың немесе 1,3 пайыз); «мұнай-газ ісі» (1,1 мың немесе 1,2 пайыз); «Геология және пайдалы қазбаларды зерттеу» (0,7 мың немесе 0,7 пайыз); «Электроэнергетика және металлургия» (1,6 мың немесе 0,6 пайыз); «Полиграфия» (0,5 мың немесе 0,4 пайыз); «Мұнай газ» (1044 адам немесе 1 пайыз) мұрағаттық мәліметтерде сала бағыттары бойынша жұмысшы мамандарды дайындау жайындағы мәліметтер жазылған [101].

Жоғарыда аталған жұмысшы кәсіп мамандарын даярлаудағы оқу бағасы жоғары болғандықтан, бұларға мемлекет тарапынан тапсырыс беріп оқытқан. Яғни, сол кезеңде лицейлердің көпшілігі техникалық мамандық кәсіп иелерін дайындады. Сондай-ақ, сол кезеңдегі орын алған түрлі жұмысшы мамандарын даярлау бағытына негізделген теориялық және әдістемелік білімдер мен оның заңды құқықтық ережелері жасалған болатын. Мысалы, бағдарламада түрлі саладағы жұмысшы кәсіби мамандарының кіші қызметкерлерін дайындайтын негізінде техникалық мектептер кәсіби жұмысшы мамандарын дайындауға бағдарланағанын көреміз. Бұл мәселелердің сабақтастығы осы күнгі лицей мектептерінің өзегі болып, қазіргі жағдайларға байланысты жетілдіріліп, дамытылып келеді деуге болады.

Отандық экономиканың аймақтық, облыстық және оның тұрақты даму жағдайына бағытталуына байланысты кәсіби техникалық лицейлерге

қабылданатын білім алушылардың саны жылдан жылға арта түскен. 2001 жылға қарағанда 2006 жылы кәсіби техникалық лицейлерде оқитын білім алушылар саны 17 мыңға өскен, ал мемлекет есебінен оқитын білім алушылар да 17 пайызға артқан болатын.

Ал, 2005-2006 оқу жылында оқыған 105 мың білім алушының 19,4 пайызы ауыл шаруашылығы саласына дайындалған. Қызмет көрсету саласына – 19,7, өнеркәсіпке – 24,2, құрылысқа – 13, көлік саласына – 10,3, экономика саласына – 4,6, мұнай мен газға – 1,1, басқа салалар бойынша дайындау – 7,7 пайызды құраған [102].

Кәсіби лицейлерді 1999-2000 жылы – 52,0; 2000-2001 жылы – 43,7; 2001-2002 жылы – 49,7; 2002-2003 жылы – 59,9; 2003-2004 жылы – 60,4 мың жұмысшы мамандардарының түлектері жоғарыда көрсетілген түрлі салаларға жұмысқа орналасқан [101]. Оларда 19443 мың білім алушылар - оқушылар 9 сынып, ал 9023 білім алушылар - оқушылар 11 сынып негізінде оқыған. Мысалы, қысқа статистикалық жинақта көрсетілген мемлекеттік емес №34 кәсіби лицейде 772 - оқушы 9 - сыныпта, 3885 - оқушы 11-сыныптарда жұмысшы мамандықтары бойынша оқыған [103].

Техникалық және кәсіби білім департаментінің келтірген есебінде лицейлерде жылына 19-20 мың білім алушылар - оқушылар қызмет көрсету кәсіби мамандығы, 12-13 мың білім алушы - оқушылар машина технологиясы және құрал-жабдықтары, 9-10 мың білім алушы - оқушылар көлікті пайдалану, 6-7 мың халыққа қажетті тауарлар технологиясы, 19-20 мың білім алушы - оқушылар ауыл шаруашылығы саласы бағытындағы мамандықтарда білім алып, оқыды. Сол кездегі ең көп дайындалған мамандықтар машина технологиясы және құрал-жабдықтары бойынша 350-370, газэлектробалқытушы мамандығына 220-250, автокөліктерді өңдеуге 350-360 білім алушы шәкіріт болған. Орта есеппен мемлекеттік емес лицейлерде 3900 – 4000 білім алушы оқушылар оқып, білім алған. Бұлардың саны 2000 жылы 26 болса, 2005-2006 жылы 34-ке жеткенде 4660 білім алушы-оқушылар оқыған, осы мемлекеттік емес кәсіби лицейлерде жыл сайын халыққа қызмет көрсету саласына 10-11 мың білім алушы-оқушылар болған [104].

Тағы бір мысал келтірсек, 1993-1994 оқу жылында Талдықорған облысында 18 кәсіби-техникалық оқу орны болған. Онда, 2192 оқушы ауылшаруашылығы мен түрлі сала бойынша кәсіби жұмысшы мамандықтары бойынша оқыған. Бұнда 20 кәсіби жұмысшылар мамандықтары бойынша дайындалған. Мәселен, тігінші, аспаз, кең салалы механизатор (профильді тракторист) - машинист, ауылшаруашылық өндірісінің шебері, кең салалы (профильді) құрылысшы, ЭВМ операторы, техник, құрылысшы-технолог, музыкалық құралдардың шебері, электрогазбалқытушы, автокөлік жүргізуші, су-шарушылық маманы (мелиоративтік) жұмыстың механизаторы, ауыл шаруашылығының маманын даярлау [105].

Аймақтық және облыстық эконмиклық және әлеуметтік сұраныс жағдайына байланысты кәсіби лицейлердің оңтайластырудар жүзеге асырылды. Мысалы, Панфилов ауданындағы №6 лицейді екінші бір оқу орынымен салалық мамандықтарды ескере отырып біріктірудің орнына

жабылған болатын. Бірақ, уақыт келе бұл қателік реттеліп №6 және №3 лицейлей біріктіріліп, жұмысшы кәсіби мамандықтарды даярлау жүйелендірілді. Бұндай оңталастырудың негізі облыс аумағындағы кәсіби лицейлерде 1994-1995, 1995-1996 оқу жылдарында жаңа кәсіптік мамандар даярлау басшылыққа алғандығымен байланысты болды. Себебі, 1992 жылдары енгізілген мамандықтардың кейбіреулері еңбек нарығында сұранысқа ие болмады. Жаңа кәсіптік мамандықтар ретінде: ауылшаруашылық өндірісінің бухгалтері, зергерлік бұйымдарды өңдеу шеберлері, тамақ және қоғамдық тамақ дайындаудың технологиясы, ЭВМ-ге қызмет ететін және оларды өңдейтін электромеханик т.б. заман талабына сәйкес жұмысшы кәсіби мамандарын даярлау талабынан туындаған қажеттілік болатын. Талдықорған облыстық білім беру бөлімінің 1991-1994 жылдар аралығындағы берген есептерінде, олар еңбек нарығының сұраныс талабы мен заңдылығын жете түсіне алмағандығы байқалады. Аталған кәсіби маман жұмысшыларды дайындауда, оқу бағдарламалары мен қажетті оқу-әдістемелік кешендерді және қажетті база мәселесін қамтамасыз ете алмауынан, яғни, сол кезеңдегі сұраныс талаптарға сәйкес ұйымдастыра алмауынан болған қателіктер екендігіне көз жеткіземіз [106]. Сол кезеңде бұндай оңтайластыру Алматы облысындағы кәсіби лицейлерде орын алды. Мысалы, осы типтегі 27 оқу-тәрбие оқу орны болған. Бұндай оқу орындарында 1996-1997 жылы 9061 оқушы білім алған. Дайындау 54 кәсіптік жұмысшы мамандықтары бойынша жүргізілген. Телерадио өңдейтін шеберлер, шаштараз, есептеу техникасын өңдейтін шеберлер, ауыл шаруашылығы саласындағы өндірістің техник-механигі, техник-технологы, ұлттық тағамдардың аспазы, менеджер, есепші-аудитор, тауартанушы, фермер-арендатор [107].

1996 жылы облыста мамандыққа бағытталаған кәсіби лицейлері келісім шарты бойынша еңбек нарығында 2112 кәсіби жұмысшы дайындап, 27,5 млн теңге табыс түсірген. Ал, 1997 жылы тоғыз айда келісім-шарт бойынша ақылы жұмысшылар дайындап, 18 млн теңге тапқан. Ерекше жұмыс істеген лицейлер болды деп көрсетілген.

1998 жылдың қыркүйек айында облыс бойынша оқу шеберханалары және оқу шаруашылықтары 23 мың теңгенің өнімін, 714 мың теңгенің халық тұтыну тауарларын, 2 миллион 210 мың теңгенің ауылшаруашылық өнімдерін шығарған. Коммерциялық іс-әрекеттен 1 млн 135 мың теңге табыс тапқан. Оқу шеберханаларында 1 млн 205 мың теңге сомасына пара-пар келетін түрлі заттарды өңдеуден өткізіп, 11 млн. теңге көлеміне сәйкес келетін төлем алу негізінде шартпен кәсіби жұмысшы мамандықтарын даярлаған. Кәсіби жұмысшы мамандықтарын дайындауға қатысқан лицейлер деп атап көрсетілген [108]. Алматы облыстық білім беру бөлімінің 1993-1998 оқу жылдарындағы есептерін талдай келе, өкінішке орай, лицейді аяқтап шыққан түлектерге байланысты, олқылықтар орын алғандығы байқалады. Мәселен, кәсіби маман жұмысшыларды даярлаудың сапасына, білім алушы оқушы жастардың үлгеріміне, жұмысқа орналасуына ешқандай назар аударылмағандығы орын алып отырғандығы анық болды. Білім беру мен

оқыту және тәрбиелеу үдерісіне бұрынғы мекемелер, кейінгі әлеуметтік серіктестер туралы, байланыстар болмағанды анық болды. Кей-кездерде қағаз жүзіндегі мәліметтер орын алған, шын мәнісінде ол тәжірибеде болмай шыққан. Яғни, 1991-1998 жылдарда да облыстың кәсіби лицейлерде болашақ кәсіби маманның нарықтық экономика жағдайында бәскелестікке қабілеттілік мәселесін қарастырмаған, тек «өкініштісі» оқу мекемесі үшін ақша табу басты мәселе ретінде бірінші шыққан деп түсінуге болады [109].

Білім және ғылым министрлігі 1999 жылдың ақпан айында «Республикадағы бастауыш және орта кәсіби білім саласындағы оқу орындарының жағдайы» атты мәселені қарап, кәсіби кіші маман жұмысшылар мен орта буын мамандарды даярлау ісіндегі оқу сапасына, оны жақсарту үшін алдыңғы қатарлы педагогикалық технологияны қолдану, жұмысшылар мен орта буын кәсіби маман жұмысшыларын дайындау ісін басты бағыт-бағдар ретінде ұстануды басшылыққа алды. Жұмыс берушілерді кеңінен тарту, осы салаға байланысты «Әлеуметтік серіктестік туралы» Заң жобасын дайындалып, оқушылар мен ата-аналар арасында мамандық таңдауға бағытталаған кәсіби бағдар беру бағдарламасын жетілдіру, кәсіптің адам және қоғам өміріне баса назар аудару ісін жақсарту мәселесі туралы бұйрық шығарды.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында кәсіби білімнің заңдылық және талаптық-құқықтық ережелерге сәйкес, заңды базасын қалыптастыру қажеттілігі туралы ұсыныстар жасалды. Сонымен қатар кеңес одағы құрамында болған кезеңдерде қалыптасқан, озық тәжірибені сақтау және кәсіби маман жұмысшылар даярлау сапасын жақсарту мәселесіде қарастырылды. Мақсат - білім беру мен оқытудың жаңа технологияларын меңгеру, сабақты өткізуде жаңашыл тәсілдерді пайдалану. Кәсіби кіші мамандар дайындауды нарық экономика талабының сұранысымен, қарқынмен бейімдеу мәселелері туралы көптеген ұсыныстар енгізілді [110].

Бұл кезеңде, елдегі мектеп реформасын жүзеге асыру заманауи тәжірибелердің жоқтығынан келеңсіз немесе сәтсіздіктерге әкеліп соқтыруы әбден мүмкін болды. Мектеп жүйесін және оның типтерін қайта құрудың негізгі бағыттары бойынша әлемдік тәжірибе мен педагогика ғылымындағы орын алаған жаңашыл теориялық негіздерді ғылыми-әдістемелік тұрғыдан түсініп, талдаулар басты шырт болып табылды және осының негізіндегі түрлі ғылыми зерттеулер жүргізілді. Осы негізден гимназия және лицей мектебінің қалыптасу және даму процестері негізінен оқу жоспарлары мен оқу-әдістемелік кешендерді, оқыту мен тәрбиелеу әдістерін жетілдіру жолымен шешілетін міндеттердің жиынтығы ретінде қарастырылды [111].

Гимназия және лицей мектептерінің білім беру жүйесіндегі жаңалық ретінде қалыптасуы мен дамуы нақты тарихи сипатқа ие болды деуге болады. Өзіндік орын алаған белгілі бір уақыттағы реформалық әрекеттер орын алды. Бұл өз уақытының тарихи кезеңінде гимназия және лицей мектептерінің мәселелерін біртіндеп шешудегі педагогикалық тәжірибенің өзекті мәселесі болып, күн тәртібінен орын алаған талаптық жағдай деп түсінуге болады [112].

Білім беру жүйесіндегі тарихи мәніне педагог, әдіскер ғалымдар әр түрлі теориялық және тәжірибелік негіздерге сүйене отырып, жүйенің өзін құрайтын құрылымдар арасындағы байланысты сол кезеңнің сұранысы тұрғысынан құрасытуды, оған ғылыми-әдістемелік тұғыдан келуі қазіргі уақытта сабақтастық байланыстыры орын алуды.

Сол кезеңдегі зерттеудің идеясына мән берсек онда, орта білім берудің негізгі ғылыми-әдістемелік және теориялық негіздерін, гимназия және лицей мектептерді құру мен дамыту бағдарламаларын және жалпы орта білім беру жүйесін құру бойынша нұсқаулықтарды сипаттау және ғылыми тұрғыдан түсіндіру жаңшыл бағытта орын алаған болатын. Өткен кеңестік жүйедегі теория мен тәжірибеде біртіндеп алшақтаулар жүзеге асырыла бастады. Дегенменде, эконимкалық, қоғамдық саяси түсінік пен әлеуметтік ортандың қалыптасқан кеңестік кезеңдегі түсінік, таным, қалыптасқан теориялық қағидалық негіздер мен тәжірибелік әрекеттерден соншалықты кете қоймағын кезең. Әліде болса, өткен қоғамдық құрылым жүйесі басымдыққа ие болып тұрды. Бұның негіздері әсіресе, білім беру жүйесіндегі мектеп және өзіндік ерекшелік бағыт-бағдарына қарай типтік мектептердің құрлысын беретін мазмұнын құруда түрлі қиыншылықтар тудырып жатты. Оның басты себептерінің бірі – жаңашыл теория мен тәжірибенің жоқтығы немесе ескілік өмірдегі түнік, танымға қайта оралудағы келеңсіз тәжірибелердің орын алу мен заманауи білім мен тәжірибенің жоқтығында болды.

Жалпы білім беретін мектептегі ғылыми пәндердің негіздері білім жүйесі мен оқушының танымдық оқу іс-әрекетінің нәтижелерін осы білімге сәйкес, кейде, зияткелік қасиеттерді қажет ететін сұраныстарды жаңа жағдайларда қанағаттандыра алмады деуге болады. Гимназия және лицей мектебін құру және дамытудағы өмірлік тәжірибесіне қатысты теория қағидалық-болжамдық бейне жүйе ретінде көрініс беріп, озық ойлы пікірлердің өзі де жалпылау және жетекші идеялар ретінде орын алып отырды. Гимназия және лицей мектептеріндегі білім беру үдерісінде қолданылатын теория мен тәжірибенің арасындағы кейбір қарама-қайшылықтар жалпы білім беретін мектептерде орын алып жатты. Мысалы:

- қоғамның мектеп оқушыларын оқытуға қойылатын талаптары мен нақты нәтижелері;
- мектеп оқушыларында мұғалімінің әсерінен белгілі бір білімді, білік пен дағдыларды және осы қажеттіліктерді қанағаттандырудың нақты мүмкіндіктерін игеру үшін туындайтын қажеттіліктер;
- тағайындалған оқу мақсаттары мен қол жеткізілген нәтижелер;
- жаңашылдық бағыттағы білім беру мазмұны, мұғалімнің біліктілігін жоғарылату және мұғалімнің осыны жүзеге асыра алмауы, озық үлгідегі технологияларды қолдана отырып, инновацияларды басқара алмауы салдарынан болатын қажеттіліктің арасында [113].

Жаңа типті мектептер ретінде мәнге ие болған гимназия және лицей мектептеріндегі білім беру - бұл жалпы білім беру бағдарламаларымен реттелетін және оқушыларға арнайы дайындықты қамтамасыз ететін мемлекеттік білім берудің бір түрі. Білімгерлердің қызығушылықтары,

бейімділіктері мен қабілеттерін толығырақ ескеретін білім беру үдерісінің құрылымы, мазмұны мен ұйымдастырудағы өзгерістер болжанады. Сонымен қатар, бұл оқушылардың жеке қабілеттеріне және оларды әр түрлі қызмет түрлері арқылы дамытуға бағытталған білім беру үдерісін ұйымдастырудың ерекше түрі болды деуге болады [114].

Осы жағдайларда жалпы білім беретін мектептер мен гимназия және лицей типіндегі мектептерде білім алатын оқушыларға жаратылыстану-математикалық, техникалық және қоғамдық-гуманитарлық пен эстетикалық білім мен тәрбие беретін ғылымдар саласындағы соңғы үлгідегі білімдерді ғана беру емес, сонымен қатар ақпаратты оқушының өз бетінше іздеу және түсіну қабілеттері мен құзыреттіліктерін дамыту арқылы жеке танымдық әрекетке көшуге бейімдеуге баулу. Ақпараттық қоғамның қарқынды дамуы және Қазақстан экономикасына, ғылымды қажетсінетін технологияларды белсенді енгізу жағдайында, оқушылардың және олардың ата-аналарының білім қажеттіліктерін ескеру негізінде, гимназия және лицей мектептерінде білім беру жаңартудың мүмкін бағыттарының бірі ретінде қарастырылды. Жаңа типті мектептерде білім беруді дамыту оқушылардың өзін-өзі жүзеге асыруы мен әлеуметтенуі үшін жағдайлар жасау. Ақпараттық мәдениеттің заманауи деңгейіне сәйкес білімді, өзгермелі өмірге бейім келетін және бәсекеге қабілеттіліктің қалыптастыру арқылы мінез-құлықтың қалыптастыру мен дамыту және тұлғалық болмысының тұтастығы мен құндылық бағдарларын адамгершілік қасиеттерін сақтай отырып өмірге бейімдеу. Әлеуметтендіру керек деген ой-пікірлер басшылыққа алынып отырды. Сол өтпелі кезеңдегі нарықтық экономика жағдайына бейімделіп өмір сүруге қажетті құзыреттіліктерін қалыптастыру ғана емес, мемлекеттің заңнамалық базасы, ақпараттық төңкеріс, жеке тұлғаның өмір сүру мәдениеті мен өмір салты - кәсіпкерлігі, шешім қабылдау үшін жауапкершілік, жеке жетістік үшін сапалы адамгершілік қасиеттерге тәрбиелеу идеясында негізге алынып отырды деуге болады. Оқу іс-әрекетінің негізгі міндеті - экономиканың нарықтық негіздерін бекітуімен тәуелсіз елдің тағдырына жауапты және жаңа заман талаптарына бейімделген тұлғаны қалыптастыруды бағытында жұмыстар жүргізу іске асырылды.

1.3 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық тәжірибелік мазмұны

Қай кезеңде болмасын қоғамның басты ерекшелігі - ғылыми білімдерді жаңарту мен оның озық үлгілерін қабылдау қарқынын, үдерісін мемлекеттік құрылым мен салаларда үйлесімді тәжірибеге енгізуді сапалы әрі жүйелі жүргізу бұл келешек дамудың кепілі мен өзегі ретінде түсіндіріледі. Яғни, бірге білім беру саласындағы жағдайдың көкейкесті-бағдарлы бағытындағы теория мен тәжірибесін талдауды жүзеге асырады. Дегенмен, сол кезеңдегі жаңа қоғамдық құрылымға жаңа жұмысшы кәсіп мамандарының сұранысының артуының себептеріне алдыңғы қатарға оқу, танымдық және

еңбек іс-әрекетінің сәттілігін қамтамасыз ететін білімі мен дағдылары заманауи талаптарға сәйкес келетін адамды даярлау қажеттілігі артты және бұл бүгінгі күннің де өзекті мәселесі ретінде күн тәртібінен орын алуды. Сол кезеңде гимназия және лицей мектептеріндегі пәндер бойынша өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын қалыптастыру кәсіби жұмысшыларды дайындаудың көзіне айналады. Мемлекеттік стандарттарды енгізу қоғамның сұраныстары мен мемлекеттің білім сапасына қоятын талаптарының өзгеруі жағдайында білімді беру жүйелеріне дамуын қамтамасыз етуге арналған. Соңғы онжылдықтарда Қазақстанға кәсіби жұмысшыларын дайындауда лицей мектептерінде оқыту және оқушылардың жеке қызығушылығы мен қабілеттік бейімділігіне қарай, гимназияларда тереңдетілген білім беру арқылы білім алушылардың жеке дамуына, сондай-ақ, оларға арналған білім беру қызметін ұсынуды жақсартуға бағытталған түрлі білім беру бағдарламалар жасалып, өмірлік тәжірибеден енгізілгені анық. Әрине, бұндай жағдайда педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыру жұмыстары да кірді. Өйткені, отандық білімді беру жүйесінің дамуы адамдар санасындағы күрделі өзгеріс үдерістерімен қатар жүрді және бұл іргелі және жалпыға бірдей білім беруді түбегейлі қарауға ықпал жасады.

Бұл негізден гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуы жағдайында мұғалімдер белгілі кемшіліктерді жою бағытындағы жұмыстарды жүзеге асыра алды. Педагогикалық қызметтегі мұғалімдер қауымы оқушылардың жеке тұлғалық болмысын, өмірге бейімдеу мен дамыту барысында кәсіби қызметіне сол кезеңгі теория мен тәжірибе тұрғысынан келе отырып, өздерінің жүргізетін жеке пәндері бойынша білімдерді тереңдете беруге ұмтылыстар жасады. Бұндай педагогикалық үдерістің орын алу мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттестігі, яғни, объекті-субъектілік жағдайдан субъекті-субъектілік қарым-қатынасқа өту жолына көшкендігі. Бұл өз кезегінде кеңестік жүйедегі авториталдық жүйе нұсқасындағы оқыту әдістерінен демократикалық оқыту жүйесінің басымдыққа ие болуының алғашқы кезеңдері ретінде орын алды деуге болады.

XXI ғасырдың бас кезінде әлеуметтік дамуды қамтамасыз ететін құндылық басымдылықтарының өзгертуге бағдарлаған ағымдық бағыттағы көзқарастар күннен-күнге айқындала бастады. Қоғамдық жаңа дамуында техниканы қоғам тағдырын анықтаушы күш деп түсіндіретін әлеуметтік психологиялық және саяси-қоғамдық бағыттағы ойдан экономиканы жоғары технологиялық индустрия, білім индустриясы және әртараптандырылған инновациялар үстемдік ететін қоғам құру бағытындағы ақпараттық және ғылыми негіздемелерге қоғамның қозғаушы күші ретінде түсініктер басымдылық мәнге ие бола бастады. Бұл зияткерлік пен адамның біліктілігінің рөлін қайта бағалауды арттырды. Қазіргі Қазақстандағы бұл үдерістердің бірегейлігі оның аумағында қоғамдық қатынастардың жаңа жүйесінің қалыптасуымен анықталып келеді. Мемлекеттік құрылымының уақыт талабына сәйкес бейімделі үдеріснің ауқымы мен қарқыны қоғамда

білімге деген сұраныстың артуына және оның нәтижесінде түрлі деңгейдегі сапалы білім мен ғылыми зерттеулер мәдениет және әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды құрамалары болып табылады. Білім беру саясатын оңтайландыру тек көптеген онжылдықтардан бастау алатын көкейкесті мәселелердің табиғатын дәл диагностикалау арқылы ғана мүмкін болады. Қазақстандағы білім беруді жаңа мазмұнға көшіру жағдайында классикалық білім беру жүйесінен жаңашылдыққа бағдарлануда үдерісте мұғалім мамандарын даярлауда ерекше мәнге ие болады. Себебі, түрлі оқу орындары мен мектептерде қоғам сұранысына сәйкес кәсіби мамандарды даярлау ісінде білімі мен білігі және жаңашыл теория мен тәжірибені меңгерген жаңа тұрпатты педагог қауымын қалыптастыру мен дамытуда мәселелері өзекті болып табылады [115]. Әлемдік білім беру кеңістігінің үдемелі дамуынан туындайтын талап пен міндет - білікті мамандар даярлауда жүзеге асыру. Осыған байланысты қоғамдағы озық ойлы идеялардың бастысы кәсіби мамандарды заманау талаптарға сәйкес даярлау жолдары және білім алушылардың зияткерлік әлеуетін қалыптастыру өзегі ретінде түрлі оқу орындарында білім беруді дамытудың түрлі мүмкіндіктерін қарастыру болып табылады. Осы тұрғыдан келгенде, сол кезеңдегі гимназия және лицей мектептеріндегі білім берудің рөлі мен маңызы арта түсті. Бұл типті мектептердің қалыптасуы мен даму көрсеткіші елдің әлемдік қауымдастықтағы орнын айқындап, мемлекеттің экономикалық қуаты мен қоғамдағы өмірдің жаңа сапасының негізін құрайтын әлеуметтік қайта құру деңгейінің критерийі ретінде қызмет етті. Өз кезегінде әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі өзгерістер адамдардың білім алуына немесе білім беру қызметіне ықпал жасады. Білімді бейіндік бағыты бойынша беру мен жүзеге асыру сол кезеңдегі жаңа тарихи міндеттерді орындауға барабар жауап беруін талап етеді. Бұл гимназия және лицей мектептерін бітірген оқушыларға да қатысты болғандығын айта кетуіміз керек [116].

Гимназия және лицей мектептері жалпы орта білім беретін оқу орындарының ерекше типтері ретінде біздің елімізде, ширек ғасырға жуық қайта қалыптасып, пайда бола бастады. 1980 жылдардың соңында КСРО-ның бүкіл білім кеңістігі одақтас республикалар мен ондағы ірі қала мен облыстық аймақтық жерлерде жаңашылдыққа бағдарланған педагогикалық көзқарастар орын алып жаңа педагогикалық әдіс-тәсілдер туралы пікірлер айтылып, гимназия және лицей мектептерінің құрылу үдерістері орын ала бастады [117]. Бұл тұрғыдағы түсінік пен танымдық пайымдаулар сол кезеңдегі қоғамдағы орын алған қоғамдағы қайта құру үдерістерінен туындаған демократиялық өзгерістермен бірге туындаған педагогикалық жаңашыл бағыттағы теория мен тәжірибені қарастыратын құбылыс ретінде орын алды [118]. Елімізде бір уақытта болған қоғамдық-саяси және экономикалық-әлеуметтік ортадағы құбылыстар жаңа типтегі мектептер мен әлеуметтік үдерістер арасындағы байланысты беретін әлеуметтік педагогикалық құбылыстық көрініс ретінде мәнге ие болы. Мысалы, «Қоғам өміріндегі радикалды және қар көшкініне ұқсас өзгерістер уақыты халықтық білім беру жүйесіне де әсер етті: білім беру мекемелерінің инновациялық

типтері пайда болды» - деген пікірлер лицей мектептерін дамудың жеке дара бағыты ретінде қарастырған болатын [119]. Сол кезеңдерде жаңашылық жағдайлардың орын алуына байланысты құрала бастаған лицей және гимназия типіндегі мектептермен колледждердің ішкі мазмұндық құрылымы мен атқаратын қызметіне қарай өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып сақтықпен құрудың орнына, көңіл-күй сезімінің еркіндік бағытындағы таным, түсінік құрсауындағы қопарылыс ретінде орын деуге болады. Мұндай еріктік бастамаларға тән көңіл-күй мен мінез-құлық болмысындағы қопарылыстық жалпы әлеуметтік оқиғаларға, құбылыстарға немесе үдерістерге тән әрекеттер болып табылады [120]. Гимназия жаңа типтегі оқу орны ретінде әлеуметтік ортаның сұранысына қарай және уақыттың талап қажеттілігіне сәйкес мүмкіндігінше қоғамдық ортағы бейімделуі орын алады. Сондай-ақ, білім алушы оқушылар арасында өзіндік қызығушылығы мен бейіндік пәндер бойынша оқытуды тереңдету үдерісі жүзеге асырылады және түсінік, тамын деңгейлерін тереңдетуге жол ашады [121]. Гимназия және оның түрлі сала бағыт-бағдары бойынша жүргізетін педагогикалық үдерісі бойынша қоғамдағы қызығушылығы мен бейімдік болмыс мүмкіндігінен қарай топтасқан білім алушылардың сұранысын қанағаттандыруға бағытталған оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізуші орта білім беретін дербездігі бар жаңа типті мектептер [122]. Әлеуметтік-мәдени аспект бойынша сол кездегі гимназия және лицей мектептері ең алдымен, өздерін өте жоғары құндылықтардың бірі - озық білім жүйесін тасымалдаушылар ретінде көрсете отырып «ата-аналар - мұғалімдер - оқушылар» үштік бірлік тұрғысындағы қарым-қатынастық жүйеде орын алып, сонымен қатар тәрбиелік, әлеуметтік және жалпы мәдени болып табылатындын құрылымдық құрамаларды басшылыққа ұстанған болатын. Бұл қоғамдағы түсінікте сол кезеңдегі жаңа буынды зиялы, зиткерлік қауым тобын қалаптастыру мен дамытатын білім мен тәрбиенің ортасы деген көзқарастарды қалыптастыра бастады [123]. Гимназия және лицей типіндегі жаңашылық болып табылатын жаңа мазмұнда білім беріп, оқытудың жаңашыл әдістерін басшылыққа алатын мектептер жайында төмендегі түсініктер болды. Біріншісі, гимназия және лицей мектептердің негізін салушы (көпшілігінде жеке меншік) жеке тұлғалар «гимназиялар зиялы отбасыларының балаларына арнайы жасалғанын» жасырмады [124]. Екіншілері, гимназияны жаңа типтегі және жаңа жүйедегі ұлттық мектептер деп көрді де солай түсініп, қабылдады [125]. Жаңа типті мектептердік құрылуы мен қоғамдық пайда болуы әлеуметтік ортада білім берудегі қалыптасқан және қабылданған тұрақты ой шеңберін бұзу (қалыптасқан стереотиптен шығу), оқушының жас ерекшеліктеріндегі зияткерлік, психологиялық, физиологиялық мүмкіндіктерінің жоғары деңгейін ескеретін білім мазмұнын құруға, білім беру үдерісін жеке оқушы тұлғасына бағдарландыруға, ізгілендіру және демократияландыру қағидаттық ұстанымдарына бағдарлану арқылы жаңашыл педагогикалық әрекеттерге көшуге ұмтылыс жасаудың туындаған үдеріс ретінде болағаны анық. Гимназия типіндегі мектептердің әлеуметтік ортада орын алуы көпшілік оқушылардың жалпы орта мектептен кетуге және белгілі бір өзіндік

жеке қабілеті мен бейімділігіне сәйкес жоғары немесе тереңдетілген білім беруге бағытталған жаңашылдық сипаттағы педагогикалық-әдістемелік мазмұны ерекшеленген, өзіндік ұйымдастырушылық құрылымға ие болған әлеуметтік-педагогикалық эксперименттің жүйелік құбылысы көрініс берді [126]. Сол кезеңдегі зерттеуші ғалымдар тарапынан айтылған пікірге мән берсек, олар сол кездегі өздерінің көрегендігімен және осы педагогика ғылымының кәсіби мамандары ретінде оң бағасын берді деуге болады. Мәселен, қазіргі уақыттағы құрылып жатқан гимназия типіндегі мектептері мазмұндық құрылым жағынан өзіндік өзгешелігі бар және болашағынан үлкен үміт күттіретін өзіндік ерекше құбылыс. Тек білікті және өз саласының кәсіби маманы әрі, нағыз мұғалімдік қызметке берілген жақсы педагогтар мен болашақ өмірде жақсылыққа ұмтылыс жасауда өз бағыт-бағдарын анықтай отырып, білім алуға құштарлығы басым шәкірттермен біріккен педагогикалық үдеріс өз жемісін береді, сондықтан біздер оны қабылдап, түсінуіміз қажет деген ой-тұжырымдар жасалған болатын [127]. Бұндай мектептерде білім алуға ниеттенген оқушыларды қабылдау олардың ниет-ынта ықыласы мен жеке қызығушылығына және бейіміне қарай іріктеу арқылы жүзеге асырылды. Өйткені, гимназия және лицей мектептерге білім мен тәрбие ұлттың болашақтағы жаңа зияткерлігі басым зиялы қауым өкілдерін дайындауға бағытталып үдерісті жүзеге асырушы деп қабылдады. Жаңа буынды зиялы қауым өкілдерін дайындау бағытын бағдарға алған жаңа типті мектептерде олардың өзіндік білім беру бағдарына қарай қабілеті мен жеке пәнге бейімділігі мен дарындығы басым шәкірттерді оқыту мен тәрбиелеу барысында заманауи талаптарға сәйкес олардың әлеуметтік қабілеттерін ашуы мен дамыту шараларында қарастырған болатын. Бірақ, бұндай мақсат пен мұраттар барлық жерде талаптық деңгейде жүзеге асырылмады, оның себеп-сылтауларыда көп болды [128]. Гимназия типіндегі мектептердің мазмұнына қарай түсіндіруші ғалымдар – оны, зияткерлік қабілеттері жоғары, білім алу мен оқуға деген талпыныстары мен мотивтері басым және өзіндік жеке қабілеті мен дарындылыққа ие шәкірттермен жұмыс жасауға бағытталған мамандандырылған оқу мекемесі ретінде түсіндіреді [129]. Бұндағы элиталық білім деп - оқушылардың зияткерлік психофизикалық мүмкіндіктерін негізін басшылыққа ала отырып, ұзақ мерзімге, жүйелі және болашағын бағдарлауға мүмкін ашатын (стратегиялық білім) оқыту әрекеті іске асыру деп түсіндіре келіп, жоғары әрі сапалы білім беру...» деген көзқарастың түсініктің орын алғандығын көреміз [130]. Салыстырмалы түрде түсіндіретін болсақ – «элиталық білім» - сапалы білім берудің синонимдік баламасы терінде мазмұнын түсінуге болады [131].

Өткен ғасырдың 90-жылдарының аяғында гимназия типіндегі мектептер санының өсуі төмендеп, олардың мазмұндық құрылым мен педагогикалық үдерісті жаңа жүйеде қайта құру белсенділігінің жаңа кезеңі орын алды деуге болады. Себебі, қоғамдық-саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени мәселелерінің жаңа бағытқа бағдарлануына байланысты гимназия мектептерін дамытудың мақсаттық бағдарында жаңа сипатта құру жолары қолға алынды деп қарастыруға болады. 90-шы жылдардың аяғында

қоғамдағы еркін нарықтық қатынастардың орын алуы білім беру саласындағы қызметтердің де мазмұндық жүйесін өзгертуге және жаңа талап пен міндеттерді қою үдерісіне алып келді. Ал оны реттеу тетіктері ретінде жаңа гимназиялардың ашылуы аттестаттау мен акредиттеу процедуралары арқылы болатындығы күрделі қиындықтар туғызатын мәселелер ретінде орын алды.

Сол кезеңдегі педагогикалық құбылыс ретінде орын алған гимназия мектептерді өздеріне қажетті педагогикалық тәжірибелер жинақтады деп баға беруге болады. Гимназия және лицей типіндегі мектептердегі білім беру мен оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы оқу-әдістемелік кешендерінің жасалуы және педагогикалық барыстарды ұйымдастырудың өзіндік нобайына (модельге) ие болаған оқу орындары болып табылды. Мәселен, төмендегі кестеде келтірілгенге мән берсек педагогикалық үдерістегі жаңашыл тәжірибе тұрғысында көрініс береді.

Кесте 1 – Гимназия қызметінің нобайы (моделі).

Мәдениет	Басымдықтары айқындалған білім берудің мәдени мазмұны;
Лингвистика	Тілдер мен әдебиеттерді зерттеуге ерекше көңіл бөлінеді.
Гуманистік	Әр баланың жеке басын қалыптастыру мен дамытуға бағыты.
Көпсалалы (Әмбебап)	Білім кез-келген ғылымды игерудің әмбебап құралы ретінде қазіргі тілдерді игеруге бағытталған.
Педагогика	Интегративті мамандықтардың біріне бағытталған.
Нақты	Мектептің әлеуметтік және өндірістік ортасының қажеттіліктерін қанағаттандыру;
Ауыл	Әлеуметтану факторы ретінде ауылдың ерекшеліктерін ескере отырып және т.б.

- мәдениеттің (жеке ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарын байланыстыру әркестігіне ие) басымдылықтарын басшылыққа алып берілетін білім мазмұндарымен анықталатын;

- тілдер (көптілділікке үйретуді негізге алу) мен әдебиеттерді зерттеуге басымдық беретін лингвистикалық бағыттағы;

- гуманистік, адами құндылықтарды оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес бере отырып жеке ізгілік түсініктерін тереңдету бағытында жеке қабілет пен қасиеттерін қалыптастыру мен дамытуды басшылыққа алу бағытта;

- кез-келген ғылымды игерудің көпсалалыққа басымдық берудің (әмбебап) құралы ретінде әлемдегі кең қолданысқа ие болған тілдерді оқыту мен меңгеруге бағытталған білім беру моделі;

- өзара белсенділік қарым-қатынасты басшылыққа алатын (интегративті) мамандықтардың біріне бағытталған жаңашыл бағыттағы педагогика;

- өзіндік мазмұндық жүйесі бар жаңа типті мектептердегі білім беру мен оқыту, өмірлік тәжірибеге тәрбиелеу арқылы әлеуметтік және өндірістік саланың қажеттіліктерін қанағаттандыратын;

- әлеуметтану факторын негізге алу бағытында орналасқан елді мекендердің географиялық, экономикалық, шаруашылық т.б. саладағы бейімделгендігін ескере отырып білім мен тәрбие беруді ұйымдастыру, жергілікті жердің жағдайын басшылыққа алу.

Иә, біз қарастырып отырған кезеңдегі гимназиялық және лицейлік білім сол кезеңнен бастау алатын, келешек дамудың өмір жолындағы бағдарын стратегиясы жаңа бағыттық ағым түсініктеріне сәйкес келді. Адамның әлеуметтік өмірдің барлық салаларында маңыздылығының өсуі, білімнің әлеуметтік (рухани, ғылыми, экономикалық, саяси) дамудың негізіне айналуы, адамзаттың жоғары ақпараттық технологиялар дәуіріне енуі, мұнда әр адамның өзін-өзі дамыту қабілеті шығармашылық әлеуетінің басты шартына айналады [132]. Тарихи-педагогикалық тәжірибедегі гимназиялық білім берудің мәнін анықтауда сол кезеңде жүріп өткен үдерістер үйлесімділікпен қарасақ, онда олар өте жемісті болды деп қабылдауға болады. Себебі, гимназиялардың қазіргі Қазақстанның білім беру кеңістігінде лайықты орын алатындығына, олардың нақты мақсаттарын айқындайтынына және тиісті педагогикалық қызметтерін орындайтындығына әкелді. Қазіргі гимназиялар Қазақстанның жаппай жалпы білім беретін мектебі үшін «жақын даму аймағын» анықтауға мүмкіндік беретін және оған негіз болатын мазмұнға ие деп қабылдауымыз қажет [133]. Ғылыми зерттеушілік әдебиеттерді, педагогикалық мерзімді басылымдарды талдау барысында біздерде қалыптасқан түсінік пен көзқарас - елдегі гимназиялық білімнің қалыптасуы мен дамуына әлеуметтік сипаттағы жағдаяттардың (демократияландыру, азаматтық-құқықтық қоғам қалыптастыру), ғылым мен техниканың дамуына және педагогикалық ғылымның теориясы мен оның тәжірибесінде орын алатын қарама-қайшылықтарға байланысты болағанды анықталды және бұл жағдаяттардың көрінісі білім беру тарихындағы нақты тарихи-педагогикалық сипатқа ие. XX ғасырдың соңындағы гимназиялар мен лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы педагогика ғылымындағы өзіндік ерекше құбылыс ретінде мәнге ие болып, бұл типтегі мектептердің оқу-әдістемелік кешендерінің мазмұны тәжірибеге бағытталған білім беру оқу орны ретінде көрініс беріп, педагогика және басқа ғылым саларында қалыптасқан түсінік қағидаттарды қайта қарауға алып келді және құндылықтарға қатысты таным, түсініктердің өзгеруіне әсер етті. Сатылық даму заңдылығының (иерархия) қағидасына сәйкес және оларға негіз болып келетін шарттардың ішіндегі басымдығы ғылыми (жаратылыстану-техникалық ғылымдарының дамуы, технология саласындағы жаңалықтар) және экономикалық (еркін нарықтық қатынастардың қалыптасуы) болып табылатын мәселелер орын алып, ықпалдары тигізді [134].

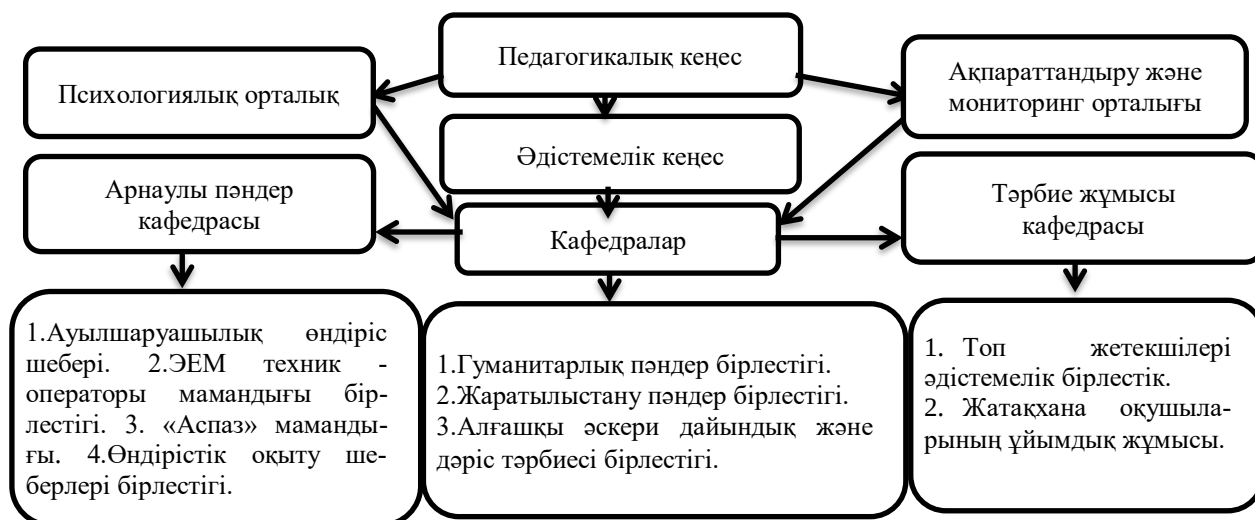
Гимназиялардың қалыптасып, дамуына жоғарыдағы баяндалған жағдаяттар мен тиісті шарттардың жаңаруы олардың мазмұндық құрылымдарын толықтыруға және жетілдіріп, дамытуға өзек болды. Қоғам мен әлеуметтік ортадағы сұраныстық басымдыққа ие болаған әлеуметтік-экономикалық (еркін шығармашылық, экономикалық жаңару мен тәуелсіздік, жариялылық пен ашықтық, осының негізінде бәсекелестіктің орын алу және

жаңа қоғам бағытына сәйкес педагогикалық теория мен тәжірибенің жаңашылдық сипаты (педагогика ғылымындағы гуманистік парадигманың басымдық мәнге ие болуы) өзек болды. Дамуды түзу сызық бойында жүретін үдеріс деп қарастыруға болмайды. Яғни, даму нақты әлеуметтік-тарихи құбылысы ретінде қарама-қайшылықтарға соқтығысуы немесе даму бағытының кейбір ықпал жасаушы күштердің әсерінен дағдарысқа ұшырауы мен бағыттық траекториясынан ауытқуларының орын алуы табиғи заңдылық болып табылады. Бірақ, оның осындай себептерге ұшырауы мен түрлі жағдаяттардың орын алуы ол, адами фактор және кәсіби-шығармашыл мамандардың сол кезеңге деңгейінің сәйкес болуына да тәуелді болып келеді. Гимназия және лицей мектептерін бітірген талапкерлер арасында ерекше қарқындылық байқалды - бұл табиғи заңдылық. Өйткені, жаңа заман мен қоғамға жаңаша көзқарас пен түсініктегі ой иелері – жаңа ұрпақ өкілдерінің келуі еді. Қарастырып, келтірілген таным, түсініктерді қорытындылай келе, сол кезеңдегі жаңа типті болып табылған гимназия және лицей мектептері әлеуметтік ортада өзіне қойылған мақсат-міндеттерді шешуде өзіндік үлесін қосқан оқу орындары болып табылды. Біздің зерттеуімізде жаңа типті мектептерде білім беру мен оқытуды ұйымдастыруға бағытталған педагогикалық қызметтің ерекшеліктерін беретін және олардың әрқайсының өзіне тән нобайлары мен оқу-әдістемелік жұмыстарының негіздеріндегі тарихи-педагогикалық тәжірибесіндегі көрініс тапқан мәселелері, қазіргі осы типтегі мектептерде оқытылатын жеке пәндердің ерекшеліктерімен үйлесімділік тауып, сабақтастық байланыста екендігіне салыстырмалы сиптамалар жасағанда анық көреміз.

Жаңа мазмұнға ие болған мектептерде білім беру мен оқыту үдерісін ұйымдастыру мен жүргізуге кәсіби қызметі жағынан сәйкес келетін жаңа тұрпатты (форматтағы) мұғалімдері даярлау мәселесі де күн тәртібінен орын алды. Өйткені, қызғушылығы мен бейімділігі басымдыққа ие және мотивациялық тұрғыда белсенділігі жағары оқушылармен жұмыс жасауға әлеуеті сәйкес келетін - тәрбиелеу мен оқытуда жаңашыл әдіс-тәсілдерді қолдана алатын, оқушылардың дарындылық пен шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал жасайтын, өзінің педагогикалық кәсіби жұмысын шығармашылықпен атқаратын, педагогикалық технологияларды меңгерген, ынтымақтастық педагогика негізінде қарым-қатынастық мәдениетті орната алатын жаңа тұрпатты мұғалімдердің әлеуметтік-педагогикалық ортада пайда болуы – өз уақытындағы жетістіктер болып табылды.

Бұл талаптарды оқу орындарында шығармашылығы мен біліктілігі жоғары, әр пәнді оқытуды жетілдіріп, әр сабақтың тиімділігін өмірмен, ғылым мен техника жетістіктерімен байланыстыра білетін жаңашыл педагогтар ғана жүзеге асыра алатындығы анық еді. Мысалы, төмендегі келтірілген сурет осының бір дәлелі ретінде көрініс береді. Суретте сол кездегі жаңа типті мектептердегі әдістемелік жұмыс қызмет құрылымы берілген.

Сурет 1 - Әдістемелік жұмыс қызметінің құрылымы.

Оқу-әдістемелік жұмыстарының өзіндік ерекшелігі жайында Қазақстанның Батыс өңірі болып табылатын Атырау қаласындағы №3 «Құрманғазы кәсіптік лицейі» жаңа типті мектебінің педагогикалық ұжымы сала бағытына қарай оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыруда жаңа технологияларды қолдану, кәсіптік мамандар даярлау бағытында білім беру мазмұнын, жұмыс әдістерін жетілдіру арқылы оқытудың сапасын арттыруда шығармашылықпен педагогикалық қызметтерін атқарғандығы жайында мәліметтер бар. Білім беру мен оқыту барысындағы туындаған көкейкесті мәселелер бойынша педагогтарға, өндірістік оқыту шеберлеріне, топ жетекшілеріне шәкірттерді даярлауда олардың оқу және тәрбиелеу жұмыстарына шығармашылық тұрғыдан басшылыққа алған. Білім алушы шәкірттерді кәсіби мамандық пен өмір тәжірибесіне баулуда білім беру саласындағы жаңалықтарды, озық педагогикалық тәжірибелерді зерттеп, жинақтап таратуда, кәсіби біліктілігі мен теориялық білім деңгейін көтеру ісінде нақты ғылыми-әдістемелік көмек көрсету, педагогикалық қызметте диагностика мен бақылаудың түрлерін және үлгілерін жетілдіру сияқты өзекті мәселелерді зерттеп өздерінің жеке педагогикалық тәжірибелеріне қолданып отырған.

Әдістемелік жұмыстарды арнайы кафедраларға бөлінген мамандықтар бойынша жүзеге асыру міндеттері қойылған. Мәселен онда: Жаңа технологияларды қолдану арқылы білім алушы шәкірттердің білім сапасын арттыру.

1. Шәкірттердің болашақта игеретін кәсіби мамандықтары бойынша білім мониторингі:

1-ші жылға қарай;

- ✓ ай сайынғы табыс, сапа;
- ✓ жарты жылдық табыс, сапа;
- ✓ жыл сайынғы табыс, сапа;
- ✓ жылдық табыс.

2. Оқу жоспарының орындалуын бақылау және оларды қажеттігіне қарай жетілдіріп, дамыту;

3. Бақылау инспекциялық жұмыстар – шәкірттерді кәсіби мамандықтар бойынша даярлаудың бағдарлы траекториясының дұрыстығы мен бұрыстығын анықтау;

4. Шәкірттердің мамандық бағдарына бағытталған білім траекториясы мен сапасын арттыру бойынша жұмыс;

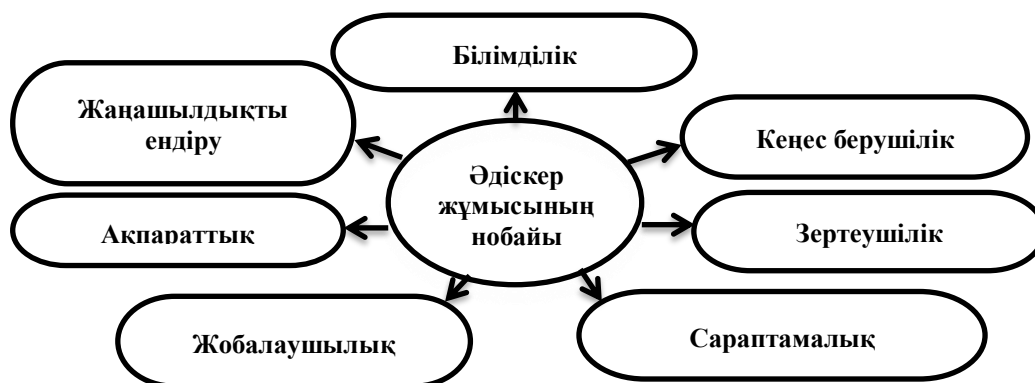
5. Мамандық сала бойынша шәкірттерді даярлаудағы педагогикалық үдерістің ұйымдастыру жайында әдістемелік кеңесте ай сайын есеп беру, талқылаулар.

Пәндік бірлестіктердің міндеттері: педагогтардың, өндірістік оқыту шеберлерінің оқыту сапасын арттыру бағытындағы жұмыстарының мазмұнын жетілдіру.

1) Педагогтардың сапалық құрамы (білімі, санаты, оқыту тәжірибесі және т.б.). 2) Әр педагогтың жеке даму картасы. 3) Кәсіби даму. 4) Сынақ және шебер сабақтарын өткізу. 5) Семинар және конференция қатысу. 6) Жеке пәндер бойынша жүргізілетін сабақтардың тиімділігін арттыру. 7) Педагог жұмысының диагностикасы. 8) Педагогтың жұмысына бағалау жүргізу. 9) Педагогтар мен оқушылар арасындағы педагогикалық үдерісте өзара белсенді әрекетке түсіретін (интерактивті) құрылғы-құралдар мен жаңашыл әдістерді қолдану. 10) Әдістемелік құралдар жазу. 11) Сабақ жоспарларының электрондық нұсқасының болуы.

Сол кезеңдегі әдістемелік жұмыстардың жүргізілуі мен олардың түрлі бағыттағы өзара байланыс жүйесін беретін әдістемелік қызмет жұмысының нобай үлгісі төменгідей болып табылады.

Сурет 2 - Әдістемелік жұмыс қызметінің нобайы.

Зерттеушілік: Лицейлерде мониторинг орталығы болған. Ол педагогтар мен өндірістік оқыту шеберлері, қиындықтар мен көкейкесті мәселелерді анықтайды, қадағалайды, сондай-ақ жоспарлап, қажетті семинарлар, конференциялар мен т.б. түрлі іс-шараларды ұйымдастырып, өткізген. Шеберлік сабақтарды тәжірибелі педагогтар өткізіп, ал жыл соңында жас мұғалімдер үшін есеп беру сабақтары жоспарланып, өткізіліп отырған. Диагностика нәтижелері электронды жүйеде жинақталған. Ай

сайын деңгейлік көрсеткіштерді беретін рейтинг жарияланып отырған. Нәтижелік көрсеткіштің жоғары деңгейіне ие болған қызметкерлерге сыйақы тоқсан сайын берілген.

Кеңес беру: Тәжірибелі-шебер педагогтардан жас мамандарға оқу-әдістемелік жұмыста бағыт-бардар кеңес беріп отыратын тәлімгерлерді оқу жылының басында директордың бұйрығымен тағайындалып отырған. «Жас мамандар» бағдарламаны мектептегі тәжірибелі педагогтармен талдау, сабақ жоспарларын құру, күнтізбелік жоспар, сабақ түрлерін таңдау бойынша жұмыс жасаған, кеңестер берілген. Кәсіби дағдыларды дамыту мақсатында зерттелетін, түйінін шешуде қиындық туғызатын көкейкесті мәселелерді диагностикалау бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленген. Мәселен:

- ✓ Теориялық дайындыққа қойылатын міндеттер;
- ✓ Өндірістік оқытуды ұйымдастыру;
- ✓ Сабақты сараптау көрсеткіштері;
- ✓ Сабақтың тиімділігін кестесінде көрсету;
- ✓ Портфолиосын қалыптастыру;
- ✓ Жыл мұғалімі, жұмыстың жетістіктері.

Кеңес беруде болашақтағы білім беру мен оқытуды дамыту жолындағы идеяларды болжамдап жобалау қызметі кәсіби білім беру стандарттарына сәйкес келетін мамандыққа қойылатын талаптардан бастап, барлық педагогтар мен оқу шеберханасының шеберлерінің тәжірибелік жұмыстарын ұйымдастыр бағытында оқу жоспарларын, күнтізбелік, тақырыптық, конспектілерін, сабақ жоспарларын, дәріс, тест тапсырмаларының жинақтарын, электрондық жазбаларын, бақылау жұмыстары мен қатар оқу-әдістемелік әдебиеттерді, электрондық үлгі кешендерін дайындау жұмыстары жүргізілген.

Сарапшы: Сарапшылық жұмыста педагогтардың әдістемелік зерттеу арқылы оқу үдерісінің тиімділігін арттыру мақсатында жасаған жұмыстарына түрлі конкурстар мен жарыстар өткізіліп отырған. Лицейлердің әдістемелік конкурсында ол «әдіскер шығармашыл» номинацияларын үздік әдістемелік жұмыстың иегерлері педагог-әдіскерлерге беріліп отырған.

Білім беру мен оқыту және тәрбиелеу жұмыстарының сапасын арттыруда педагогикалық үдерісте жаңашылдық (инновациялық) ізденістер арқылы түрлі әдістерді педагогикалық тәжірибеде қолдану мен ендіру жұмыстарының нақтылығы және сенімділігі арқылы бағаланып отырған. Мәселен, біздің келтіріп отырған лицей мектебіндегі педагогикалық үдерісте оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын игеру және педагогикалық тәжірибеге ұсынумен айналысатын 4 шығармашылық топтар болған.

1. Оқу үрдісіне оқытудың модульдік технологиясын енгізу;
2. Оқу процесіне жаңа технологияларды ендіру;
3. Аудиторияларды талаптарға сәйкес жабдықтау;
4. Шеберханаларды талаптарға сәйкес жабдықтау.

Жаңашылдық технологияларды пайдаланудағы педагог-әдіскерлердің тәжірибелері лицейдегі семинарлар мен шебер-сынып сабақтары арқылы таралады. Лицей педагог-әдіскерлері облыстық, республикалық,

семинарларға және халықаралық конференцияларға қатысып, педагогикалық қоғамдастық арасында өз кәсіби қызметіндегі озық тәжірибелерімен бөліскен. Жаңа ақпараттық - технологияларды лицейдің педагогикалық тәжірибесіне енгізу мен жетілдіру мақсатында Ресейдің Красноярск, Астрахань облысының кәсіптік білім беру ұйымдарымен кәсіби ынтымақтастыққа бірлесе келісім шартта жасасқан.

Қазақ қоғамында білім беру жүйесі бойынша белең алған жаңашылдық бағыттағы оқытуға ие болғаны гимназия және лицей мектептердің құрылымдық нобайының (модельдерінің) қалыптасу жолдарын қарастырып, іздестіріп, зерттеушілікпен жүргізгенде біздер қарасырып отырған, мәселелердің тәжірибелік тұстарын еңбектер ретінде мақалалар жарық көрген. Журнал бетінде жарияланған мақалалар мазмұныныңда ұлттық танымдықтағы білімдер мен тәрбие беруді жаңа типтегі мектептердің педагогикалық үдерістеріне ендіру ұсыныстары және олардың болашақ ұрпақтың өмірлік тәжірибесіне қажетті ерекше рухани құндылық ретінде ықпал жасайтыны айтылған. Оның негізін гимназия типіндегі мектеп нобайын (модельін) педагогикалық тәжірибеден өткізгендігімен дәлелдер келтіреді.

Жаңа типті мектептердің Қазақстанның түрлі өңірлері мен облыстық аймақтарында сол жердің географиялық, ауылшаруашылық және экономикалық жағдайлары ескеріліп ашыла бастағаны анық. Мәселен, Қазақстанның түрлі аймақтарында орын алған гимназия мектебін тағы бір мысал ретінде қарастырайық.

Гимназия нобайында басымдылыққа ие болған этнопедагогика құрылым - бұл білім беру мекемесінің «ұлттық» мәртебесін ашып оқыту мен тәрбиелеу жүйесінің халықтық тәлім-тәрбие негізіндегі құндылықтарды дәріптеп, болашақ ұрпақтың таным түсінігіне сіңіре отырып, ұлттық зиялы қауымды қалыптастыру мен дамытудың өзегі ретінде басшылыққа алғандығында. Этнопедагогикалық білім мен тәрбиеге гимназияның педагогикалық үдерісін ұйымдастыруда негізге алу және жетілдіру, сондай-ақ осы бағытта оқушылар мен педагогтарды ғылыми жұмысқа араластыру мақсатында этнопедагогика зертханасы құрылған. Тарих, әдебиет, ұлттық таным мен түсінік, тәлім-тәрбиелік мұралар мен ұлттық құндылықтар, тіл, философия және психология саласындағы зерттеулерді талдау барысында гимназияда этнопедагогикалық білімінің мазмұны анықталып, жұмыс жоспары жасалған. Халықтық педагогиканың үлгілерін (салт-дәстүр мен әдеп-ғұрып, тәлімдік мұра білімдері т.б.) күнделікті сабақ жоспарының көрсеткіштерінің бірі ретінде ұсыну педагогтарды этнопедагогика негізінде сабақты ұйымдастыруға кәсіби шығармашылық тұрғыдан келуге ықпал жасаған.

Халықтық тәлім-тәрбиелерді негізге алып ұйымдастырылған педагогикалық үдерістің мазмұнындағы білім мен тәрбие беру бағыттары ұлттық сипаттағы ерекшелігімен ашылған. Гимназияның оқу-әдістемелік бірлестігінің шешімімен енгізілген арнайы курстар кезең-кезеңмен сәйкес жүргізіліп отырған.

Жасалған оқу-әдістемелік кешеннің негізіндегі жеке пәндерден «білім беру мазмұнына ұлттық құрылымдарды енгізудің технологиялық картасы»

Кесте 2 - білім беру мазмұнына ұлттық құрылымдарды енгізудің технологиялық картасы.

Сыныптар	1,2,3,4	5,6,7,8,9			10,11
Сатылық кезеңдер	1- сатылық кезең	2-сатылық кезең			3- сатылық кезең
Блок					
Тіл	Ана тілін дамыту	Шешендік өнер	Тапқыр тіл дамыту		Тәжірибелік қазақ тілі Халықаралық әдебиет
		Тіл	Абай білімін тану		
		ҚР Ана тілді тану кіріспесі /Лингвострановедение/			Аударма мағнасы теориясы
Тарихи өлке және мәдениеттану	Қарағанды танып білу	Аймақтану			Қоғамдық ортаның даму тарихы
	Қазақ сал-дәстүр мәдениеті	Ұлттық көркем мәдениет тарихы			Әлемдік көркем мәдениет тарихы
Қазақи және ғылыми дүниетанымдық	Ұлттық түсінік пен дүниетаным	Білім алушы-оқушылардың қазақ халық педагогикасы негізінде			Халық педагогикасының негіздері
		Пікір алмасу, ой бөлісу	Ұлттық түсінік, таным	Ұлттық құндылықтар	Қазақ болмысы, рухының философиясы
	Психологиялық қалыптасу	Тұлғаның өзін-өзі тануы және жантану			Ұлттық психология
Мамандыққа баулу, кәсіби бағдар беру	Алғашқы түсінік беру	Кәсіп түрлері және оның мамандық ерекшеліктері			Тілдік аударма теориясы

Тілдік блокта 1-сатыда – «Ана тілін дамыту», 5-8 сыныптарда «Шешендік өнер» оқытылып, 9-сыныптарда күрделенген «Тапқыр тіл дамыту», ал III сатыда мазмұны ғылымиландырылған «Тәжірибелік қазақ тілі» курстары жүргізіледі. Бұған қатар осы блокта 7- сыныптарда «Тіл», 8-9-сыныптарда «Абай білімін тану» курстарын жүргізу арқылы ұлттық тіл, әдебиет ғылымының мәселелері қарастырылып, III сатыда «Халықаралық әдебиет» курсы арқылы оның дүниежүзілік құндылықтарда алатын орны көрсетіледі.

Тарихи өлке және мәдениеттану блогында осындай сабақтастық «Қарағанды танып білу» (1-сатыда), «Аймақтану» (2-сатыда), «Қоғамдық ортаның даму тарихы» (3-сатыда) және «Қазақ салт-дәстүр мәдениеті» (1-сатыда), «Ұлттық көркем мәдениет тарихы» (5-8-сыныптарда), «Әлемдік көркем мәдениет тарихы» (9-10-сыныптарда) курстары оқытылған.

Қазақи және ғылыми дүниетанымдық блогында «Ұлттық түсінік пен дүниетаным» (1-сатыда), «Білім алушы-оқушылардың қазақ халық педагогикасы негізінде» Пікір алмасу, ой бөлісу, Ұлттық түсінік, таным. Ұлттық құндылықтар (2-сатыда), «Халық педагогикасының негіздері» мен

«Қазақ болмысы, рухының философиясы» (3-сатыда) және «Психологиялық қалыптасу», Тұлғаның өзін-өзі тануы және жантану, Ұлттық психология (1-сатыда).

Мамандыққа баулу кәсіби бағдар беру блогында (2-сатыда), «Алғашқы түсінік беру», Кәсіп түрлері және оның мамандық ерекшеліктері, Тілдік аударма теориясы (3-сатыда) курстары арқылы жүргізіледі.

Жаңашыл алдыңғы қатарлы білім беру - тұлғаның бағдарлы көзқарсты, білімдегі дәлдікті, шығармашылық бастауды, сонымен бірге педагогикадағы жаңа әдіс-тәсілдік технология арқылы игеруін айтады. Оқу-тәрбие үрдісіне ендірілген және жақсы нәтиже беріп жүрген жаңашылдық педагогикалық технологиялар жаңа мазмұндық сипаттағы білімдерді оқыту және оқушыларды тәрбиелеудегі жаңа бағыт-бағдарға бағыттап, ұйымдастырудың басты өзегі болып табылады және мектеп жүйесі мен құрлысын дамыту мен түрлендіруде негіз бола алады. Оқытудың жаңашыл тәсілдері оқу мазмұнын өңдеуге, ауқымы мен мақсатын тұжырымдауға арналған әдістер мен құралдардың топтамасы ретінде орын алса, екіншіден, оқушының оқыту үрдісінде қажетті ақпараттық, техникалық құралдарды қолданып, оқушыға жағымды әсер ету әдістерін қарастырып, жинақтап, жүйелеген. Демек, оқыту технологиясы – педагогикалық әрекеттерді ғылыми-әдістемелік, іс-тәжірибелік негізде нәтижелі болатындай етіп, жоспарлы түрде ұйымдастыру қажет [135].

Тәрбие жаңару ұлттық педагогиканы жан-жақты қолдану - тәрбиеленушінің халықтық салт-сана, әдет-ғұрып, дәстүр рухани құндылықтары негізінде адамгершілік, әдептілік, салауаттылық, қайырымдылық, перзенттік борыш, өнерпаздық, бірлік, ата-текті қастерлеу, ар-намыстылық қасиеттерін дамытуға ықпал жасайды. Халықтық тәлім-тәрбиелік мұраларды оқу-тәрбие үдерісінде кеңінен пайдалануда немесе педагогикалық тәжірибеге ендіруде оларды байқау мен бақылау, сұрыптап талдау әрекеттері гимназия түлегінің деңгейлік нобайына сәйкес іске асырылған. Жаңа үлгідегі гимназияда халық болмысы мен құндылықтарының мазмұнын жеткізудің негізгі мақсаты оқушының санасында ұлттық бірегейлік, азаматтық, өзіндік сана-сезім, патриотизм, туған жерге, біртұтас отандас болып табылатын халықтарға достық қарым-қатынас орнықтыру. Отанына деген сүйіспеншілік пен мақтаныш сезімін дамыту, ана тілі (қазақ тіліне құрметпен қарауға тәрбиелеу) әдебиет, тарих, рухани және материалдық құндылықтарды меңгеру, ұлттық этика мен әдет-ғұрыпты меңгеру, оқушыларды бейбітшілік пен келісім рухында тәрбие беру, басқа халықтар мен ұлттардың мәдениетін, өнерін, тілін, өмір салтын құрметтеуге үйрету.

Гимназия мектептеріндегі ұлттық тәлім-тәрбиелік тәлімгерлік мұраларды енгізудің тиімділігі оқушыларды тәрбиелік деңгейін анықтау барысында басқа мектептермен мысалы, (Қарағанды қаласындағы №92, осы облыстағы №7, Жезқазған қаласындағы №8) салыстырып, бақылау жүргізу арқылы алынған нәтижелерді төмендегі кестеден көруге болады.

Келтіріліп отырған гимназия мектептеріндегі нобайында шәкірттер мен түлектерінің когнитивтік, рухани-адамгершілік, психо-физиологиялық көрсеткіштері алынған. Әлеуметтік-педагогикалық арнайы тест сұрақтары арқылы жыл сайын мониторинг жасалып, зертеулер жүргізілген. Арнайы зерттеулердің нәтижесіне мән берсек, оқушылардың тәрбиелік деңгейлеріне салыстыру арқылы жоғарыдағы көрсетілген үш гимназия оқушыларының тәрбиесіндегі ұлттық сипат беретін көрсеткіштер бойынша зерттеудің қортындыларын анықтап, болашақтағы оқу-тәрбие жұмыстарының бағыт-бағдарын анықтап отырған.

Кесте 3 Гимназия мектебінде этнокомпонент енгізуі және көрсеткіш пайызы.

Тәрбие деңгейі	Эксперименттік гимназия оқушылары (№92ҚГ)		Бақылау гимназия оқушылары (№7МГ)		Бақылау гимназия оқушылары (№8Г)	
	Эксперимент басы (2000ж)	Эксперимент соңы (2004ж)	Эксперимент басында (2000ж)	Эксперимент соңында (2004ж)	Эксперимент басында (2000ж)	Эксперимент соңында (2004ж)
Рухани-адамгершілік құбылысы	67,4	88	73,5	87,4	74,9	88,11
Когнитивтік құбылысы	71,8	88,1	79,1	87,5	81,4	88,1
Әлеуметтік құбылысы	73,2	84,4	77,8	83,6	79,3	84,2
Психо-физиологиялық құбылысы	81,7	86,6	80	85,2	80,6	85,5

Бұл орыс орта мектебінің ішінен 1996 жылы қазақ гимназиясы болып алғашқы ашылған №92-ші мектептің педагогикалық үдерісіне халықтық тәлім-тәрбие мұраларын енгізу арқылы оқушылардың тәрбиесіндегі ұлттық құрылым мүмкіндіктері арқылы тәрбиелеу үдерісінің көрсеткішін анықтау еді.

Бұл зерттеу жұмыстарында 2000-2004 оқу жылдарындағы білім беру мен оқыту бағытындағы жұмыстарды соншалықты айырмашылық байқалмайды. Тек бұндағы мәселе «Рухани-адамгершілік құбылысы» бөлігіндегі халықтық тәлім-тәрбиелік мұралар арқылы тәрбиелеудегі оқушылардың тәрбиелік-танымдық мүмкіндіктеріндегі ерекшеліктерінің жоғарлау деңгейін анық байқай аламыз. Және бұлар оқушылардың жеке тұлғалық даму динамикасына ықпал жасайтындығын ескерек отырып, мұғалімдер қауымына білім беру деңгейінің нәтижесіне әсер ететін үдеріс ретінде басшылыққа алып отыру керектілігіне және зерттеулердің нәтижелері арқылы кеңес беріп отырған болатын. Педагогтардың кәсіби қызметтерінің алдында педагогикалық үдерістің сапалық көрсеткішін

арттыру мақсатында - сапа көрсеткіштерін өлшеу әдістері қолдану арқылы гимназиядағы педагогикалық жаңашылдық басқарудың бүкіл үдерісі «сапа» мәселесін арттыруға бағытталғандығы жұмыстар жүргізілген болатын. Бұл гимназиялық мектепті дамытудағы «сапа» мәселесі үш құрылымнан қарастырылған болатын. Біріншісі, білім деңгейі, екіншісі, даму деңгейі, үшіншісі, тәрбиелік деңгейі. Осы үш мәселені педагогикалық ұйымдастыру мен жүргізілуін шешу бағытында, сапа менеджменті бағдарламасын жасаған болатын [136, 137]. Гимназиялық мектептердегі оқу-тәрбие үдерісінің сапалы жағдайға өтуі және оған үлес қосқан жаңашылдық бағыт-бағдарды ұстанған педагогтардың тарихи-тәжірибелік мұралары бүгінде өз жалғасын табуда десек қателеспейміз. Бұл бағыттағы жұмыстардың нәтижесін төмендегідей кестеде қарастырып, берілген.

Кесте 4 - Жаңа типті мектептердегі оқытылатын пәндердің сапалық көрсеткіші.

№	Пәндер	Тапсырған оқушы саны	Орта балл	Сапа
1	Қазақ тілі	80	22	83%
2	Қазақстан тарихы	80	17,3	81%
3	Математика	80	11,4	62%
4	Қазақ әдебиеті	2	19	100%
5	Ағылшын тілі	6	22	83%
6	Физика	21	14,15	90,3%
7	Биология	8	17,4	88%
8	Дүние жүзі тарихы	10	14,2	70%
9	География	33	17	73%
Жалпы		80	67	45%

Алғашқы болып құрылған гимназиялық мектептердегі педагогикалық жаңашылдық бойынша басқару қызметі оқу-тәрбие үдерісін басқаруда сараланған оқыту және этнопедагогика тұрғысынан мазмұны бойынша біріктіруді қамтамсыз еткен болатын. Педагогикалық жүйе үдерісін жаңашылдық тұрғыдан басқару негізінде ұлттық гимназияны құрудың педагогикалық шарты және одан алынған зерттеудің нәтижелерін басшылыққа ала отырып, ғылыми болжамдық болып табылатын бағыт-бағдардың мүмкіндіктерін дәлелдеген деп қорытындылауға болады. Ұлттық гимназияның мұғалімдер құрамы мен оқушыларының бағдары – заманауи сапалы білімі бар, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, оларды өмірлік тәжірибеде қолданыла алатын және өз ұлтының әлемдік өркениеттен орын алуға үлес қосуға ниеті мен көзқарастық түсінігі бағдарланған жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамыту болды.

Сол кезеңдігі мемлекетіміздің әлемдік және еуропалық қауымдастықпен экономикалық, саяси, әлеуметтік-мәдени және білім беру саласындағы т.б. өзара ынтымақтастық пен қарым-қатынастықты күшейту барысында Қазақстанның барлық салаларының дамуына өз әсерін тигізді.

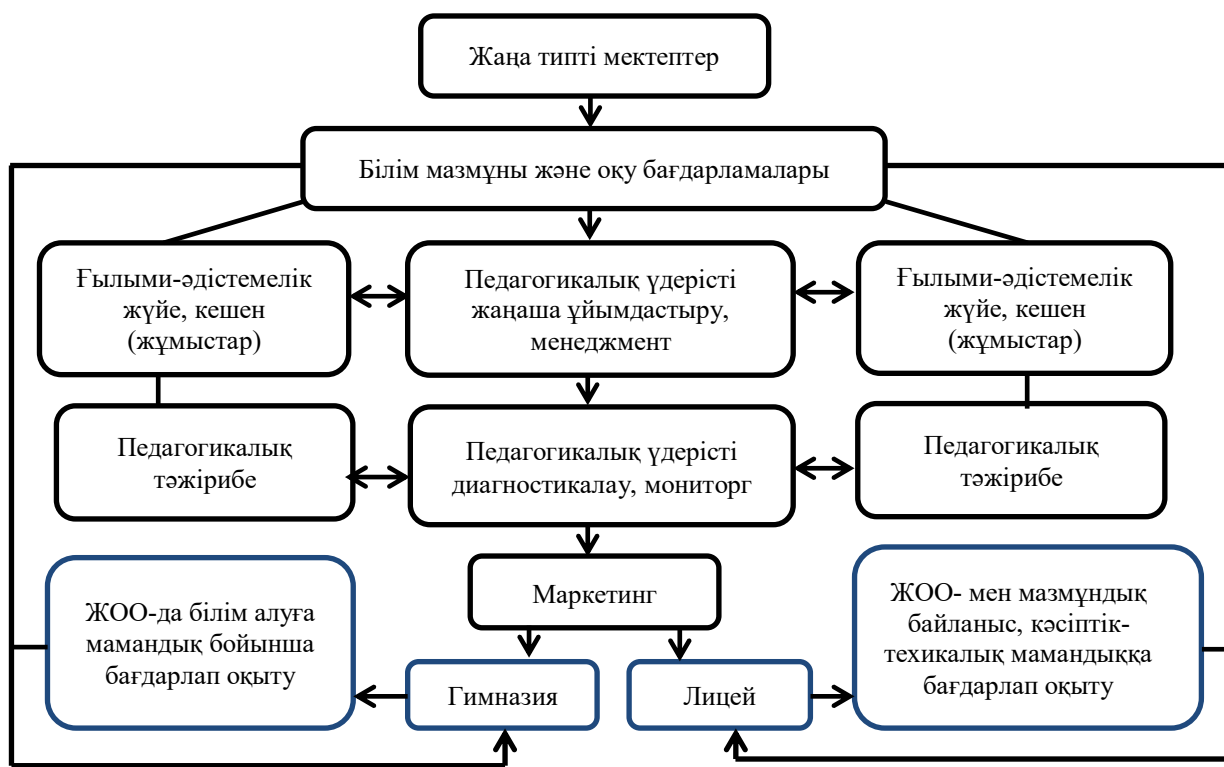
Осының негізінде жаңа идеялар білім мен тәрбие саласындағы талаптар мен көзқарастарды өзгертуге, жаңаша түсінікпен қарауға алып келді. Сол кезеңдерден бастап, аралас мектептерді эксперимент алаң ретінде алу және эксперименттік гимназия типіндегі мектептер жұмыс істей бастады. Басты мақсат - ұлттық гимназия деңгейіне көтерілу, яғни қазақ гимназияның нобайын жасау қолға алынды.

XX ғасырдың аяқ кезі мен ХХІ ғасырдың бас кезіндегі ұлттық гимназия мен лицей мектептерін құру барысындағы мәселелер XX-ғасырдың бас кезіндегі қазақтың ұлттық зиялылары – алаш азаматтары: А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, Х.Досмұхамбетов және т.б. сол кезеңдегі ұлттық мектеп құру мәселесі жөніндегі кездескен қиындықтарын 1991-2017 жылдарда отандық гимназия және лицей мектептерін қалыптастыру мен дамытуда орын алып отырған деуге болады. Өйткені, жалпы білім беретін мектептердің қалыптасуы мен дамуы кеңестің жүйеден бері жалғасып, өзіндік білім беру мен оқыту және тәрбиелеу ісінде тәжірибелер қалыптасқан. Ал ендігі кезекте, педагогикадағы жаңашылдық сипатқа ие болған гимназия мен лицейлерді құруда қазақтың ұлттық болмысына сәйкестендіру және озық білімді беруге бағытталған педагогикалық орта болуы керек болды. Жаңа мазмұн мен құрылымдық жағынан ерекшеленетін және педагогикалық үдерісті дәстүрлі әдістерден бөлек, жаңашылдық сипат пен бағдарға ие болған гимназия мен лицей мектептеріне арнайы жазылған қазақша оқулықтардың тапшы болуы. Екіншіден, бұл типтегі мектептердің педагогикалық үдерісті ұйымдастырудағы мазмұндық ерекшеліктеріне негізделген бағдарламаның жоқтығы болса, үшіншіден жаңашылдық педагогикалық жүйені жетік білетін, әрі педагогикадағы озық технологияларды педагогикалық үдеріске қолданылатын оқытатын жеке пәндерінің озық теориясы мен әдіскерлік шеберлігі басым мұғалімдердің аз болуы. Сондай-ақ, қаржыландыру мәселесі де өз деңгейінде болмады. Бұл жаңа мазмұндағы құрылған мектептердің техникалық базасы мен жабдықталу құралдарының тапшы болуына алып келгендігі анық [138].

Өскелең ұрпақты өмірге бейімдеу мен баулуда ғасырдан ғасырға ұштасқан өзекті мәселелер ретінде көрініс табу - бұл қай заман болмасын озық білім мен ғылымды игерту мен ұлттық болмысты сақтап қалатын тәрбиені беруді өз заманына лайықты жүзеге асыру керек деген ойдан туындайтын көкейкестілігі рас. Егемендікке дейінгі кезеңде қалыптасқан кеңестік білім беру мен оқыту және тәрбиелеу үдерістерін жаңаша қарастыруды, қалыптастыруды және жүзеге асыру барысында жаңа типтегі мектептердің ұлттық нобайын құру үшін алдыңғы қатарлы шетелдік тәжірибені басшылыққа алу. Білім беру мазмұнын жаңарту және педагогикалық үдерісті басқарудың ғылыми-әдістемелік жүйесіне жаңашылдық көзқараспен келудің қажеттігі туындағаны және оны отандық педагогикалық тәжірибеге икемдеп, үйлесімді әрі сәйкестендіріп енгізу - заман талабы болды. Жоғарыдағы тарихи-педагогикалық тәжірибелерді талдап, түсіне келе, сол кезеңдегі гимназия және лицей мектептерінің,

бастапқы уақыттағы құрылу барысындағы нобайлық бейнесін төмендегідей бейнелеп, көрсетуге болады.

Сурет-3. Тарихи-педагогикалық ғылыми-әдістемелік жүйесі.

Біздің ұсынып отырған жаңа типті мектептердің нобай үлгісі диссертациялық зерттеу тақырыбы бойынша жүргізілген жұмыстарда қажетті деректерге, мәліметтерге, түрлі ғылым саласындағы арнайы тақырыптық ғылыми-зерттеушілік және педагогикалық, әдістемелік ғылыми еңбектерге сүйене отырып, зерттеу кезеңіндегі 1991-2017 жылдар аралығындағы гимназия және лицей мектептерінің мазмұндық құрылымы мен шәкірттер даярлаудағы бағыт-бағдары жайындағы көрінісін мүмкіндігінше өз тарапымыздан ашып көрсетуге тырыстық. Бұл біздің зерттеу жұмысымыздың барысында тарихи-педагогикалық тәжірибелерді талдай келе, жаңа типті мектептердің анықталған көріністік бейнесі.

Жоғарыдағы нобай ретінде келтірілген жалпы жаңа типті мектептерде ұйымдастырылған педагогикалық қызметтің аясында түрлі бағыттағы гимназия және лицей мектептедегі білімі алушы – шәкірттердің қызығушылығы мен олардың жеке бейімдік тандауын негізге алған болатын.

«Педагогикалық тәжірибе» деген бөлікте педагогтар құрамы білім беру мен оқыту және тәрбиелеу үдерісінде үздік әлемдік тәжірибелерді сарапшылық түрде пайдалануының көрінісі орын алған әрекеттерді береді.

«Педагогикалық үдерісті жаңаша ұйымдастыру, менеджменті» басқару – педагогикалық қызметтегі тек мектеп құрылымын ғана емес, сондай-ақ, жүргізілетін оқу-тәрбие барысында шығармашылықпен келу арқылы сыныптағы сабақ жүйесін жетілдіру, жаңа технологияларды қолдану мен

ынтымақтастық педагогика қағидаты негізде оқушылармен өзара белсенді қарым-қатынасты орнату.

«Педагогикалық үдерісті диагностикалау, мониторинг» бөлігінде оқушылардың білімі, дамуы және тәрбиесі мәселелерін жетілдіру бағытындағы диагностикалық талдаулар жасай отырып, мониторингтік көрсеткіштік деңгейін талдап, дамудың болашақ бағыт-бағдарына қатысты жұмыстарды жүзеге асыру әрекеттері іске асырылған.

«Маркетинг» - білім беру жүйесіндегі бәскелестікке бағытталған әрекет ретінде шәкірттерге сапалы білім мен саналы тәрбие беру арқылы болашақ өмірінің бағыт-бағдарын анықтау мен табу мақсатына бағытталған танымдық әрекеттерін анықтап, жетілдіретін оқу мекемесі ретінде дамуды басшылыққа алу үдерісін реттеу.

«Білім беру мазмұны мен оқу жоспарлары» – жаңа типті гимназия және лицей мектептерінің бейін-бағыты мазмұнына қарай шәкірттерге білім беру траекториясын анықтау мен дамыту. Жаңашыл мазмұндағы білім жүйесін ұсыну өмірлік тәжірибиемен байланыстылығын жүзеге асыру.

«Ғылыми-әдістемлік жүйе, кешен (жұмыстар)» - жаңа мазмұнды білім беруге оқу-әдістемелік құралдар мен дидактикалық материалдарды даярлау, жабдықтау және педагогикалық үдерісте жаңа педагогикалық технологияларды қолданудың тиімділігін анықтау, табу, білім беру мен оқытудағы саралауды жүзеге асыру және оған қатысты тәжірибелік зерттеулер жүргізу [139].

Гимназия және лицей мектептерінің бейіндік бағдарына қарай сараланған білім беруді жүзеге асыру барысындағы оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруда іргелі болып табылатын педагогика ғылым саласындағы жаңашылдықтар түсіндірілген. Бұнда мұғалімдер қауымындағы педагогикалық қоғамдастық пәндік және сыныптық ерекшеліктерді ескере отырып, озық ғылыми-әдістемелерді, жаңа мазмұндағы әдебиеттер басшылыққа алған. Гимназия және лицей мектептеріне серіктес болып табылатын жоғары оқу орынында қызмет жасаушы ғалымдар ғылымның түрлі салалары бойынша түсіндіру және әдістемелік көмек беріп отырған.

2. 1991-2017 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ГИМНАЗИЯ ЖӘНЕ ЛИЦЕЙ ТИПІНДЕГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТАРИХИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

2.1. Білім беру тарихындағы гимназия және лицейлердегі оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың тәжірибелік жолдары

Егеменді елдің отыз жылдық тарихына еңсеруінде Қазақстанда кейінгі жылдары болып отырған білім беру жүйесін дамытудың толық бейнесін көру мен қайта қарастыру үдерісін дамытудың жолының бір тетігі - ол өткеннің тарихи-педагогикалық тәжірибесіне, тәуелсіз елдің мектептер жүйесінің қалыптасуы мен өркендеу жолын қайта қарап оң бағасын беруден тұрады. Заманауи білім берудің саяси-әлеуметтік, экономикалық және педагогикалық мақсаттары мен құндылықтары, реформаларының бағыттылығын есепке алу. Бұл заманауи педагогика ғылымындағы парадигма түрлерін анықтап, жүйелеумен қатар ол жайындағы түсінік құрылымдық жүйесінің өзара әрекеттестігін жаңаша қарастыру мен сипаттау мәселесін алға тартады. Қоғамдық жүйенің даму кезеңіндегі білім беру жағдайының қалыптасуы көрсеткішін тану мен тарихи-педагогикалық жүйені жаңашыл көзқарас тұрғысынан түсіну арқылы мазмұнын ашу зерттеу нысаны болғандықтан, тақырыптық зерттеулердің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі әлемде және Қазақстандағы өзгерістер білім беруді реформалау қажеттілігінде, ол қазіргі түсінікте тәрбиеленетін табиғатпен оны ұйымдастыру түрлерінің сәйкестендіру талаптарына жауап беруі қажет. Өйткені, оқушының ұжымдық-қоғамдық, табиғи және жеке тұлға ретінде қалыптасып, дамуы үшін жағдай жасауды басшылыққа алу керек. Білім берудің ұлттық руханилықпен байланысын күшейту, мәдени-гуманистік таным-түсініктің басымдық мәнге ие болуына жағдай жасауы тиіс. Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» заңы білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың ұстанымында азаматтардың құқығына мемлекеттің кепілдігін, білім мен тәрбие берудің тілі, білім берудің стандарттары, білім беру жүйесі мен міндеттерін, білім берудің бағдарламалары мен деңгейлері, жүйені басқару, білім беру үдерісі субъектілерінің әлеуметтік кепілдіктері, білім беру саласындағы халықаралық қызмет және осы заңды бұзуға байланысты жауапкершіліктерді қамтиды [140].

Ш.Т. Таубаеваның зерттеулерінде халықтың барлығының бірдей білім алу мүмкіндігі, білім берудің зайырлық сипаты, жеке тұлғаның білім алуын ынталандыру және дарындылықты дамыту, білім беру сатыларының жалғасын қамтамасыз ететін үдерістің үздіксіздігі, оқыту мен тәрбие берудің тұтастығы, білім беру ұйымдарының академиялық еркіндік өкілеттігін кеңейту, білім беруді басқарудағы демократиялық және ынтымақтастық педагогика сипаты. Білім берудің ізгілік және өркениеттілік сипаты, ғылым-білімнің өндіріспен байланысы, оқушылардың кәсіби бағдарлануы, т.б. мәселелер қарастырылған [141].

Қазақстан тәуелсіздігін алғанан кейін әлемдік қауымдастыққа кіруі және онда өзіндік орнын алуға ұмтылысының арқасында қазақ ұлтының және Қазақстанда тұратын өзге де халықтардың рухани өмірінде мәдени жаңа үдерістер қалыптаса бастады. Қоғамдағы жаңа бағыт-бағдар бойынша мемлекеттік саясаттағы халыққа білім беру, ғылым мен мәдениет өз дамудың өзіндік жаңашыл сипатта дамуға бет алған болатын. Себебі, өткен Кеңес Одағы кезеңіндегі үстемдік басқару жүйесі мен коммунистік партия идеологиясының саяси шырмауынан босауға алғы шарттар жасалды. Осы кезеңдегі орын алған қиыншылықтарды жеңе отырып, егемендікті берік ұстап тұру оқу-ағару саласына да қатысты екендігі анық еді. Отандық білім жүйесінде жаңашыл бағыттағы өзгерістер басымдық ие бола бастады. Басты өзгерістердің бірі - оқу мазмұнына байланысты жаңа қоғамдық жүйеге бағытталған білім стандарттары педагогикалық тәжірибеге енгізіле отырып, оқытудың жаңа әдістемесі мен педагогикалық технологиялар қолданыла бастады. Білім беру мен педагогикалық ғылымы саласындағы құбылыстық өзгерістер негізінде жаңашыл гимназия және лицей мектептер мен жеке адамдардың авторлық немесе демеушілік арқылы ұжымдық бірлестікте ынталы адамдардың мектептері өмірлік тәжірибеге келе бастады. Бұның себеп-салдары кәсіптік білім беру саласында өз әсерін тигізіп, әлеуметтік ортады түрлі жаңашыл бағыттағы өзгерістер болуына ықпал жасады. Оның көрінісі сол кезеңдегі қалыптасқан білім берудің дәстүрлі бағытын ауыстыру арқылы оның құрылымы мен мазмұндық жүйелерін өзгерту болды. Басты мақсат отандық білім беру жүйесінің сапасын еуропалық және әлемдік стандарттарға сәйкес келтіру басшылыққа алынды. Бұл мәселе сол кездегі білім беру жүйесіне әсер етті, оның нәтижесі ол бүгінгі күндегі отандық білім беру жүйесінің еуропалық және әлемдік білім беру жүйесімен ықпалдастық үдерісіне алып келді және мазмұндық және құрылымдық жағынан жаңа сипатқа ие болып, қайта құрылуы жүзеге асырылды. Осы ықпал жасаушы жағдаяттар негізінде ашық ақпараттық қоғам, жаһандық үдерістер, білім берудің жаңа парадигмасы жағдайындағы даму - болашақ педагог мамандарында кәсіби әлеуетін жетілдіруге әсер етті, білім беруді жүзеге асыруда отандық дәстүрлердің ерекшелігін талдау қажеттілігі барысында қалыптасқан тарихи-педагогикалық тәжірибелерде негізге алынып отырды. Бұлар қазіргі Қазақстан ұлттық білім берудің жүйесінде жаңа үлгідегі оқу орындарын құру мен оны үздіксіз жаңарту үдерісінің жүйесін құраушы құрылым ретінде басшылыққа алынған десек қателеспейміз. Жаңа үлгідегі оқу-тәрбие мекемелері дарынды білім алушы-шәкірттерге көмек көрсету жолы, жаңа оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, оқытудың жаңашыл технологияларын даярлауға, педагогикалық үдерісті заманауи дидактикалық талаптармен қамтамасыз етуге негіз болды және зерттеулер жүргізетін эксперименталдық алаң ретінде мәнге ие болған. Білім беру жүйесіне үздіксіздік пен сабақтастықтың енуі - білім мазмұнына оқытудың мазмұнын жаңа материалдармен толығуына және мемлекеттік білім беру саясатының стандарттық талаптарына сәйкес келуі құқықтық ереже мен нұсқаулықтыр арқылы реттеліп отырған. Жаңашылықтың сипаттағы білім мазмұнына

негізделген оқыту мен тәрбиелеуді онтологиялық тәсілге бағдарланып - әрбір оқушыға немесе шәкітке бағытталған жеке тұлғалық қатынас жасау мен оның шығармашылық қабілеті мен дарындылығын дамытуға психологиялық және педагогикалық қолдау жасап, ықпал етуді басшылыққа алу мәселесі қолға алынған. Яғни, сол кезеңдегі білім беру құрылымдары жүйесі арқылы жаңашыл сипатқа ие болған мәдениет пен білім беру ортасын дамытудың нақты жағдайлары іске асырыла бастады. Осы бағыттағы арнайы зерттеулерде, танымдық негіздегі оқу-тәрбие беретін мекемелердің басымдықтары педагогикалық жүйені басқару мен жаңаша білім және әдістемелік тәжірибе оқушыға немесе шәкіртке білім беру немесе оқыту үдерісінен өздігінен білім алуға, оқуға көшу. Тәрбие беруді ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар арқылы жүзеге асыру мен дамыту. Оқытудың тікелей нәтижесі – ғылыми жаңалықтарға негізделген озық білімдер және басқару, жаңа мазмұндағы білімді тасмалдаудағы әдістемелік қызмет әрекеттері арқылы тәжірибеге өту ретінде өмірлік тәжірибеде жүзеге асыру жолдарымен байланыстырылған болатын. Білім беру мен оқыту және тәрбиелеудің жаңашылдық жағдаяттар аясында қалыптасуы жолдары зерттеудің хронологиялық шектік аумағын белгілеу бойынша арнайы зерттеу міндеті ретінде қарастырылып отыр. Бұл тарихи-педагогикалық зерттеулерді ғылыми-тәжірибелік тұрғыдан жүргізу сипатына ие болып, нәтижесі белгілі бір хронологиялық кезеңдегі педагогикалық үдерістердің қалыптасуы мен даму көрсеткішін қайта қарауға негіз болып отыр [142]. Жалпы білім берудің басты идеясы қай кезеңде болмасын жеке тұлғаның дамуына жағдай жасау болып табылады. Қоғамдық өмір мен әлеуметтік ортаны ізгіліктік таным-түсінікке жеткізу білім мен тәрбиенің сол кезеңдегі қажеттілік пен сұраныс ретінде мәнге ие болып, тұлғаның өзін-өзі белсендендіруі мен оның болмыстық қырларының маңызды сапаларын жетілдіру көрінісімен негізделеді. Өзін-өзі өзектендіру мен белсендендіруді іске асыру қажеттілігі жеке тұлға іс-әрекетінің ішкі қозғаушы күші, ынталандырушысы болып табылатын жетекші қозғаушы құбылыс ретінде орын алады. Бірінші дәрежедегі мәні жеке тұлғаның өзін-өзі өзектендіру мен белсендендіруді әлеуметтік-үдемелі дамудың түрі – әлеуметтенудің бір бөлшегі ретінде өзін көрсетуге ынтасы болып табылады. Мұндай типке қабілетті тұлғаның дамуы үшін жағдай жасау – заманауи мектептердің басты міндеті болып табылды. Мәселен, сол кездегі гимназия және лицей мектептері оқушыны өз өмірінің субъектісі ретінде қалыптасуына қажетті жағдай жасауға бет бұрды. Жаңа мазмұндық типке ие болған мектептердің тәжірибелік қызметі оқушылардың өзін көрсетуге мүмкіндік беретін білім беру ортасын құру үшін жасалған тәжірибелік талпыныстарын жүзеге асыруға тырысты. Онда, білім беру деңгейін көтеруді қамтамасыз ететін оқу-тәрбие мекемелерінің (гимназия, лицей, авторлық мектептер) пайда болуы; оқушылардың кәсіби өзін анықтау мәселесімен ерекшеленетін кәсіби білім беруді енгізу; танымдық қызығушылықтарын ескере отырып, оларды шығармашылық бірлестіктер жұмысына бейімдеу, т.б. Оқу мен тәрбие беретін мекемелерді жетілдіру бағыттарын іздеуде барлық оқушылардың танымдық қабілеттері мен

қызығушылықтарын қанағаттандыруға бағытталған бейімделу мектебін құру идеясы да орын алған болатын. Бұл әрбір жаңа типтегі білім беру мекемелерінің өз ерекшеліктерінің бар болуы керек деген идеяны басшылыққа алады. Олардың мазмұны мен оқыту түрлері – функционалды тағайындау, кәсіптік оқыту, орналасу орны, сол аймақтың әлеуметтік-экономикалық сипаты, оқушылар мен педагогтардың құрамы, мәдени-эстетикалық және өзге де басымдықтарына т.б. сияқты нақты жағдайлармен анықталды [143]. Зерттеу барысында біз білім тарихы және логиканың арақатынасын сипаттауға басымдылық беріп, жаңа мазмұндағы білім берудің қалыптасу жағдаяттарының ішінде көп бейінді және сараланған өзін-өзі реттейтін қоғамдық тәжірибе ретінде қарастыру. Жалпы білім беретін гимназия және лицей мектептер сияқты муниципалдық деңгейдегі өркендеуші жаңашылдық білім беру мекемелерінің педагогика тарихындағы оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың тәжірибелерінің қалыптасуы мен дамуын зерттеп қарастырамыз.

Лицей – білім берудің баламалы нысаны; негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламалары мен жоғары басқыштағы оқушылар үшін кәсіби бағдары бар оқытуды жүзеге асыратын жаңа типтегі мектеп түрі болып табылады. Орта жалпы білім беретін оқу орны, бұл жоғары мектептің бағыттары мен мамандықтары бойынша оқушылардың бейінді даярлығымен үйлескен жоғарғы сатыда жалпы орта білім берудің жоғары деңгейін қамтамасыз ететін кәсіби-бағытталған оқу орны [144].

Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров ұсынған анықтамаларға сәйкес, лицей – негізінде және қосымша жалпы білім бағдарламасының іске асатын орта жалпы білім беру мекемесі; жоғары сынып оқушыларының кәсіптікке оқуын жүзеге асыру. Лицей-жалпы орта және жоғары білім арасындағы байланыстырушы буын. Лицейлік оқытудың ерекшелігі оқу сабақтарының әр түрлілігін алдын-ала анықтайды: сабақтар, дәрістер, тәжірибелік сабақтар, зертханалық, семинарлық сабақтар, рефераттар, пікірталастар және т.б. Оқушылардың өзіндік жұмысының құраушы құрылымдары күшейтіледі. Оқушылар ғылымдағы зерттеу жұмыстарына, ғылыми, техникалық, көркем шығармашылыққа үйренеді. Лицейлердің арнайы және көп бейінді бағыты болуы мүмкін. Бейініне қарамастан, орыс және ұлттық тіл және әдебиет, тарих және қоғамтану, химия, биология, физика, математика, дүниежүзілік көркем мәдениет, шетел тілі, дене шынықтыру және еңбек, т.б. міндетті оқуға арналған пәндер болғандығына куә бола аламыз [145, 146].

Лицейлерде белгілі бір бейін бойынша (техникалық, жаратылыстану-ғылыми, эстетикалық, физика-математикалық және т. б.) оқу пәндері тобын тереңдетіп оқыту ұйымдастырылады. Гимназия және лицей мектептер сияқты жалпы бастауыш білім берудің жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыра алады. Лицейлер мамандық таңдауда және одан әрі білім беруде қалыптасқан қызығушылықтары бар оқушылардың адамгершілік, эстетикалық, физикалық дамуы үшін оңтайлы жағдай жасауға бағытталған. Лицейлерде жеке оқу бағдарламалары мен жоспарлары кеңінен қолданылады

және олар дербес білім беру мекемелері ретінде құрылуы мүмкін. Сондай-ақ, жоғарғы оқу орындарымен және өндірістік кәсіпорындармен ынтымақтаса отырып, қарапайым жалпы білім беретін мектептердің лицейлік сыныптары ретінде де жұмыс жасайды. Сол кездің өзінде кейбір лицейлер авторлық нобайы және оқыту технологиялары бар эксперименттік білім беру мекемесі мәртебесіне ие болған. Ғасырдың басында Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі құбылыстағы жаңа толқынға іліккен лицейлері білім беруді жаңғырту үдерісі үшін өзінің маңыздылығын айқын көрсеткен. Олар жаңашылдық қызметте жақсы нәтижелерге қол жеткізді.

Гимназия – жалпы білім беретін мектеп пен жоғары оқу орны арасындағы аралық буын. Гимназиялық білім беру – бұл оқышы тұлғасының шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға бағытталған күрделі оқу бағдарламасы бар жоғары үлгідегі білім. Гимназияның лицейден айырмашылығы кәсіби шеберлікті бермейді, бұл болашақтағы өзі қалайтын кәсіби еңбекті саналы түрде таңдауға мүмкіндік беретін кәсіби білімге дейінгі жалпы білім. Гимназиялар қызметі теориялық сипатымен ерекшеленеді, бұл оқытудың гуманитарлық бағыты, онда теориялық ойлау стилі қалыптасады, университеттерге түсуге дайындық жүзеге асырылады [147,148].

Бұл типтегі мектептердің әрқайсысы өзіндік жеке білім беру нобайын таңдауы, олардың белгілі бір көзқарастық негізде оқыту тәжірибесінің маңызды қажеттілігін беретін көріністері. Бұл өз кезегінде кез келген педагогикалық жүйені, соның ішінде инфрақұрылымдары дамыған ірі қала жағдайында жаңа үлгідегі білім беру мекемелерін дамытуды басқару жүйесін құрудың заңды құқықтық талаптық негіздерін анықтауға өзек болады. Гимназияда-гуманитарлық бейіндегі пәндер бойынша білім алушыларды тереңдетілген бағыттағы даярлауды қамтамасыз ететін негізгі жалпы және орта жалпы білім берудің оқу бағдарламаларын іске асырды. Шет тілдерін, мәдениеттану және философиялық пәндерді оқытуға елеулі көңіл бөлінеді. Көп жағдайда гимназияларда гуманитарлық бағытта ынта-қызығушылық танытқан оқушылар оқыды. Гимназиялық білім беру сыныптары жалпы білім беретін мектептердің құрамында да ашылды [149].

Білім беруді ұйымдастыратын оқу мекемелерінің қызметінің ішкі тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық ережелер анықталып бекітілді. Бұл тұрғыдағы ережелер мен құқықтық құжаттар гимназия және лицей мектептердің пайда болуына ықпал жасды. Білім беруді стандарттау ұлттық білім беру кеңістігінің біркелкілігін жүзеге асырады. Өйткені, қолданыстағы нормативтік-құқықтық жағдайларда дәстүрлі және жаңашыл мектеп арасындағы айырмашылықтардың мазмұнын аша алмады. Жаңа мазмұндық-мақсаты қызметі бар жаңа үлгідегі оқу орындарының қалыптасуын заман талабынан туындаған әлеуметтік ортаға негізделген құбылыстық үдеріс ретінде түсіндіре алмады. Жаңа мазмұнға ие болған мектептердің мазмұндық құрылым мен өзіндік нобай жүйесін тануға арналған негізгі міндеттер – сол кезеңдегі білім беру жүйесіне жаңа міндеттер қойды: жалпы білім берудің сапасын жақсарту, оқушылардың зияткерлік және кәсіби дамуы мақсатында

оның үздіксіздігін қамтамасыз ету арқылы жеке тұлғалық болмысын дамыту. Жаңашылдықты басшылыққа ала отырып білім беруде оқушылардың рухани құндылықтары мен ғылыми танымдық және мәдени зияткерлік дамуының сұраныстары, жаңаша ойлауды қалыптастырудың алғышарттарын анықтау көкейкестілікке айналды. Яғни, білім беру мазмұны мен оны тасымалдап жеткізуге ғылыми-әдістемелік педагогикалық үдерістегі әрекеттер оқушының сұраныстары мен қызығушылықтарын қанағаттандыратын дәрежеде құру мәселесі басшылыққа алынған. Жаңадан ашылып, қалыптаса бастаған гимназия және лицей мектептері білім берудің тарихи-педагогикалық тәжірибесіне негізделді. Оқыту мен тәрбиелеудің үдемелі дамытудағы жаңашыл әдістері мен нысандарын, жаңартылған білім мазмұны мен озық педагогикалық технологияны пайдаланады және бұл өз кезегінде білім сапасын арттыруға негіз болды. Оқушылардың оқуға деген қызығушылықтары артып, олардың дарындылықтары мен таланттық қабілеттерін ашу әрекеттегі педагогикалық қызметтер өз жемісін бере бастады және әлеуметтік ортада ата-аналар тарапынан да қолдауға ие болды. Жаңа типті мектептердің сапалы білім беруді жүзеге асырулары өмірлік тәжірибедегі жаңа қадам болды. Білім беру сатылары арасындағы байланыстар үздіксіздік пен сабақтастық идеясы негізінде жүзеге асырыла бастады. Гимназиялар мен лицейлерде жалпы білім берумен қатар болашақ кәсіптік мамандыққа бағдарлау арқылы келешек жоғары оқу орнында білім алуға негізделген саралап оқытуды жүзеге асыру жүйесімен олардың дайындығын қамтамасыз етіп, Қазақстанның ұлттық элитасын даярлау бағыты басшылыққа алынған болатын [150].

Сол кезеңдегі Кеңестік қоғамның ыдырауы мен Егемендік мемлекетінің қоғамдық өзгерістері білім беру саласынады түбірлі жаңалықтарды енгізумен қатар жас ұрпақты тәрбиелеуге басқаша көзқараспен келу талабын қойды. Жаңа қоғам құрлысына жаңа кәсіби білікті адам мен мәдениет адамын даярлау мәселесінде жаңа түсініктегі білім беру парадигмасына көшу орын алды. Білім беруді жаңаша ұйымдастыру - оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін ғылыми-әдістемелік жүйесін жан-жақты қайта қарауды күн тәрбіне қойды. Бұдан білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеттері шықты.

Білім берудің дамуы еліміздің болашақ экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени өркендеуі сүйенетін берік тұғырнамасы болуы тиіс екендігі айқын болды. Адами капиталды дамытудың қажеттілігі мен маңыздылығы айқын болған сайын, елімізде білім беруді қарқынды дамыту мен жаңғырту қажет болды. Сол кезеңдегі қоғамда болған түбегейлі өзгерістер білім беру саласына өз ықпалын тигізді. Жаңа типтегі білім беретін мектептегі оқу мен тәрбие үрдістерінің жаңа мазмұнын белгілеу, жетілдірілген оқу бағдарламаларын меңгеру оқу-тәрбие жұмысын, оның ішінде әрбір сабақты ғылыми негізде ұйымдастыруды талап етілді [151].

Білім мазмұнын жаңарту – білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады деп тұжырымдайды Ш.Т.Таубаева [152].

Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын жасау - жаңа мазмұндағы білімдерді педагогикалық тәжірибеге енгізу нәтижесінде болуы керек [153].

Осындай бағыттағы жұмыстардың нәтижесінде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алды. Бұл сол кезеңдегі педагогика ғылымының теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болды. Білім беру парадигмасы өзгерді, білім мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды:

- ✓ білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен арта түсті;

- ✓ ақпараттық дәстүрлі әдістері;

- ✓ ауызша және жазбаша, телефон және радио байланыс;

- ✓ замануи компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;

- ✓ оқушының жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани құндылықтарының жаңа мазмұнда дамуына, тұлғалық болмысын жаңаша қалыптасуына көңіл бөлінді;

- ✓ мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның оқушының тәрбиесіндегі бірлігіне жаңаша қатынас бағытта ұмтылыс жасалды;

- ✓ қоғамдық біліммен сәйкес келетін педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына және ғылыми озық білімдерге мән берілді.

Әрбір мектеп қоғамдық жаңа мазмұнға сәйкес даму тәртібіне көше бастады. Дегенмен де, мектептер түбегейлі өзгеріске түсе алмады, оның себептерінің бірі дәстүрлі білім беру жүйесінен бірден ажырап кете алмағандығында болды. Өйткені, жылдар бойы жинақталған тәжірибе, дәстүр, ұстаным мен шығармашылықтаң ең үздігін пайдаланып, өзінің келешек даму желісін құрастырды. Осылайша, даму үрдісіне ақылға қонымды жиек, оңтайлы сенім, жаңашылдық қоры мен жинақталған тәжірибе, жаңа көзқарас пен дәстүр ешқашан кедергі келтірмеді. Ең бастысы, кез-келген қоғам мен әлеуметтік ортаның тәртібіндегі мектеп жұмысында әрбір жеке оқушының қызығушылығы есепке алыну қағидаты басшылыққа алынатыны заңдылық. [154].

«Жаңашылдық мектеп» ұғымы мағынасы жағынан кеңірек: белгілі бір автордың үлгісін енгізетін мектептерді қамтиды. Алайда, аймақтық жерлерде мұндай енгізулерді тағы бір авторлық нұсқаға айналдырды [155].

Зерттеу кезеңіне енетін уақыттағы педагогика ғылымының теориясындағы және тарихи-тәжірибесінде жинақталған пікірлерді ой елегінен өткізу барысында сол уақытта өмір сүріп, қызмет жасаған кез-келген білім беру мекемесінің жаңашыл болып табылмайтыны түсінікті болды.

Әрине, қай білім беру мекемесі болмасын, өзінің жұмысы барысында белгілі бір дәрежеде жаңашылдықтарды енгізеді, дегенмен жаңашыл мекеме болу үшін құрылымдық, ұйымдық, мазмұндық тұрғыда жаңа кешенді енгізілуді және оның тұлғалық бағытталуын қамтамасыз етуді қажет етеді. Ал мұндай сипаттамаға мектептердің салыстырмалы түрде жаңа типтері гимназиялар және лицей мектептері сәйкес келгеніне көз жеткіземіз. Осы негізде республикамызда жаңа типтегі гимназия және лицей мектептері ашыла бастады.

Гимназия – негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын, оқушыларды олардың бейімділігі мен қабілетіне сәйкес тереңдетіп, салаға бөліп, саралап оқытуды көздейтін жалпы орта білім беретін оқу орны. Гимназия жаңа атау емес, түрі де жаңа емес, гимназия ғасырлыр бойы әбден сыннан өткен, байырғы білім беру ошағы. Қазіргі гимназия және лицей мектептері өзіндік даму үдеріске ие, тамыры тереңнен тартылған оқу-тәрбие мекемесі ретінде орын алады және түрлі кезеңдегі қоғам мен әлеуметтік ортаның сұраныс, тілек-талабына сәйкес жаңа мазмұнмен толықтырылып отыруы табиғи заңдылық болып табылады.

Ал, лицей мектептері болса, негізгі және қосымша жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыратын жоғары сатыдағы оқушыларды кәсіби бағдарлап оқытуды жүзеге асыратын жалпы орта білім беретін оқу орны.

Е.Г. Черных: мектептің жаңашыл жүйесі - педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін көтеруге бағытталған жаңалықты енгізу үдерісін жүзеге асыру үшін білім беру нәтижелерін жақсарту идеяларының өзара байланысқан адами, материалды-техникалық, ақпараттық, нормативтік-құқықтық және өзге құрылымдарының бірлестігі [156].

Жаңашыл жүйенің енуі бұл - енгізуге жататын жаңашылдық:

- ✓ жаңаны енгізуді жүзеге асыратын педагогтардың іскерліктері, қабілеттері, мотивтері;

- ✓ жаңашыл үдерістің түрлі кезеңінде пайдаланылатын әдістер мен құралдар;

- ✓ педагогикалық жүйенің жағдайы жайлы ақпарат және т.б.

Төмендегідей мәселелерге ерекше мән беріліп отырған. Жаңашыл жүйеге ену құрылымдарымен педагогикалық жүйенің құрылымдары өзара сәйкес келуінде және бұлар өзіндік ерекшелік сапалар негізінде қатысуында. Егер, оқу-тәрбие қызметі педагогтардан белгілі бір сапаларды қажет етсе, жаңашылдық әрекет барысында олардан өзге қасиеттер талап етілді. Себебі, озық тәжірибелі мұғалімнің жаңашылдық идеясы нашар болуы мүмкін, өйткені, олар дәстүрлі оқыту шеңберіндегі түсініктері басымдыққа ие болады.

Оқыту технологиясын жетілдірудің психологиялық, педагогикалық бағыттағы негізгі ой-тұжырымдары төмендегідей сипатталды:

- есте сақтауға негізделген оқып, білім алудан, алдыңғы меңгергендерді пайдалана отырып, ақыл-ойды дамытатын оқуға көшу, керектігін түсіне отырып өздігінен білім алу;

- білімнің статистикалық үлгісінен, ақыл-ой әрекетінің динамикалық құрылым жүйесіне көшу;

- оқушыға орташа деңгейде білім беретін бағдарламадан жекелеп, саралап оқыту бағдарламасына өту.

Жаңашылдық жүйенің шығуы – жаңашыл үдеріс нәтижелері болып табылатын педагогикалық жүйедегі құбылыстар мен өзгерістер. Сонымен қатар, бұл жүйенің шығуы өзге білім беру мекемелеріне берілетін құрылымдар, педагогикалық ұжым мүшелерінің сапалық өзгерістері, жаңашылдықты енгізу нәтижесінен туындайтын қарама-қайшылықтар мен қиындықтар т.б. [157].

Жаңашыл мектептерді - бұл міндетті мұғалімдер және оқушылардың танымдық әрекетіндегі толық еркіндік деп түсінуге болмайды. Кез-келген мектепті жаңашыл деп қарастыруға болады, себебі білім беру үдерісінің тиімділігі мен сапалық мазмұнын артырудағы жаңаша көзқарастар мен жетістіктерді белсенді енгізу мен тарту үдерісі орын алады. Мәселен, мектептерде компьютер тек ақпарат іздеу құралы емес, қадағалау құралы ретінде белсенді пайдаланылады. Компьютерлік бағдарлама көмегімен аз уақыт ішінде көп оқушылардың білімдерін тестілеуге мүмкіндік береді. Бұндағы жұмыстардың ұтымдылығы - тез арада нәтижені алу. Оқушылардың білім нәтижелерін тестік тапсырмалар арқылы анықтауға мүмкіндік береді. Нәтижені білудегі уақыттың қысқаруы оқушылардың психологиялық қобалжу мен түрлі жағымсыз толғаныстардың тез өтуіне негіз болады.

Жаңашыл мектептер – ғылым мен техника жетістіктерімен үздіксіз білім беру үдерісі өтетін оқу мекемесі. Дәстүрлі мектептермен салыстырғанда жаңашыл мектептер келесі ерекшеліктерімен сипатталады:

Біріншіден, жаңашыл мектеп нақты белгіленген ережелерді меңгеруге емес, оқушының жеке қабілетін ашуға бағытталады. Болашақ мамандыққа бағдарланған білімді тереңдетіп меңгеруі мен өздігінен білім алуға шығармашылық қабілеттерін дамыту. Оқушыны оқытудан оның өздігінен оқу әрекетіне көшуін, өзіндік танымдық жұмыстарын ұйымдастыру мен меңгеріп отырған білім мазмұнына сын көзбен қарай отырып, жан-жақты игеруге креативті ойлау арқылы стандартты емес жағдаяттан шыға білу қабілетін жетілдіруге бағытталған үдерісті іске асыру.

Екіншіден, жаңашылдық мектептің приоритеті – бұл оқушыға дайын білімді меңгерту емес. Түрлі жағдаяттарды жасай отырып, проблемалық мәселе ретінде түсіну мен мазмұнын ашудағы білімді өздігінен іздеуге жағдай жасау және дербестікке үйрету. Оқушы өзіндік оқу-танымдық жұмыс жасауда сыни пікір, тәуелсіз ой қорытындысын қалыптастыруға ие болады, өзгеде оқушылардың пікірімен таныса отырып, оларды бағалайды және жеке өзіндік қорытындысын жасайды.

Үшіншіден, жаңашыл мектеп оқыту мен тәрбиелеуді үдерістерін талдау өткізу негізіндегі ұтымды көзқарастырды жүйелейді. Оқушы өздігінен білім алып, оқу әрекеті арқылы өзіндік мінез-құлқын дамытып, тәрбиеленеді және осының негізінде жүйелі білім алу мүмкіндігін ие болады. Оқушының тұлғалық болмысын дамытудағы бұндай кешенді қатынастық көзқарас оның

тек жаңа білімді ғана емес, жалпы қабылданған мінез-құлықтық және адами құндылықтар жетік меңгеруге мүмкіндік береді.

Төртіншіден, жаңашыл мектеп оқушыға жеке дара тұлғалық бағдар негізінде қарам-қатынас жасауды басшылыққа алады. Оқушылардың оқу материалды меңгерудегі қабылдау қабілеттерін арттыру арқылы жеке оқушылардың білім алуға деген ынта-ықыласын дамыту әрекетін іске асырады. Жалпы білім беруден жеке тұлғалық бағдар арқылы оқу әрекетін іске асыру іске асырылған болатын. Бұл өз кезегінде оқушылардың оқу-танымдықтағы белсенділігін арттыру болып табылады. Жеке өзіндік пікірлерімен бөлісуге мүмкіндік береді.

Бесіншіден, жаңашылдық мектептегі оқыту «объектіден-объект емес субъектіден-субъект оқу-танымдық қатынасына түсу қағидатын басшылыққа алу жолымен ерекшеленді және бұндай педагогикалық әрекеттер бүгінгі күнде басымдыққа ие болып отарғандығы анық. Бұл тарихи-педагогикалық жолдың сабақтастық үлгісі. Сонымен бірге оқушылардың оқу-танымдық жолдағы әрекеттерінде оқушылардың өзара қарым-қатынастыққа түсуі, бір-бірінен үйренуге әкелетін ынтмақтастық педагогиканың қағидаттарын жүзеге асырушы болып табылады [158].

Жаңа мазмұндағы білім беруде адамның рухани дамуы мен адамзатқа тән ізгілік негіздегі құндылықтарды меңгеруі арқылы мәдени және зияткерлік дамуының сұраныстары, дұрыс ойлауды қалыптастырудың алғышарттары басшылыққа алу мәселесі болып табылады. Сондықтан, жаңашылдық білім беру мақсатын жүзеге асырудың салдары оқушылардың дүниетанымдағы таным-түсініктерін озық ғылыми білімдер негізде орталықтандыру мәселесі басты мәнге ие болып, оны жүзеге асырудың басты іс шарасы ретінде рөл атқарады. Яғни, білім беру мазмұны адамның немесе оқушының сұраныстары мен қызығушылықтарын қанағаттандыратын дәрежеде құрылуы тиіс. Бұл жаңашылдық білім берудің өзіндік ерекшелігі болып табылды және бұл жаңа типті мектептерде жүзеге асырылды деуге негіз бар [159].

Өтпелі кезеңдегі білім беру мазмұнын жаңаша құру мәселесі қоғам мен әлеуметтік ортада маңызды болып табылды. Қай қоғам мен кезең болмасын жеке тұлғаның меңгерген білім деңгейі оның әлеуметтік деңгейі мен қоғамдағы маңыздылығын анықтайды. Білім қоғамның әлеуметтік және кәсіби құрылымына әсер ететін рухани күш ретінде болып табылады. Яғни, еңбек ресурстарының сапасы білім беру қызметтерін ұсыну деңгейінің қаншалықты жоғары екендігіне байланысты. Білім берудегі жаңашылдықтың сипаты мен бағытын анықтайтын объективті жағдаяттар бар:

- білім беру үдерісінде оқушының жеке тұлғалық-бағдарына негізделген нобай құру;

- білім беру оқушылардың қызығушылығы мен сұраныстарын қанағаттандырудағы оқытуды саралап жүзеге асыруды іске асыру;

- Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін еуропалық және әлемдік білім беру кеңістігіне ықпалдастыру. Жаңашыл дегеніміз - мақсатты,

мазмұнды және оқыту әдістері мен формаларын түрлендіріп, жетілдіріп қолдану әрекеті. Сол кезеңде білім беру жүйесін өзгертетін жаңашылдық төмендегідей бірнеше деңгейге бөлінген болса, қазір жаңашылық сегіз бөлімге дейін қарастырылып жүр, бұл қазіргі педагогика ғылымының теориясын қатысты болғандықтан оның мазмұндарын ашып қарастырмаймыз. Ал кезеңдегі бөлімдер төмендегідей:

- ✓ абсолютті;
- ✓ жергілікті абсолютті;
- ✓ шартты;
- ✓ субъективті.

Гимназия және лицей мектептердің жаңашыл типтегі мектептер екендігі дәлелден бастады. И.С. Батракова [160] білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтардың тиімділігін анықтайтын жүйені құрайтын құрылымдар:

- ✓ зияткерлік әлеуетті сақтау және дамыту;
- ✓ тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз ету;
- ✓ зияткерлік қызметке мақсаты түрде біртіндеп және жүйелі түрде өту.

Білім беру жүйесіне жаңашыл технологияларды енгізудегі көзқарастық түсінік пен әрекеттер оқыту мен оқу жүйесінде бар бағдарламалардың жетілдіру жодарымен түсіндірілді, бұл зияткерлік капиталдың деңгейін дамыту қажеттілігінен туындаған мәселе ретінді түсіндірілді. Әр түрлі жаңашылдық оқушы тұлғасының танымдық әрекетінде мүмкіндігінше жоғары деңгейге жетуге ықпал етті. Осыған қарамастан, барлық заманауи білім беру үрдістерден бірнеше түрлі көкейкесті мәселелер туындаған және оларды шешудің жолдары жайында тарихи-педагогикалық тәжірибелерге тадаулар жасап қарастырдық. Бұл сол кезеңдегі қалыптасып, дами бастаған гимназия және лицей мектептерінің оқу-тәрбие қызметінің өзектілігі мен тиімділігін егжей-тегжейлі ашуға мүмкіндік берді. Гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық қызметтерін жаңа мазмұнда атқару үдерісінде анықталған мақсаты, білімдерді ғылыми мазмұнға негізделу мәселесіндегі дәрежесінің артуы, даму және дамыту тетіктері орналасу жағдайына қарай аймақтық және ірі қалалар шеңберімен ерекшеленетін жұмыстарды атқарған деуге болады. Бұнда отандық гимназия және лицейлерді қалыптастыру мен дамыту барыстарында шетелдік озық педагогикалық тәжірибелер алынып, зерттелгені анық. Бұл біздердің зерттеу жұмысымызды қарастыру барысында зерттеу тақырыбына қатысты сол кезеңдегі педагогикалық жүйелерді жетілдірудің ғылыми-әдістемелік мәселелерін егжей-тегжейлі қарастыруға даму тетіктері зерделенді. Нәтижесінде, біз гимназия және лицей мектептерінің білім беру мен оқыту мен оқу қызметтерінің негізгі бағыттарын анықтап көре білдік. Мәселен, лицей мектептері жалпы білім беру бағдарламасынан өзгеше білім беру қызметін жүзеге асыратын оқу орны болып саналған. Осының негізінде жалпы білім беретін мектептердің базасында кәсіби мамандыққа бағдарланған сыныптар ашылған болатын. Мектептердің педагогикалық қызметінде мемлекеттік білім беру стандарттары мен жаңа мазмұндағы оқу бағдарламалары түзілген. Лицейлердің педагогикалық қызметі тек мемлекеттік білім беру

стандарттары ғана емес жаңа мазмұндағы оқу бағдарламалары әр лицей мектептерінің бейіндік бағдарына қарай оқушыларды бейімдеуге бағытталған авторлық құқық бағдарламалары негізінде де жүзеге асырылған болатын. Лицей мектептеріне оқуға қабылдау 6-7 сыныптар аяқталғаннан кейін мүмкін болады. Педагог мамандарының құрамына жоғары оқу орын ұсынған немесе олардың арасындағы өзара кәсіби ынтымақтастық келісім бойынша профессорлық-оқытушыларда педагогикалық қызметтер атқарған болатын. Гимназия және лицей мектептердің өзара айырмашылығы мен ерекшеліктерін салыстырып, талдаулар жасау барысында, гимназия мектептері белгілі бір пәндерден білім беруді тереңдетіп оқуға негізделген орта білім беретін оқу орны болып табылды. Лицейлердегі білім берудегі оқу үдерісі болашақ кәсіби жұмысшы мамандарын жоспарлы дамуы шеңберінде жұмыстар жүргізіліп, белгілі бір салаларға баса назар аударуды болжайды. Сондай-ақ, гимназия білім беруді жүзеге асыру барысында әр түрлі оқу үдерісін болжайды. Нәтижесінде, бұл білім беру жаңа типті мектептердің өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтарын көрсетеді, сондай-ақ, жалпы білім беретін мектептерден өзіндік ерекшеліктерімен бөлектеніп тұратындығына көз жеткіземіз [161,162]. Сонымен, лицейлердегі білім беруге негізделген оқу бағдарламасы жалпы пәндерді оқуды қамтиды және кез-келген мамандықтарға қатысты мамандандырылған пәндерді қосып оқуға негізделген. Лицей оқушыларды қосымша білім алуға даярлау туралы келісім жасалған белгілі бір жоғарғы оқу орнымен ортақ келісімі бар оқу мекемесі ретінде түсінеміз. Олардың білім беру бағдарламасы оқушыларға мектептегі берілетін білімнен ауқымды білім береді, бірақ, жоғарғы оқу орнындағыдай емес, дегенмен олармен сабақтастығы бар. Лицейлердің педагогикалық қызмет тәжірибесінде білім беру факультеттері мен маманданырылған кафедра жүйесін құру жүзеге асырылған болатын. Олар жоғары мамандандырылған немесе көпсалалы бағытта болды. Лицейлерді педагогикалық үдерісті ұйымдастыруда дәрістер, семинарлар, практикумдар, сонымен қатар ғылыми жобалар негізіндегі жұмыстар жүргізген. Жаңашыл білім мазмұнына бағытталаған оқу бағдарламасы аясында лицейлерде оқу үдерісін ұйымдастырудың белгілі бір алгоритмдерін жүзеге асырған. Онда: факультативті іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу; дайындық курстарын дамыту; оқушыларды белгілі бір бағыттарға дайындау. Лицейлердегі оқуға қабылдау конкурс негізінде жүзеге асырылды. Оқыту екі деңгейде өтеді: 1) кәсіпке дейінгі (8-9 сыныптар); 2) кәсіби (10-11 сыныптар).

Гимназия білім беруді жүзеге асырудағы оқу үдерісінің ерекшеліктері оқушыларға жан-жақты және жаңашыл оқу әдістерін жетілдіре отырып, жеке пәндер бойынша жетілдірілген білім беру бағдарламасы іске асырылған болатын. Бұл типтегі мектептерге арнайы жасалған білім беру бағдарламасы оқушылардың өздерінің қызығушылығы мен ынта-ықыласына негізделген оқу пәндерінің түсінік, танымдарын ашуға мүмкіндік берді. Гимназиялардағы оқыту жүйесі оқушылардың әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді. Гимназиялардағы білімді беру жүйелері жалпы білім беретін мектептерден кеңейтілген білім беру тәсілімен ерекшелігін көрсетті [163, 164].

Гимназия қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып, оқушының жеке басының жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған орта жалпы білім беретін оқу орны екенін көруге болады. Оқу үдерісін ұйымдастыру келесі кезеңдерді қамтыды:

- ✓ оқу бағдарламаларының ішкі мазмұндық жүйесі гимназияның бағыттық басымдығымен және жеке оқу пәндерінің материалдары негізінде анықталды;

- ✓ оқушыларды іріктеу мен қабылдау жеке оқушының бағыттық бейімін байқау негізінде жүзеге асырылды;

- ✓ жалпы білім беретін мектептерде оқытылмайтын арнайы курстарды әзірлеу және енгізу жүзеге асырылды;

- ✓ оқытудан оқуға көшу қағидаты бойынша жеке көзқарас;

- ✓ жоғарғы оқу орындарымен педагогикалық қызмет көрсетудегі келісім негізіндегі ынтымақтастық;

- ✓ ұлттық құндылықтар негізінде сыныптан тыс тәрбие беру жұмысы;

- ✓ жоғарғы оқу орындарындағы ғылыми-педагогикалық қызметтегі маман өкілдерінің гимназия және лицей мектептерінде сабақ беруі. Гимназияның лицей мектептерден ерекшелігі кәсіптік оқыту жүргізілмейді. Негізгі қызметі:

- ✓ кәсіптік бағдар беру негізінде белгілі бір мамандыққа қызығушылық пен қабілеттілік айқындап, жеке пәндер бойынша жасалған арнайы курстар арқылы тереңдетілген білім беру;

- ✓ оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес үйлесімді дамуы;

- ✓ өзін-өзі тануды және дамытуды арттыру;

Оқыту екі кезеңде жүзеге асырылды:

1. жалпы білімге оқыту (6-11 сыныптар);

2. мамандандыру (10-11 сыныптар).

Сол кезеңдегі қалыптасу мен даму үдерісіндегі гимназия және лицей мектептерінің білім мен тәрбие берудегі педагогикалық барысын мүмкіндігінше кеңінен қарастырып, талдау жасау арқылы төмендегідей ой қортындар жасадық. Мәселен, сол кезеңде орын алған жаңа типті мектептердегі орын алған жаңашылық үдерістер қазіргі уақытта да өз жалғасын табуда. Бұл үдеріске әр түрлі көзқарастар бар және осы типтегі мектептердің ішкі мазмұндық құрылымдарын ретттеуге бағытталған заңдық-құқықтық ережелік құжаттар жетілдіруде. Оқушыларға білім беруге тапсырыс беруші мемлекет, мектеп және оның бейіндік бағыттық бағдарына қарай, ата-аналар және қоршаған әлеуметтік орта болды. Тәрбие жұмысының ортасында жеке сұраныстық қажеттіліктері негізінде танымдық, ынта-қызығушылықтары мен қабілеттері басым оқушылар болды. Бұндай оқу жоспары мұғалім мен оқушыға тәрбие жұмысының бағыттары мен әдістерін, көп деңгейлі бағдарламаларды, саралап оқытуды тандаудағы өзгермелілікті ұсынады. Гимназия және лицей мектептері бұл талаптарға мүмкіндігінше жауап берді. Оқушылар мен ата-аналарына өз қажеттіліктеріне сәйкес келетін мектептерді тандауына мүмкіндік берді.[165]. Лицейлер, гимназиялар басқа орта білім беру мекемелері сияқты, жалпы білім беру мәселелерін шешуді

іске асырып отырды. Бұл оқу бағдарламасына енетін оқу пәндерін компьютерлендіру, оқытудың жаңа формаларын енгізу, оқытуда жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту тәсілдері пайдаланылды. Мұны компьютерлік бағдарламалар, жұмыстың жобалық түрлерін құру түрінде де, эксперименттік орталықтар негізінде де жүзеге асырды. Тәрбие жұмысының мазмұнын, құрылымы мен бағытын қамтамасыз ететін бағдарда сол кезеңдегі оқу бағдарламаларында этнопедагогикалық материалдарды қолданылу кеңінен өріс алған ағымды басшылыққа алап отырды. Білім беру мекемесінде тамақтандыру мәселесі қарастырылды. Оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру денсаулықты сақтау қағидаттық ұстанымдары негізге алынды. Сол кезеңде бастау алған гимназия және лицей мектептердің базасында ғылыми зерттеулер жүргізіліп, оқушыларға білім беру мен оқыту және тәрбиелеудегі жаңа бағдарламалары тексеріліп, жетілдіріліп келеді. Бұл білім беру ұйымдарындағы тәрбиенің негізгі міндеттері төмендегідей болды:

1. Оқушылардың азаматтық-патриоттық жауапкершілігі мен қоғамдық жеке сана қалыптастыру;
2. Жалпы адамзаттық руханият пен мәдениет;
3. Бастама және тәуелсіздік;
4. Достық, ынтымақтастық, өзара келісім мен төзімділік;
5. Жаңа қоғамға әлеуметтену және еңбек нарығындағы бәсекеге бейімделу мүмкіндігі.

Гимназия және лицей мектептерінің қызметіндегі ұжымдық құрылымын қарастыра келе, әр педагог маманың қызметін ескерген дұрыс. Лицейдегі маңызды мәселенің бірі - өндірістік оқыту шеберлеріне қатысты.

Олардың қызметтік міндеттері оқушыны мамандыққа баулу, қызығушылығын арттыру мен болашақ кәсібін шәкірттер өзіндік ынты-мықласпен меңгеруіне, қабылдауына ықпал ету және қадағалау [166,167,168]. Бірлескен топ құру және дамыту үшін түрлі шаралар қолданылған:

- топты қоғамдық істерді, іс-шараларды дайындауға және жүзеге қатыстыру. Барлық топтарды оқу жылы ішінде лицейдің барлық іс-шараларына белсенді қатыстыру;
- топ ішіндегі ұжымдық және шығармашылық жұмыстарды ұйымдастыру және жүргізу;
- топта бірлескен мәдениетті қалыптастыру;
- топ және топтар арасында мәдени-адамгершілік іс-шараларды ұйымдастыру;
- сынып сағаттарын ұйымдастыру, өткізу. Тәрбие жұмысының осы формасын жүргізу арқылы оқушылардың саналы таным түсінігін дамыту;
- ата-аналармен бірлескен мақсатты жұмыс.

Гимназия және лицей мектептердің ата-аналармен жұмыс жүргізу барысында қандай қызметтердің болғандығын айтсақ, онда ол төмендегідей:

1. Тәрбиелік қызмет ата-аналарға оқушыларды дамыту мен әлеуметтік өмірге бейімдеп, тәрбиелеудің ерекшеліктеріне бағытталған. Бұл бағыт ата-аналардың педагогикалық сауаттылығын дамыту басшылыққа алынған.

2. Кеңес беру – ата-аналарға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету арқылы білім беру дағдыларын оқушылардың игеруіне ықпал жасайтын әдістерін мұғалімдермен бірлескен педагогикалық ізденіс жүргізу.

3. Қарым-қатынастық байланыстар - болашақта оқушылармен, қоршаған ортадағы адамдармен қарым-қатынасты өзгертуге мүмкіндік беретін ата-аналардың сәйкескелетін мінез-құлықтық әрекет дағдыларын дамыту [169]. Лицейдің тәрбие жұмысы келесі іс-әрекеттерді қамтыған: зияткерлік, танымдық, еңбек, көркем, шығармашылық, дене шынықтыру және денсаулық.

Лицейлердің оқу қызметі жұмысының бағыты мен формалары:

- психологиялық қолдау мен көмек орталығы, психолог пікірі;
- дәрігер мамандардың зиянды өмір салтын болдырмау жайлы дәрістері;

- топтарда тәрбие сынып сағаттарын белгілі бір тақырып пен бағытта өткізу;

- әр түрлі жағдайларға (педагогтар мен оқушылар, оқушылар мен оқушылар, әлеуметтік орта, білім мен тәрбие беру т.б.) қатысты көзқарастарын анықтау мақсатында түрлі сауалнамалар жүргізу;

Іс-шаралардың басты міндеті жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу, оқушылардың шығармашылық әлеуетін, олардың ғылыми, көркем, техникалық, спорттық, ұйымдастырушылық және қарым-қатынастық қабілеттерін дамыту. Оқушылардың шығармашылық қабілетін құндылық бағдарда қалыптастыруға басты көңіл бөлінген. Жаңа типті мектептердегі шығармашылық іс-әрекет оқушылардың адамгершілік, мәдени өзегін дамытуға бағытталғандығы, олардың жеке тұлғалық болмысын қалыптастыру мен дамытуға бағытталған шаралар болды. Ал, салауатты өмір салтын қалыптастыру тәрбие жұмысы маңызды бағыттардың бірі болып табылды. Өйткені, бұл жұмыс оқушылар өмірінің негізі болып табылатын дене күшін нығайтуға және дамытуға ықпал жасау болды. Жыл сайын оқу жылының басында оқушылардың физикалық дайындығы тексеруден өткізген. Спортқа бейім оқушыларды іріктеу жүргізіліп, топтық спорт жарыстарына қатысушылар үшін құрама топтар жасақталды.

Білім беру үдерісіне кіретін барлық бағыттарды қарастыру барысында өзін-өзі басқаруды бөліп көрсету керек, бұл оқушылардың жеке тұлғасын дамытудағы маңызды бағыттардың бірі. Бұл бастамашыл, күшті, мақсатты жеке тұлғаны, өзін-өзі өмірге тәрбиелеуге ықпал етеді. Оқу үдерісі шеңберінде педагогтар құрамының негізгі міндеттері:

- оқушылардың құқықтарын қорғау;
- лицей оқушыларына ұйымдастырушылық, басқарушылық, құқықтық және басқа қызмет түрлері бойынша дағдыларды үйрету;
- білім беру үдерісінің маңызды мәселелерін педагогтар мен оқушылардың бірлесіп шешуі [170]. Содай-ақ, білім беру жүйесі жалпы адамзаттық құндылықтарға, жеке тұлғаның бостандық қағидаттық ұстанымын бағыттаумен сипатталған. Осы негізде білім беру жүйесін заманауи талаптарға сәйкес өзгеріп, кеңейуі, қоғам мен жеке тұлғаның

қажеттіліктеріне икемді жауап беру қағидаттарына құрылған, оқушылараға арналған жаңа типтегі мектептерде білім берудің түрлі педагогикалық қызметтерінің орын алуымен өзіндік мәнге ие болды.

2.2 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінің тарихи-педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі күнмен ұласылымдылығы.

Жаңа типтегі білім беретін мектептердің қалыптасуы мен дамуының әлеуметтік-тарихи алғышарттары, XX ғасырдың соңғы онжылдығында КСРО қоғамдық құрылымның ыдырауы мен білім беру жүйесін жаңа қоғамдық жүйе мен әлеуметтік жаңа құрылымдық түсінік жағдайына қарай құру мәселесінен туындағаны анық. Өйткені, кеңестік жүйе кезінде қалыптасқан оқу-ағарту және білім беру жүйесіндегі оқыту мен оқудағы материалдардың мазмұндық құрылымдарын жаңаша қарау мен педагогикалық үдерісті ұйымдастыру мен өткізудегі әрекетте жаңашыл әдіс-тәсілдерді ендіру басшылыққа алына бастаған, «ескіден-жаңаға» өту кезеңі ретінде тарихта орын алады. Бұл мақсатты тарихи-педагогикалық тәжірибелерді зерттеудің нысаны болып табылады және білім берудің тарихындағы мақсаттар осындай құрылымдардың өзара байланысын айқындау арқылы сол кезеңдегі гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі күнге ұласылымдылығын анықтаумен негіз болады. Білім беру құндылықтары, оның реформалау бағыты мен білім берудің теориялық, ғылыми-әдістемелік тұжырымдамасын қалыптастыру жаңашыл түсініктегі педагогикалық парадигма нәтижесінде тарихи қайта құру жүзеге асырылды. Көрсетілген кезеңдегі білім беру жағдайының қалыптасуы мен даму көрсеткішін анықтау мен қазіргі педагогикалық үдерістермен сабақтастығын негіздеу басшылыққа алынатын қажетті мәселелердің бірі болып табылады. Тарихи-педагогикалық тәжірибелерге сипаттама бере отырып, білім берудің жаңашылдық мазмұнда қалыптасуына әсер еткен үдерістің жағдаяттарын ашып, өз алдына қарастыруда керек. Бұл көп салалы және сараланған өзін-өзі реттейтін әлеуметтік жалпы білім беру негіздерін басшылыққа алатын лицей, гимназия жүйесіндегі өзін-өзі басқаруға құқылы және жаңашыл білім беруді басшылыққа алатын оқу-тәрбие мекемелері. Оқушылардың танымдық жүйесін өзіндік жаңашылдықпен ұйымдастыруға бағыт алған жаңа типті мектептерде педагогикалық жүйенің құрылымында «менеджмент, жаңашыл әдістеме, педагогикалық технология, оқушының жеке тұлғасы және дамыту, оқытудан оқуға көшіру, ұлттық құндылықтарға тәрбиелеу - этнопедагогика негіздері т.б.» деген атаулық түсініктермен байланыс білім берудің нәтижесі мен байланысты болды және бұл бүгінгі күнде де жалғасын табуда. Осыдан сол кезеңдегі білім беруді қалыптастырудағы жаңашылдық жағдаяттар мәселесін танып, білудің хронологиялық аймағын анықтау мен зерттеудің міндеті туындайды. Тарихи-педагогикалық тәжірибелерді зерттеу бірнеше ғылыми білімдер саласындағы әрекеттерді негізге ала отырып, еске түсіретін сипатқа ие және оның нәтижесі белгілі бір хронологиялық кезеңдегі үдерістер мен олардың даму көрсеткіштерін қарастыру мен ғылыми-

әдістемлік тұрғыдан талдау арқылы түсінік пен танымды қалыптастыруы болып табылады.

Оқушылардың жеке сұраныстары мен қажеттіліктері тұрғысындағы талап, тілектері және жалпы орта білім беру міндеттерін жүзеге асыруда білім беру жүйесін демократияландыру маңызды мәселе болып табылады. Біздің зерттеу аумағынан шыға отырып қарастырсақ мәселен, мектеп және түрлі типтегі мектептердің бағытын әртараптандырылу жүзеге асырыла бастаған болатын. Мәскеуге бағындырылған кезеңдегі 1987-1989 жылдар аралығында КСРО Мемлекеттік халыққа білім беру комитеті жеке оқушы тұлғасының қалыпты және қажеттілік жағдайға үйлесімді дамуындағы жеке дара қабілеттерін әлемдік даму бағдарына мүмкіндігінше сәйкес болуға бағыттаған. Осының негізінде орта жалпы білім беретін мектеп туралы оның негізінде әр түрлі типтегі сыныптар мен мектептерді құру жайында уақытша ереже шығарып, өмірлік тәжірибедегі қолданысқа енген болатын. Мектептерді заман талабына сәйкес жаңарту барысында қарқынды ізденістер арқасында кеңестік жүйе кезіндегі мұғалімдер эксперименттік білім беру мекемелері ретінде КСРО-ның одақтас республикалары мен түрлі аймақтарда жаңашылдық сипаттаққа ие болған гимназия және лицей мектептеріне мән бере бастады [171]. Мазмұнының сипаты жаңашылдық білім беру мен оқу-тәрбие мекемелерінің типіне қатысты және олардың қызметін жекелеген заңды құқықтық құжаттық актілерге, оқу жоспарлары мен бағдарламаларына негізделген болатын. Жергілікті жерге бейімдей отырып дамыту қолға алына бастады. Бұл үдерісті қалыпқа келтіру мен ұйымдастыру үшін 1991 жылдан бастап гимназия және лицей мектептері туралы басымдыққа ие болған бірқатар бүкіл одақтық және республикалық ережелер шығарылды. Бұл тұрғыдағы заңды құжаттарды зерделеу барысында біз қазіргі заманғы гимназия және лицей мектептерінің мазмұндық жүйені құрайтын құрылымдық құрамаларының ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді. Жаңа типтегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктерін анықтау арқылы, өзіндік ішкі мазмұнының жүйесіндегі ғылыми-әдістемелік жұмыстарды түсіне отырып, олардың қазіргі гимназия және лицей мектептерімен ұласымдылығы мен сабақтастығынан орын алып отырғандығына ғылыми теориялық және тарихи-педагогикалық тәжірибе тұрғысынан көз жеткіздік.

1987-1991 жылдардан бастау ала бастаған және кейінен егеменді Қазақстандағы 2017 жылдарға дейін кеңінен қалыптасып, дами бастағанын көреміз. Кеңестік және оған одақтас болған кезеңдегі және егемен Қазақстандағы жаңашылдық білім беруді қалыптастырудың нақты заңдылықтарының бірі ретінде, білім беруді қайта құру туралы педагогикалық ойлар дами бастады.

Жаңа бағыттық сипатқа ие болған педагогикалық ойлардың дамуы - әлемдегі білім берудің жетекші ағымдарымен байланыстыру арқылы білім беру мен оқыту және тәрбиелеуде оқушы тұлғасының дамуына жағдай жасау, ізгілендіру, өзін-өзі жетілдіру мәселесін шешу идеясымен ұштастыру еді. Өзін-өзі тану қажеттілігі – оқушының жеке тұлғалық қажеттіліктерінің біріне айналдыру және оның таным қызметінің ішкі ынталандырушысы болып

табылатындығын негізге алған. Оқушының өзін-өзі жүзеге асыруға қабілеті мен жеке тұлғалық болмысын жаңа мазмұнда дамытуға жағдай жасау – сол кезеңдегі түрлі типтегі мектептердің міндеті де болып табылды. Мектеп оқушының жеке тұлғалық болмысына бағдарлы білім беру мен тәрбиені жүзеге асыруы - ол оның өз өмірде субъект ретінде қалыптасуы мен дамуына жағдай жасау болып табылды.

Оқушылардың өзін-өзі жүзеге асыруына қолайлы білім беру ортасын құрудың әр түрлі талпыныстарында мектептердің тәжірибелік қызметтерін қамтамасыз ететін гимназиялар, лицейлер және авторлық мектептер ашылды. Олар оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін шешетін мамандандырылған оқытуды енгізу мен танымдық қызығушылықтарын ескеру негізінде шығармашылық бірлестіктердің жұмысына қосу және т.б. Бұл бағыттағы ізденістер, оқушылардың мүмкіндіктерін ескеретін, олардың әр түрлі танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыру мен өмірде өзін-өзі анықтауы, өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдайларды қамтамасыз етеуге негіз болатын жаңашыл мазмұндағы мектептер құру идеясы басымдыққа ие болды. Жаңа типті мектептердің құрылым мен білім берудегі ішкі мазмұндарының нобайын жасау, педагогикалық үдерісті ұйымдастыру және оны бейімдікке бағытталған мектептер ретінде басқаруды жаңа идеялармен жетілдіру, қазіргі кездегі танымал жеке тұлғаға бағдарланған білім беру жүйесін құру мәселесі басшылыққа алды. Олардың қалыптасуы мен дамуындағы басқару жүйелерін жобалаудың заңдылықтары мен қағидаттық ұстанымдары әрбір жаңашылдық білім беру бағытындағы гимназия және лицей мектептердің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты жасалды. Олардың мазмұны мен формалары нақты жағдайлармен анықталады. Жалпылап топтастырып қарағанда: функционалдық мақсаты, оқытудың бейіндік бағдары, орналасқан жеріндегі аймақтың әлеуметтік - экономикалық ерекшеліктері, оқушылар мен педагогтардың құрамы, мәдени, эстетикалық және басқа аспектілері [172].

Гимназия және лицей мектептері білім беру саласында: Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде дамудың тәжірибелік идеясы; білім берудің ескірген ұжымдық түрінен бас тарту; оқыту жолдары әр оқушының қабілеті мен мүмкіндігіне байланысты дараланып, құрылуы; оқушылар арасында өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі дамыту іс-әрекеттерін жүзеге асырудағы себеп, түрткілерін дамыту және шығармашылық білім беруді дамытуға бағыттары басшылыққа алынған болатын. Гимназия және лицей мектептердің білім беру жүйесін түрлендірудің тағы бір бағыты ретінде - өмір бойы білім беру тұжырымдамасы алынды [173]. Өмір бойы білім алу жалпы орта білім беру мен бірге өндіріс пен кәсіптікті біртұтас жүйе ретінде қарастырды. Бұл кешенді қатынас біліктілікті арттыру курстарын, мамандарды қайта даярлауды, өзін-өзі тәрбиелеуді қамтиды. Өмір бойы білім берудің қағидаттық ұстанымы – ұласымдылық пен сабақтастық. Біз зерттеу жұмысымыздың тақырыбы бойынша теориялық талдау жүргізу барысында білім беру жүйесінің дамуында күрделі және түрлі жағдаяттарға

негізделген жүйе ретінде қарастыра келе, болашақ кәсіпке бағдарланған көп деңгейлі білім беру жағдайы тұрғысынан түсінуге алып келді [174,175].

Гимназия және лицей мектептердегі білім беруді ұйымдастырудың ерекшелігі – оқыту мен оқу жұмыстарының әртүрлілігі және оларды алдын-ала анықтаудан тұрды. Олар: жаңашыл тәсілдерге негізделген пән сабақтары, дәрістер, тәжірибелік, зертханалық, семинарлар, эсселер, пікір-таластар және оқушылардың өзіндік орындайтын жұмыс тапсырмалары санының артуыда болды. Лицей мектептері бойынша оқушылар ғылыми зерттеу жұмыстарында ғылыми-техникалық бағытта болса, гимназиялық білім алушылары гуманитарлық бағыттағы жұмыстарға қатысты. Лицейлер көпсалалы бағыттағы жұмысшы кәсібіне бейімдеуді іске асырды. Мемлекеттік білім беру стандартын сақтау барысында бейіндік бағытына қарамастан міндетті түрде оқуға арналған: орыс және ұлттық тіл мен әдебиет, тарих және қоғамтану, химия, биология, физика, математика, шет тілі, дене тәрбиесі және еңбек пәндерді оқыды. Гимназиялық білім алушыларға да осы жүйе болды. Гимназиялық білім – оқушының жеке тұлғасын гуманитарлық білімге бағыттай отырып, олардың шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға негізделген күрделі оқу бағдарламасымен оқытты.

Біздер тақырыптық зерттеу барысында жаңа типті мектептердің педагогикалық тәжірибелерін талдап, саралау жүргізуде төмендегі ой-пікірлерді тұжырымдауға алып келді. Гимназия және лицей мектептеріндегі білім беру мен оқыту және тәрбие үдерістерін жүргізулерін төрт бөлікке бөліп топтастырды. Біріншісі, мектептерді дамытудағы нақты жағдайға есептелген мақсатты жоспарын (стратегиялық) айқындау; екіншісі, оқушыларды мақсатты дамытуға арнайы жасалған мектеп нобайы негізінде бағыт-бағдарын жасау; үшіншісі, анықталған нобайды іс жүзінде жүзеге асыру аясында білім беру үдерісінің нобайын құру, іске асыру; төртіншісі, педагогикалық үдерісті жүзеге асырудағы базалық құрал жабдықтар мен қажетті ресурстарды дамыту. Бұдан төмендегідей мәмілелер туындаған болатын:

1. Жаңашыл мектептерді білім беру саясаты мен заң және құқықтық ережелерге сәйкес стандарттау теориясы мен тәжірибесінде білім беруді ұйымдастыру және бақылау;

2. Жаңа мазмұндағы ғылыми білімдер мен әдістеме және осы бағыттағы озық педагогикалық тәжірибелерді зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың теориясы мен тәжірибесі;

3. Педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру мен жетілдіру оларды сертификаттауды қамтамасыз ету теориясы мен тәжірибесі;

4. Тұтынушылардың (оқушы, ата-ана) білімге деген сұраныс пен қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқу-тәрбие мекемелерін саралау теориясы мен тәжірибесі, білім беру жүйесін дамытудың жеке бөліктеріндегі басымдылықты, әрекеттерді анықтау мүмкіндік берді;

✓ білім кеңістігін жетілдіріп, дамытатын басты атаулық түсініктерді (терминдер) нақтылап, оларды жасау мен қолданудың басты идеяларының сындарлы қағидалық ұстанымдарын анықтау;

✓ білім беруді стандарттау тәжірибесін теориялық тұрғыдан негіздеу және оны сандық көрсеткіштен сапалық көрсеткішке бағыттау. Жаңашыл мектептерді құру үдерісі белгілі бір базалық нобайдың болуын нақтыласа, ал кейбір жағдайда болжау негізінде шарттылық жүйеге негізделген болатын.

1. Төмендегідей шаралар іске асырылу басшылыққа алынған:

✓ оқушы тұлғасын қалыптастыратын салаларды қамтитын түлектің нобайы (танымдық-өздігінен білім алуға бейім, зияткерлі, мінез-құлықтық, жалпы және ұлттық құндылықтарды меңгерген, рухани толықсыған және адамгершілік қасиеті басым, көңіл-күйі тұрақты, ұстамды, өмірге деген құштарлығы басым, шығармашыл, салауаты өмір салтын ұстанатын т.б.) бағыттағы мазмұндық құрылымдар жаңа типті мектептердің өзіндік ерекшелігін айқындайтын болған;

✓ оқушының білім, танымдық, білік және тәрбиесі мен дамуын анықтау құралдары мен әдістері, өлшем бірліктерін таңдауымен қамтамасыз етілген оқушының жеке тұлғалық болмыс, ерекшелігін қалыптастыру критерийлерін өлшеу талаптары немесе оқушының даму үдерісінің көрсеткішін анықтау мен салыстыру жүзеге асырылып отырған;

✓ көрсетілген критерий көрсеткішін анықтау (диагностика) - әдістері таңдалған өлшем бірліктеріне сәйкес жүргізіледі, бұл оқушының жеке дамуының қажетті талаптық траекториясын анықтауға мүмкіндік берді.

2. Дайындалған және анықталған:

✓ педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың жаңа нобайы; басты талаптары, білім беруде базалық стандарттар негізінде үдерістің мазмұны мен ұйымдастырылу құрылымы;

✓ білім мазмұны негізгі және толықтырылған қосымша құрылымдардан тұрды, олар педагогикалық үдерісті жүзеге асыратын құжаттар мазмұнынан мәселен, оқу жоспары мен оқу бағдарламаларынан көрініс берді. Сыныптан тыс жұмыстарда жүзеге асыратын білім берудің құқықтық, ережелік мазмұны мемлекеттік деңгейде арнайы жасалмағандықтан, әр жаңа мазмұнда құрылған мектептердің құзыретінде болды және оларды өздері бекіткен;

✓ білім беру үдерісінің нұсқалық мазмұнын құрылымдар арқылы педагогикалық барыстарын интеграциялану негізінде жобалау жүйесінде жүзеге асырған болатын;

✓ жаңа типті мектептердің педагогикалық қызметін кесте, циклограмма жүйесімен ұйымдастырылды. Белгілі бір уақыт кезеңінде (апта, ай, жарты жыл, жыл) оқу, демалу, сыныптан тыс жұмыстар күн тәртібін анықтау, оқу үдерісін жүргізуге қоалы жағдай жасалды. Ғылыми қағидаттық ұстанымды басшылыққа ала отырып гимназия және лицей мектептерінің жобалаудың бірінші кезеңі аяқталған уақытта оқушылардың жеке танымдық дамуы, қалыпты бағыттық траекториясына сәйкестігі, өмірлік белсенділігін анықтайтын негізгі құрылымдық бөліктер қызметі.

3. Дайындалып, жүзеге асырылған:

✓ жаңашыл мектептерді басқару және басқарылу жүйесі мен жолдары;

✓ құжаттар топтамасы, көрсетілетін қызметтер мен бөлімдердің жұмысын реттейтін заңды құқықтық ережелер мен актілер;

✓ жасалатын қызметтердің және басқару құрылымдарының қызметтік міндеттері, біліктілікті анықтау әдістері, ынталандыру жүйесі, бақылау мен бағалау және саралау, кәсіби деңгейіне сәйкес педагогтар мен техникалық қызметкерлердің еңбек ақысын төлеу;

✓ бақылау мен бағалау жүйесі арқылы нәтижелерін шығару ұзақ мерзімді және ағымдағы жұмыс жоспарларын анықтауға мүмкіндік берген.

Біздің қарастырып отырған, зерттеу жұмыста сол кезеңдегі жаңашыл мектептердің мазмұндық құрылым мен өзіндік ерекшеліктерін беретін нобай құралдары негізінде педагогикалық қызметті жүзеге асырағандығын көреміз. Олардың түпнұсқасы мен ерекшеліктерін, қасиеттері, байланыстарына мән берсек онда екі түрлі нобайдың үлгілерін аңғарамыз. Бірі, стохастикалық нобай - «қатаң емес» нобайын сипаттаймыз. Бұл бағдарлау (индикативті), зерттеу нысаны жайында жалпы түсінік беретін идеяларды зерделеу арқылы қабылдау негізде жасалған, екіншісі, әлеуеттік (потенциалды) мүмкіндіктер нобайы. Дегенмен олар өзара байланыстағы және толықтыру бағыттары бойынша қазметтер жасаған болатын. Мәселен олардың біртұтастығын сипаттау тұрғысынан қарағанда - бағдарлау нобайы әлеуеттік нобай құрылымын қабылдайды. Олар:

1. Гносеологиялық әлеует (танымдық);
2. Шығармашылық;
3. Аксиологиялық әлеует;
4. Коммуникативті әлеует (ақпараттық, қарым-қатынастық);
5. Көркемдік әлеует (көңіл-күй тұрақтылығы мен мінез-құлық).

Гимназия – оқушыларға жалпы білім беру бағдарламасын жүзеге асыра отырып, гуманитарлық бейіндегі пәндер бойынша тереңдетілген даярлығын қамтамасыз етуде - шет тілдерін, мәдени, философиялық пәндерді оқуға басымдық берген. Гимназия сабақтарын кәдімгі жалпы білім беретін мектептерде де ұйымдастыруға болады.

Лицей - негізгі жалпы және орта жалпы білім берудің бағдарламаларын іске асыра отырып, академиялық пәндер тобын тереңдетіп оқыту белгілі бір бейін бойынша ұйымдастырылады (техникалық, жаратылыстану, эстетикалық, физикалық - математикалық және т.б.).

Дегенмен де, білім беру деген көзқарастың артуы көбінесе белгілі бір тәсілдермен жүзеге асырылатын оқытумен анықталды және кез-келген қызметті білім берудің белсенді ретінде түсіндірілді. Гимназия және лицей мектептердің білім беру жүйесінде жаңашылдық үдерістерін ескере отырып, ең маңызды білім беру қызметтерінің әлеуметтік институттар ретінде түсініктер қалыптастырылды. Яғни, бұған оқу жаңа типті мектептер ғана емес, сонымен бірге отбасы, достар шеңбері және т.б. кіреді [176,177].

Гимназия және лицей мектептері жеке оқу жоспарлары мен жоспарлары кеңінен қолданылады. Бұлар өзіндік нобайы мен оқыту технологиялары бар эксперименталды білім беру ұйымдары ретінде танымал болды.

Гимназия және лицей мектептердегі білім беру жүйелерінің ЖОО-мен сабақтастығы сол кезеңдегі нарықтық экономиканың қалыптасуы [178].

Гимназия және лицей мектептерінің білім беру жүйесін қалыптастыру үдерісінің факторлары:

- ✓ білім беру қызметіндегі, әлеуметтік тәжірибені таратудағы жекеленген айықша құқықты жою. Бәсекеге қабілеттілікке түсу;

- ✓ гимназия және лицей мектептерінің оқу үдерісінің интеграциясы, білім беру стандарттың орындалуын анықтайды [179,180].

Бейінділік мектеп - бұл өзгеріп отыратын сыртқы орта жағдайына белсенді бейімделетін әлеуметтік-педагогикалық жүйе. Дегенмен де ол өзінде сыртқы ортаға белсенді әсер етеді. Бірақ, бейінді мектептің мәнін осылай түсіндіру оның өмірінің бір жағын ғана көрсетеді. Оқу үдерісіне қатысушылардың бір-бірімен және тұтастай мектеппен қарым-қатынастарымен анықталатын, өзінің ішкі орта жағдайына бейімделуін жеке ынта, белсенділігімен сипатталатын бейінді мектептің екінші жағыда маңызды. Мәселен, бұнда жеке қатынастық әрекеттер орын алатын мәселе. Қатынас ол - субъектінің: мінез-құлық, ұтымды пайымдаулар, көңіл-күй шағыттында көрінетін басқа субъектілермен және қоршаған шындықтың объектілерімен байланысын береді. Бейінді мектеп зияткерлік, көңіл-күйдің тұрақтылығы мен жақсы мінез-құлыққа бейімделуді де жүзеге асырады. Бейінді мектептің білім беру үдерісіне қатысушысылар өздерін қосалқы бейімделу әрекеттерімен қатыстырады, кейінен дағдыланады. Бұндай қатынас оқушылардың қоршаған ортадағы әлеуметтік-мәдени үдерістердегі өзгерістерге мүмкіндігінше икемді болуы мен және жеке ерекшеліктерімен, бейімделуге негіз болады. Мектептің осы екі жақты қызметінің негізгі нәтижесі, оқушыларды тез өзгертін өмірге бейімдеуі орын алды. Мектептің бейімделу ортасындағы оқушылар мен педагогтар үшін бұл нақты өмір. Білім беру үдерісінің мазмұны, оны ұйымдастыру және басқару ерекшеліктері. Мектептегі педагогикалық іс-әрекет әр түрлі сыныптардың білім беру деңгейлердің кәсіби мәселелерін шешу болып табылады. Сол кезеңде білім беру мекемелерінің нобайын құрудың теориялық және әдістемелік негіздерін жасалған, мектептер мен білім берудің дамуын басқару мәселелері жасалып, оқушы тұлғасын дамыту және олардың әлеуметтік ортаның талаптарына бейімдеуі тәжірибелерінің орын алуын анықтау мен түсінуде психологиялық зерттеулерде болды. Мектеп мазмұнында әдістемелік жағдайлар жасау мен ұйымдастырушылық әр оқушыға жасалатын қатынастар төмендегідей мағынаға ие болды:

- өз өмірінің субъектісі;
- білімдік таным қызметіндегі мазмұн субъектісі;
- бейінді білім алу мен ынта-қызығушылық бейімділігінің сәйкестігін басшылыққа ұстау;
- өзін-өзі жетілдіру мен даму, өздігінен білім алу әрекетін меңгеру, психологиялық тұрақтану, өзін-өзі бағалау, бейінділік білімді тереңдету.

Педагогтар мен ата-аналар және оқушылардың өзара қарым-қатынасы тұрғысынан бейінді оқыту бағытындағы мектептегі білім беру ортасының

сипаттамасы - оқушыны педагогикалық ықпал ету объектісі ретінде түрлі ақпараттық қызметтер арқылы қадағалап, бағыттап, түзету арқылы психологиялық әсер ету оқушы өзін-өзі бағалайтын тұлға, білім беру қызметінің субъектісі ретінде дамуын жүзеге асыру. Мамандыққа бейінді оқытатын мектептің мақсаты әр оқушының өзіндік дамуын қамтамасыз ететін білім беру ортасын құру болды. Мұндай орта оқушының психофизиологиялық ерекшеліктері мен білім беру мүмкіндіктерін ескеру, өзінің өмірлік іс-әрекетінің, қарым-қатынасының және өзін-өзі тануының субъектісі ретінде өзін-өзі жүзеге асыруға көмектесу үшін жасалды. Көзқарастық ой-пікірлік түйіндеулерде білім берудің даму бағыт-бағдарын, бейінді мектеп қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып анықтауға болады. Гимназия және лицей типіндегі білім беруді бейінді бағытымен жүзеге асыратын мектептің әр түрлі нобайын құру бойынша бар теориялық және тәжірибелік ресурстарды басшылыққа ала отырып төмендегідей қорытындылар жасауға болады: білім беру мен бейіндік оқыту арқылы бағдарлы көзқарасты анықтау (синергетикалық); ізгіліктік-мәдени көзқарас түсінігі; тұлға аралық белсенді қатынас түсінігі; педагог, ата-ана және оқушылар арасындағы пікір алмасу, өзін-өзі дамыту мен тану туралы көзқарастық түсінік; рефлексиялық көзқарас идеясы. Жоғарыдағы баяндалған түсінік, ой-пікірлер жаңа типті мектептердің білім беру ортасының ашықтығы, өмірдің жарқын жақтарын өзі өмірінің өзегі ретінде ұстанатын, ризашыл тұлғаның кері байланыстық әрекетінің басымдылығы, шығармашылық танымдық әрекеттер түсінігі мен мазмұнды интеграциялық идеялары көрініс болып отырған.

Білім берудің тарихи-педагогикалық тәжірибесі тұрғысынан негіздеу гимназия және лицей мектептердің өмірлік білім беруді дамыту, оқытудың технологиялық және іздеу әдістерінің бірін-бірі толықтыру қағидалық ұстанымына негізделгендігіне көз жеткіздік. Ал, ұйымдастырушылық-педагогикалық аспектілер кешені гимназия және лицей мектептердің оқу жоспарлары мен оқу бағдарламаларын түрлендіру мен жетілдіру үдерісін жүзеге асырудың шарты ретінде орын алады. Бұл білім беру үдерісінің кәсіби бағытталған сипаты шығармашылық әрекеттерді басқаруды көздейді. Көрсетілген қағидаттық ұстанымдық көзқарастық ой-пікірлер сыртқы қарапайымдылығымен, соңғыларының білім беру ұйымын басқару мәселесінде шекетеулілік көзқарас сипаттайды [181,182].

Білімді беру жүйелерінің жаңашыл бағыттағы өркендеуі - бұл таңдаулы, іріктелген сапаға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық құбылыстың табиғи қалыптасуы мен дамуы. Лицейдегі бейінді білім берудің бағытты-бағдарларының жүйелік тоғысуы келешекте жоғарғы білім алуға бағытталғандығында. Лицейдің негізгі құрылымдарының сипаттатылығын ескерсек, оқытуда арнайы курстар мен пәндерге көбірек көңіл бөлуді білдіреді. Бұл бейінді мамандандыру бойынша сапалы даярлау болып табылады.

Кесте 5 - Гимназия және лицей мектептеріндегі білім беру жүйесін дамыту жоспары.

Кезеңдер	Мақсаты
Білім берудің академиялық деңгейін арттыру	Оқу үдерісінің даралануын және өзін-өзі тиімді анықтауды қамтамасыз ететін үздіксіз білім беру жүйесін құру.
Гимназия және лицей мектептерінің кадрлық әлеуетін дамыту және нығайту.	Білім беру жүйесін дамыту мәселелерін тиімді шешетін кәсіби топ құру.
Гимназия және лицей мектептерінде білім беруді ақпараттандыру үдерісінің дамуы	Ақпараттық - коммуникациялық технологияларды оқу үдерісіне интеграциялау.
Мемлекеттік және әлеуметтік серіктестіктің мемлекеттік және мемлекеттік нысандарын дамыту.	Білім беру үдерісін мемлекеттік және қоғамдық басқарудың тиімді нобайын құру және енгізу.
Қосымша білім беру жүйесін дамыту	Өртүрлі білім беру қажеттіліктерін ақысыз және мүмкіндігінше жоғары деңгейде қанағаттандыру үшін қолайлы жағдайлар жасайтын қосымша білім беру қызметтерінің кең және көп деңгейлі желісін құру.
Әлеуметтік жетімдіктің алдын-алу бойынша алдын-алу шараларын жүзеге асыру	Оқушының жеке сипаттамаларына, психофизиологиялық денсаулық және әлеуметтік жағдайына сәйкес сапалы білім алу және оқушының жан-жақты дамуы үшін жағдайлар жасау.

Жаңашылдық бағыт-бағдарға көшу - білім беру мен оқыту үдерісінің түрлі формаларын қамтамасыз етудің мүмкіндігі ретінде сипатталады. Сондай-ақ, білім беру үдерістерін жоспарлы басқару мақсаттарына сәйкес даму бағыттары анықталады:

✓ лицейдегі оқу үдерісінің дамуы үздіксіз білім беру жүйесін қамтамасыз етеді, өйткені ол мектеп кезеңінен бастап кәсіптік мамандықты игеру деңгейге дейінгі барлық кезеңдерді сатылық жүйемен өткізеді;

✓ жеке білім беру бағдарламалары мен жеке оқу жоспарларына көшу гимназия және лицей мектептерінің қосымша білім беруді ұйымдастырудағы ресурсына айналады;

✓ білім берудің сапасын арттыруда педагогикалық үдерісті ақпараттандыр жүзеге асырылған;

✓ азаматтық білім беру нобайын іске асыру шеңберінде менеджмент формаларының жетілдірілу жүргізілді;

✓ халыққа білім беру қызметтерінің сапасын арттыру қажеттіліктері білім беру жүйесін әртараптандыруға ықпал жасады.

Сол кезеңдегі гимназия және лицей мектептеріндегі білім беру мазмұнын жетілдіру мен дамыту барысындағы оқу жоспары жүйесі мен қалыптасқан мазмұнын өзгерту сабақтастығын дамытудың кешенді және көпсалалы жоспарын мысал ретінде қарастырамыз. Онда, гимназия және

лицейлер мектептерінің білім беру жүйесін дамытудың ұзақ мерзімді жоспарын іске асыру тиімділігінің көрсеткіштері ретінде көрініс тауып, оларды дамытудың бағыт-бағдарын беретін құжат ретінде түсінгеніміз жөн.

Жоғарыда аталған кезеңдерді жүзеге асыру, білім беру мазмұнын жүйелі түрде дамыту, басқару үдерісінде гимназия және лицей мектептердегі мамандардың біліліктілік талаптарының өзгеруі педагогикалық үдерістегі ұйымдастырушылық-мазмұндық нобайының жаңа кезеңге өтуді қамтамасыз еткен болатын. Өмір бойы білім беру мен білім алуды қағидаттық ұстанымды дамытуға ұсынылған бағдарламасы аясында, іске асырудың нәтижелері мен сәттіліктерін анықтайтын көрсеткіш деңгей мәліметтерін ескеру керек.

Кесте 6- Гимназия және лицей мектептерінде білім беру жүйесін дамытудың ұзақ мерзімді жоспарын іске асыру тиімділігінің көрсеткіштері.

Нәтижелер	Көрсеткіштер
1	2
1. Гимназия және лицей мектептерінің түлектерінің құзыреті жеке және кәсіби өзін-өзі анықтауын қамтамасыз ететін өмірлік білім беру моделін құру	
- Үлгінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін заңды-құқықтық және ережелік құжаттар. - Білім беру сабақтастығының ұйымдастырушылық нобайы. - Білім беру үдерісінің жаңа ұйымдастырушылық нобайы. - Жеке оқу жоспары негізінде мамандандырылған оқытуды ұйымдастыру жөніндегі талаптық-ережелік құжаттар. - Дараланудың артуы жағдайында жоғары кәсіптік білім беру мекемелерімен интеграцияның нобайы.	Өмір бойы білім беру нобайының болуы және тиімді жұмыс істеуі. Сыныптық жүйеден оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формаларына көшу: - қашықтықтан оқу, - білім ағындары, - жеке сабақтар.
2. Гимназия және лицей мектептерінің бастапқы кезеңінде оқуға дайындық деңгейін арттыру мақсатында мектеп жасына дейінгі балаларға және мектеп жасындағы оқушыларға арналған білім беру бағдарламасын әзірлеу.	Мектеп жасына дейінгі балаларға және мектеп жасындағы оқушыларға арналған білім беру бағдарламасын іске асыру. Білім беру бағдарламасын меңгеруге дайындық деңгейі жоғары балалар мен оқушылардың санының артуы
Білім беру талаптарын ескере отырып, оқушыларға бірдей бастапқы мүмкіндіктер беретін білім беру бағдарламасы.	Мектеп жасына дейінгі балаларға және мектеп жасындағы оқушыларға арналған білім беру бағдарламасын іске асыру.
- Мектеп жасына дейінгі балаларға және мектеп жасындағы оқушыларға арналған білім беру бағдарламалары. - Лицей – гимназиялардың мектепте оқытуға дайындық бойынша әдістемелік ұсыныстар.	Білім беру бағдарламасын меңгеруге дайындық деңгейі жоғары балалар мен оқушылардың санының артуы

Нәтижелер	Көрсеткіштер
1	2
3. Жеке білім беру сұраныстарын жүзеге асыру мүмкіндіктерінің кеңеюін ескере отырып, мамандандырылған оқыту мен мамандандырылған оқытудың үздіксіз жүйесін құру.	
- Жеке білім беру бағыт-бағдарын (траекториясын) жүзеге асыруды қамтамасыз ететін оқу бағдарламасының жаңа нұсқасы. - Элективті пәндер мен курстардың өзгертілген және түпнұсқа оқу жоспарлары. - Барлық деңгейлер арасындағы білім мазмұнындағы сабақтастық жүйесі. - Дарынды балаларға арналған жеке білім беру бағдарламалары. - Лицейдің білім беру желісі шеңберіндегі басқа оқу орындарымен өзара әрекеттесуі	Үздіксіз білім беру лицейі нобайы аясында білім сапасын арттыру. Бейіндік мемлекеттік стандартты іске асыратын педагогтар меңгеретін бағдарламалар санының өсуі. Элективті курстар мен бағдарламаларының санының артуы. 8-11 сынып оқушыларының жеке оқу жоспары мен жеке білім беру бағдарламаларына түсуін арттыру. Дарынды балалардың шығармашылық әлеуетін іске асыру, олардың әр түрлі деңгейдегі зияткерлік жарыстарға қатысу тиімділігін арттыру
4. Оқушылардың өзіндік танымдық іс-әрекет саласындағы құзыреттілігін дамытуды қамтамасыз ететін жаңа білім беру технологияларын енгізу деңгейін арттыру. Барлық педагогтардың заманауи тиімді білім беру технологияларын игеруі және енгізуі. - Білім беру үдерісін дараландыру мүмкіндіктерін кеңейту. - Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың заманауи жүйелері: - Бастауыш мектепте қалыптастырушы оқыту; - 5-11 сыныптардағы жиынтық (рейтингтік) бағалау.	Оқыту сапасын арттыру. Заманауи білім беру технологияларын қолдана отырып оқуға түсетін оқушылардың санының артуы: АКТ, жоба, модульдік-рейтинг және т.б. Оқытуды дараландыру деңгейінің жоғарылауы. Оқушылардың өзіндік танымдық іс-әрекет саласындағы құзыреттілігін қалыптастыру деңгейін арттыру.

Сол кезеңдегі гимназия және лицей мектептерінің білім беруді дамытуға ұсынылған бағдарламаларының мазмұны мен бағытына сүйене отырып, бағдарламаның мақсатын аламыз. Мақсат оқушылардың бойында шешуші құзыреттіліктің дамыту және оларды әлеуметтендіру арқылы еңбек нарығында белсенді бейімделуді қамтамасыз етіп, бәскелестікке үйрету. Даму жоспары білім беру стандартты бағдарламаларына сәйкес келеді.

Мамандандырылған оқу-әдістемелік кешендер тотамасы негізінде оқу іс-әрекетінің дамуы оқушылардың танымдық бағыт-бағдарында жекелігін қамтамасыз ете алды. Бейіндік оқыту бағдарламалары оқу-танымдық іс-әрекет сипаты бойынша аралас, логикалық, бейімділік болып қарастырылған [183].

Үздіксіз білім беруді дамытудың бейіндік бағыт-бағдарының негізінде бірнеше қызметтік міндеттер көрсетілген:

1. Оқу үдерісін жетілдіру;
2. Жаңа білім беру мазмұнын қалыптастыру, оқу бағдарламаларын жетілдірудің жаңашылдық тәсілдері;
3. Оқушылардың жеке басының зияткерлік дамуына ықпал ететін жаңа оқу пәндеріне арнайы курстарды әзірлеу;
4. Жеке танымдық қабілеттерін ескере отырып, жеке оқу жоспарларын құру;
5. Жетілдірілген оқу-әдістемелік жинақтарды қолдану, әдеби қорды жаңарту;
6. Білім беру бағдарламаларын сапалы жүзеге асыру үшін, оқу зертханалық және техникалық негіздерді құру;
7. Азаматтық көзқарастық дүниетанымы мен ұстанымын дамыту мақсатында мектептің өзін-өзі басқару жүйесін дамыту;
8. Салауатты өмір салтын қалыптастыру дағдылары;

Білім беру қызметін түрлендіру және жаңарту жүйесінде оқыту технологияларын жетілдірудің бірнеше құрылымдық бөліктерін төмендегідей қарастыруға болады:

- ✓ түрлі жағдаяттарды туғыза отырып проблемалық оқытуды қолдану;
- ✓ жеке оқу жоспарларын құрудың әдістемесін басшылық алу;
- ✓ сыныптан тыс, жобалық және ғылыми жұмыстарды дамыту;
- ✓ оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру формаларын дамыту;
- ✓ жаңа технологияларды қолдану, себеп-салдар түрткісін дамыту [184].

Білім беру жүйесіндегі интеграциялық үдерістер арқылы жалпы білім берудің жоғарғы деңгейдегі педагогикалық тәжірибесін енгізу негізінде сабақтастық тетіктерін іске асыруды қамтамасыз ету басшылық алынған болатын. Бұл сол кезеңдегі лицей-университет қатынастарының сабақтастығының нұсқасы ретінде ұсынылған тәжірибелер болатын. Сабақтастықты білім теориясында байланыстырушы рөл атқаратын әдіснамалық қағидалық ұстаным ретінде қарастырды. Жеке құрылымдар білім беру кезеңдер арасындағы ажырамас байланысты қамтамасыз ететін жалпы педагогикалық қағида, озық ғылыми білімге бағдарланған мазмұн, жеке пәндерді оқыту әдістемесі, қажетті дағдыларды дамыту әдістері мен құралдарының өзгеруін анықтайтын дидактикалық заңдылық ретінде түсіндірілді.

Оқытудың үздіксіздігіне негізделген өзара белсенділік тәсілі олардың құрылымы мен құрамдас бөліктерінің бірге әрекеттесуі білім алушылардың дүниетанымдық мүмкіндіктерін дамыту бағытталған педагогикалық тәжірибелерде жүзеге асырыла бастаған болатын. Онда оқушы тұлғасына бағытталған бағдарлы білім берудің нобайы деңгейіне сәйкес педагогикалық міндеттерді жүзеге асыруға жаңашыл компьютерлік технологияларды қолдану арқылы оқытудың белсенді әрекеттерін іске асыруға нұсқаулықтар да қарастырылған болатын.

Гимназия және лицейлердің – әдістемелік жұмыстары:

- оқу мекемесінің әдістемелік кеңесінің тиімділігін арттыру;
- ғаламтор ресурсындағы мәліметтердің сапалығын жүйелеу мен қажеттіліктерін бағалаудағы кәсіби педагогтардың біліктілігін арттыру (модератор) жүйесін құру;

- педагогтар оқытуда жаңа технологияларын қолдану және оқушылардың ғылыми зерттеу жұмысын ұйымдастыру;

- тәрбие мен тәртіпті сақтау жұмыстарының тиімділігін арттыру;

- әдістемелік жұмыста пәнаралық байланыстың тігінен және көлденеңінен қолдану тәсілдерін қолдану, салауатты өмір салтына және денсаулықты сақтау мәселесіне оқушыларды баулитын мұғалімдердің шығармашылық топтарын құру, жобалық іс-шаралар, дарынды оқушылармен жұмыс, мектеп әкімшілігі және т.б.;

- жас және педагогикалық қызметке жаңа келген мамандарға арналған әдістемелік орталықты ұйымдастыру және дамыту.

Гимнази және лицей мектептерінің құқықтық ережелік және білім беруді жетілдіру бағытындағы құжаттарын жетілдіру де базалық мүмкіндіктерін толықтыру, басқару мен өзін-өзі басқару жүйесі дамытудың тиімділігін бағалауға басқарушы кеңестің жұмысын реттеу.

Білім беру ортасының жұмыстарын жетілдіруде ата-аналармен байланысты күшейту, мемлекеттік және мемлекеттік емес бірлестіктермен байланысты дамыту, білім беру мекемелерінің желілік өзара әрекеттестігін реттеу, ұйымдастырушылық, педагогикалық, қаржылық тетіктерін қарастыру.

Сол кезеңдегі гимназия және лицей типіндегі жаңашыл мектептердің білім беру мазмұнын, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын дамыту бағытындағы тарихи-педагогикалық тәжірибелердегі қол жеткізген жетістіктерін зерттеу және бүгінгі күндегі педагогикалық тәжірибелерде сабақтастығын қарастырып, зерттеу қазіргі білім беру тарихының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Сол кезеңдегі оқушылардың жалпы және тұлғалық дамуына өзіндік ықпал жасаған жаңашылдық тәсілдердің қолданылуы мен олардың құрылымдық жүйесінің өзіне тән мазмұнын қарастыру, талдау арқылы бүгінгі күнде өзіндік ұласымдығы мен сабақтастық орын алып отырғандығына көз жеткіземіз.

Мәселен, сол уақыттағы білім беру мен педагогикалық жаңашылдық арасындағы өзара әрекеттесуді анықтауға бағытталған (синергетикалық) тәсіл идеясы басшылыққа алынып, кеңіне қолданыста болғандығы анық. Бұл жаңа типті мектептердің құрылуы және білім беру мазмұны мен оның жаңашылдық бағыты тұрғысындағы үш жақты әрекеттесудің үдерістерін анықтау мен педагогикалық тәжірибеде қолданысқа ену жоладарын реттеу мен заңдылықтарын анықтап, түсінуге бағытталағын тәсіл ретінде мәнге ие болды.

Ізгілендіру және мәдени тәсіл идеясы. Ізгілендіру «гуманитаризация» - атаулық түсінігі кеңейе түсіп, осы бағытқа жататын оқулықтар пәндерін гуманитарлық циклі пәндерін топтастырып шеңбер аумағын кеңейтіп қарастыру басышылыққа алынған болатын. Ізгілік және ізгілендіру адамға

тән қасиеттер ретінде жоғары деңгейде қарастыру маңызды мәнге ие болды және тұлғалық-белсенділік тәсілі ретінде қарастырылды. Психология және педагогика ғылымы тұрғысынан қарастырғанда, білім берудің тұлғалық-бағдарлы тәсілі - педагогикалық үдерісті басқарудағы тұлғаға бағытталатындығы негізге алынды. Бұл тәсілдің екі құрылымдық жүйесі бар. Олар, жеке және белсенділік бір-бірімен тығыз байланысты. Оқушы іс-әрекет субъектісі ретінде әрекет етеді және өзгеге де жағдаяттардың ықпалымен оның субъект ретінде жеке дамуын қарастырады.

Кері байланыс (рефлексия) тәсілі.

Кері байланыс төмендегідей мәселені қамтиды:

- жеке тұлға - оқушы көкейкесті түсініксіз мәселе жағдайларын кері шегіне отырып, оны шығармашылықпен түсінуге және жеңуге дайындығы мен қабілеттілігі;

- жаңа мағыналар мен құндылықтарды игеру дағдылары;

- әдеттегіден тыс қарым-қатынас жүйелеріне бейімделу мүмкіндігі;

- кезектен тыс тәжірибелік мәселелерді қою және шешу мүмкіндігі.

Тұлғаның кері байланыстық қатынасының көрсеткіші - оның белгісіздік жағдайында жұмыс жасау қабілеті. Егер ізгілік қатынаста тұлғалық қызметтік тәсілдер білім беру үдерісінің жаңа мазмұндық бағытын белгілесе, онда кері байланыс тәсіл оларды жүзеге асырудың тетіктерін көрсетеді. Кері байланыстық қатынасыз оқушының шығармашылық әрекеті мен қабілетін, ынтасын қалыптастыру мәселесі жүзеге аспайды. Кері байланыс тәсілін тәжірибеде жүзеге асыру білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара әрекеттесу сипатының көкейкестілігін ашады және кері байланыстық бақылау жағдайындағы ықпал жасау туралы мәселені өзектендіреді. Психологияда ықпал жасау түсінігі жеке тұлғаның немесе топтық субъектілердің ақпараттарды алуы мен меңгеруі арасындағы белсенділігіндегі жалпы мінез-құлқының, санасының, жеке психологиялық ерекшеліктерінің өзгеруімен байланысты болады.

Әңгіме жүргізу (диалогтық) тәсілі.

- оқушыларға берілетін оқу материалдарының жүйелік логиканы сақтауы;

- оқу материалдыры негізінде жүргізілетін әңгіменің оқушының жеке танымдық және жас ерекшеліктеріне сәйкес келуі;

- әңгіменің тартымды болуы;

- әңгімені жүруге негіз болатын сұрақтардың жүйелігі;

-әңгіменің қорытындылануы мен пікірлердің ортақ үйлесімділік табуы басты мәселе болып табылады.

Ашық білім беру тәсілі. Бұл тәсілді талдауда оқушының гимназия немесе лицей және т.б. мектептерде білім алуды таңдауын арнайы сұрақтарға жауап беру арқылы анықталған. Оқушылардың жеке ынта, қызғушылықтары негізінде бейіндік бағдарлық білімдерді оқыту тәсілі ретінде орын алады. Оқушының жеке қабілеті мен табиғи бейімділігін ескеру арқылы жүзеге асырылатын педагогикалық үдеріс. Яғни, оқушының жеке қалауы бойынша білім беруді ұйымдастыру болып табылады. Оқушының талап, сұранысына

карай мамандыққа бағдарланған білімдерді терең және ашық білім беру ортасын құра отырып жаузеге асыру болып табылады. Бұнда мектептегі бейімделі білім беру ортасын құру өзектілігі мектеп қызметін бағалау критерийлері туралы мәселені туғызады. Бағалаудың критерийі мектеп жұмысының соңғы нәтижелері көрсететін нақты мәлімет болып табылады. Онда: оқушылардың денсаулығы; оқушыларды оқыту; бейімделі мектептің мақсаты - әр оқушы өз өмірінің, іс-әрекетінің және қарым-қатынасының субъектісі ретінде жүзеге асыруына көмектесетін ашық білім беру ортасын жүзеге асыруы тиіс. Ашық білім беру тәсілінде бейінді мектептің қызметтері - бұл мектептің жеке тұлғаның, қоғамның және әлеуметтік орта мен мемлекеттің қажеттіліктерді қанағаттандыруды қызметін жүзеге асыру. Қызметтерді іске асырудың негізгі тетіктері:

- оқушылардың оқу жүктемесін жою;
- педагогикалық бағалау, бұл оқу сабағы кезінде оқушылардың көңіл-күй сарайына жағымды әсер ету мен түзету ықпалдарының бірі;
- оқу пәндерінің мазмұны. Оқушының жеке танымдық және физиологиялық болмыс-бітіміне сәйкес бағытталуын дамыту.

Бағдарлау қызметі. Егер бағдарлау қызметін жеке қызмет ретінде қарастыратын болсақ, онда ол оқушының өзін қазіргі мәдениет аясында анықтауға мүмкіндік беретін жеке дүниетанымы. Осы қағидаға сүйене отырып, бейінді мектептің бағдарлау қызметі оқушының жеке және кәсіби жоспарларын құруға, келешекте өмірдің түрлі салаларында өзін-өзі анықтауын қамтамасыз етуге бағытталған әрекеттерінің жиынтығын айтуға болады. Бұл қызмет оқушыға өзін-өзі анықтауда, оның жеке мүмкіндіктерін анықтауда және іске асыруда көмектесуді қарастырады. Бейінді білім беруге бағдарлау қызметі оқушының өміріне, жеке және кәсіби өзін-өзі анықтауға көмектеседі. Оқушының өзін-өзі бағдарлау үдерісіне субъект ретінде белсенді қосылуы оның бүкіл ақпарат жиынтығын шынайы бағалау негізінде болашағына саналы және жауапкершілік қатынасын дамытуға болжамдап, бағдарлай алуға мүмкіндік алады. Оны түсінуге көмектесу – бейінді білім берудегі бағдарлау қызметінің маңызы үлкен болып табылады.

Әрине бұл жерде ынталандыру тәсілі де өзіндік маңызға ие болады. Мәселен, гимназия және лицей типіндегі мектептердегі бейінді білім беру жүйесінде ынталандыру қызметін орындаудың маңыздылығы оқушылардың білім беру қатынастарының едәуір ауқымымен, олардың көпшілігінде оқуға деген жағымды ішкі себеп-салдар мен түрткісінің болмауымен анықталады. Бұнда бағалау әрқашан білім беру үдерісінде маңызды ынталандыру тәсілдерінің бірі болып табылады. Осы негізде әр оқушылардың жеке жетістігі мен сәтсіздігі, жоғары және төмен көрсеткіштері жайлы ойлары болады, нәтиже жақсы баға алудың жеке тактикасы жасалады. Бұл оқушының «Мен» имиджінің қалыптасуына шешуші ықпал жасайды.

Ынталандыру қызметінің немесе тәсілін жүзеге асырудың тетіктеріне: педагог пен оқушының диалогтық өзара әрекетін ұйымдастыру; оқушыларға бейіні бойынша білім алуға оқу курстарын таңдау, оқылатын материалдың қиындық деңгейін, білімді бағалау әдісін және т.б. жағдайлар оқушылардың

ішкі себеп-түрткі салдарын іске асырып, олардың оқу жұмысындағы табыстары үшін оқушының қатысуы мен жауапкершілігін ынталандырады. Барлық оқушыларға білімді шығармашылықпен қолдану қабілетіне үйрету, сабақ барысында ішкі себеп-түрткі салдарын тұрақты қолдау мақсатында әдіс-тәсілдер, формалар, оқу құралдары жүйесі арқылы арнайы ойлану жүзеге асыру, оқушылары өзін-өзі тануын ынталандыру және оларды жеке өзін-өзі дамыту бағдарламаларын құруға үйретеді. Бұл, ғылыми дүниетанымдағы озық білімді пәндерді кеңейту; оқушыларға қазіргі кезде дамудың қай сатысында тұрғанын түсінуге көмектесу; оқушылар өз іс-әрекеттеріне сәйкес тәжірибелік дағдыларын меңгеру; оқушылардың керібайланыс қабілеттерін дамытуға жағдай жасау.

Жаңа типті мектептердегі бейіндік білім беру бағытын жүзеге асыру барысында алдымен белгілі бір білім беруді мамандыққа сәйкестендіру және бастама түрінде жүргізудегі (пропедиялық) тәсілдік әрекеттер жүзеге асырылады. Бұл тәсіл белсендендіруші әрекет пен қатар бейінді білім беру мектептің басты қызметтері де болып табылады. Бұл тәсілді жүзеге асыру білім беру үдерісінде оқушыны педагогикалық қолдауды жүзеге асырумен байланысты болып табылады. Оқушы жеке тұлға ретінде өзін-өзі анықтауға бағытталған және өзінің қызығушылықтары мен көкейкесті мәселерді шешу жолдарын педагогпен бірлесіп анықтау үдерісі болып табылады. Оқушының даму жолында туындайтын кедергілерді анықтап, жоя алатын, олардың танымдық жолдағы әрекетін болжай отырып тиімді ықпал жасап, педагогикалық қолдау жасауды айтамыз. Осы тәсіл негізде мектеп оқушыларының білім беру үдерісінде туындаған өзекті мәселелерін және оның себептерін анықтап, оларды жеңіп шығу шараларын іске асыру болып табылады.

Білім берудегі пропедевтикалық тәсілді жүзеге асырудың түрлі тетіктері:

- оқушылардың білімді игеру деңгейлерін ғана емес, оқу материалын меңгерудің жеке тәсілдерін ескере отырып, оқу материалының мазмұнын жүйелендіру;

- мұғалім педагогикалық технологиялардың ерекшеліктері мен оқушылардың жеке танымдық ойлау мүмкіндіктерін ескере отырып таңдауы;
- өзара оқыту жағдайларын құру;
- оқушыларға қажеттілігіне сәйкес педагогикалық қолдау көрсету;
- оқушылардың керібайланыс сабақтың барлық кезеңдерінде жүйелі түрде болуы және белсенді әрекеттермен қатысуын қамтамасыз ете отырып, әр түрлі қиындықтарды анықтайды;

- мектепшілік деңгейде қолдау жүргізу және дамыту: психологиялық, дәрігерлік, ата-аналармен байланыс, әлеуметтік жұмыс және т.б.

Біздер диссертациялық зерттеу жұмысымызды орындау барысында гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық үдерісті ұйымдастыру мен басқару жүйесінде ізгіліктік қатынастық тәсіл, жеке белсенділік, синергетикалық, диалогтық және рефлексиялық тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеті мен әлеуетін дамытуда

интеграциялық білім беру ортасы негізінде бейіндік оқытуды жаңашылдық мазмұнда жүзеге асырғандығына көз жеткіздік.

Гимназия және лицей мектептерінде білім беру өзгертмелі сипатқа ие болды, бұл педагогикалық үдерісте оқу жұмысын іске асыруда жеке пәндерінің қажеттіліктерін жақсы түсінуге, «мектеп және жоғары оқу орны» мекемелерінің өзара байланысы мен олардың кезеңдік сатылы сабақтастығын қамтамасыз етуге жол ашқандығын түсіндік. Білім беру жүйесінде гимназия және лицей мектептердің мазмұндық құрылымын заңды-құқықтық құжаттармен реттеу және әр типтегі оқу орындары үшін бейінді оқыту жиынтығын бекіту, қолданыстағы стандарттау құжаттар аясында білім беруді тәртіпке келтіру жүзеге асырылды. Сондай-ақ, мектептердегі педагогикалық үдерісті ұйымдастыру мен жүргізуде жаңашылдық әркеттерін басшылыққа алу мен оларды мектептер арасындағы айырмашылықтарды өзара теңестіріп, ұлттық білім кеңістігінің біртектілік дамуын басшылыққа алынған кезең ретінде де қарастырамыз. Жаңа типтегі білім беретін мектептердің жаңа мазмұндық-мақсаттық қызметтерді іске асыратын және әлеуметтік көзқарастағы шындық пен ақиқаттық тұрғыдан анықталған үдеріс ретінде қарастырылды. Негізгі міндеттер сол кезеңдегі білім беру жүйелеріне қатысты жалпы білім берудің сапасын арттыру, тұлғаның зияткерлік және кәсіби дамуы мақсатында оның сабақтастығын қамтамасыз ету болды.

Білім берудің базалық стандарттарының мазмұнының сабақтастығы үшін жүйені дамытудың жоғарыда сипатталған құрылымдық құрылымдар өзара іштей интеграциялық үйлесімділік түрде жұмыс жасауды басшылыққа алды. Гимназия және лицей мектептері психологиялық және педагогика ғылымдарының заңдылықтарына сүйене отырып, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қажетті дағдылар мен білімдерді дидактикалық талап аясында жүзеге асыруды қолға алған болатын. Дегенмен, оқушылардың оқу танымдық әрекетіндегі ішкі себеп-салдар мен түрткілерін жағымдық бағытта дамытуға негіз болатын озық педагогикалық технологиялар мен оқу бағдарламалары, оқулық пен оқу құралдарымен қамтамасыз етуде қиыншылықтар орын алғандығы ақиқат. Және осындай қиындықтар мен қарама-қайшылықтарды еңсеру барысында жалпы мектеп, гимназия мен лицей т.б. типті оқу мекемелері мен педагогикалық мамандық бағытындағы ғалымдар, әдіскерлер, тәжірибелі мұғалімдер қажырлы жұмыстар жасады.

Осылайша, біз осы тақырыптық зерттеу жұмысымызда гимназия және лицей мектептер білім беру стандарттары мен оқу бағдарламаларының мазмұнын дамыту сабақтастығын зерттеудің негізгі бағыттарын қарастырып, ашуға тырыстық. Болашақ жоспарлар мен әлеуетті тиімді қызмет бағыт-бағдарын мүмкіндігінше анықтадық деп ойлаймыз. Бұдан шығатын ой мен тұжырым гимназия және лицей типіндегі қазіргі мектептердің жетістігі мен оның келешектегі дамуы осы өткеннің тарихи-педагогикалық тәжірибесімен байланыстылығына көз жеткіздік және бұл мәселені келешекте түрлі бағыттары бойыншада зерттеуді қажет етеді деп ойлаймыз.

2.3. Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыптағы элективті курсты енгізу және эксперименттік зерттеу жұмыстары.

Табысты оқитын және әр түрлі жұмыс істейтін оқу және тәрбие мекемелері жұмыс өмірін қамтамасыз ететін білім беру жүйесіне қатысты, өзекті мәселелерге талдау жасауы және болашақ өзін-өзі тәрбиелеу және жеке тұлғаның оң қызмет дағдыларын қалыптастыруы керек. Диссертациялық зерттеу жұмысымызда Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы және ондағы педагогикалық үдерістерінің тарихи-педагогикалық тәжірибесіндегі педагогикалық құбылыстар мен үдерістердің өзара байланысты жағдайын (константирующий эксперимент) нақты жағдайға сүйене отырып, қарастыруға бағытталған эксперимент негізінде зерттеушілік жұмыстар жүргіздік. Гимназия және лицей мектептерінде орын алған тарихи-педагогикалық білім негізін болашақ мұғалімдерге (студенттерге) беру педагогикалық мамандықтарға арнайы енгізілген элективті курс арқылы жүргізілді және осының негізінде эксперименттік зерттеуімізді жасадық. Негізгі деректер эксперимент арқылы жиналды. Бакалавриат деңгейінде білім алатын студенттерге арналған элективті курс бойынша алынған мәліметтерге сүйене отырып, педагогикалық мамандықтардағы білім беру үдерісінде Қазақстандық білім беру тарихын жайында мәліметтерді толықтырулар жүзеге асырылды. Сондай-ақ, болашақ мұғалім мамандығында білім алатын студенттерге гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптасуы мен даму жайында сол кездегі және қазіргі уақыттағы мазмұндық құрылымдары жайында ғылыми мәліметтер берілді.

Гимназия және лицейлердегі педагогикалық процестің ерекшеліктерін теориялық зерттеу, оқу үдерісін ұйымдастырудың әртүрлі аспектілерін ашудағы ұлттық тарихи және әлеуметтік - экономикалық сипаттамаларын, оқытушылардың кәсіби қызметінің негізін түсіну. Психологтар білім беру жүйесін басқарудың қағидалық ұстанымдары мен ұйымдастырушылық құрылымдарының даму деңгейінің талдауы басты шарттардың бірі болып табылды. Гимназия және лицей мектептерінің жаңашылдық мазмұнда қалыптасту мен дамуы кезіндегі оқу-тәрбие жұмыстарының қажетті тәсілдері қарастырылды. Нәтижесінде, біз гимназия және лицей мектептердің білім беру қызметінің негізгі бағыттарын анықтадық. Гимназия және лицей жалпы білім беру бағдарламасына сәйкес педагогикалық үдерісті жүзеге асыратын, бірақ, бағдарлы бейінге сәйкес білім беруде тереңдетілген бағдарламасы арқылы жүзеге асыратын өзіндік ерекшелгі бар оқу орны.

Педагогикалық технологияларды модернизациялау бағыттарын сипаттайды. Гимназия және лицей мектептердің тиімді қызметін модельдеуге үлкен үлес және басқаларының теориялары жасаған. Бұл теорияларда білім беруді басқару модельдері білім беру стандарттарының талаптарын ескере

отырып, гимназия және лицей мектептерде оқу процесін жетілдіруге бағытталған. Гимназия және лицей мектептердің контент - құрылымдық ұйымы әр түрлі.

Гимназия және лицей мектептердегі бейінді білім берудегі реттілік жүйеде жұмыс жасайтын жалпы жаңашылдық үдерістер ретінде қарастыра келе, Отандық педагогикалық ғылымның тарихына қатысты ой қорыту мен талдау барыстарынды біз екі кезеңдік деп қарастырдық.

1. Зерттеу жұмысымыздың хронологиялық кезеңіне ену жылдары (КСРО кезеңі 1991 жылға дейінгі;

2. Егемендік кезең (1991-2017ж.ж.).

Алғашқы кезең біздің зерттеуге арналған уақытқа дейінгі тарихи-педагогикалық білімнің бастамалық бағыты жайындағы мәселелерді қарастыра отырып, соған табан тіреуге негіз болғанын айтамыз. Зерттеу жұмысымызда Кеңес өкіметінің соңғы кезеңдеріндегі білім беру жүйесіндегі орын алған мазмұндық ерекшеліктер мен құрылымдық өзгерістер және олардың егемендіктің 1991 жылдан 2017 жылдар аралығындағы мектеп түрлеріне, олардың қалыптасуы мен дамуына, мәселен, гимназиялары және лицейлер жайындағы тарихи-педагогикалық білімдер жиынтығынан негізделеді.

Әр кезеңде білім беру ұйымының мазмұны, міндеттері, нысандары және әдістері заманауи сұраныс қажеттіліктері бойынша жетілдірілген, дамыған және жүзеге асырылатындығы анық. Қазақстандық қоғамда гимназия және лицей мектептердің оқу орындары құрылуы, білім беру жүйесін қайта құру және реформалау идеясын басшылыққа алынуы, бұл заманауи ғылыми білім мазмұны негізінде жаңа құбылыстың орын алғандығы болып табылады.

Диссертациялық зерттеу жұмысында Қазақстандағы гимназия және лицей мектептердің білімді беру жүйелеріне қалыптасуы мен тарихи дамуының маңызды жүйесі қарастырылды. Сол кезеңдегі отандық білім беру жүйесі адамдардың санасын өзгертудің күрделі үдерістерімен қатар жүрді және жаңашыл бағыттағы білім беруді қайта қарауды қажет етті. Ұлттық білімді беру жүйелеріне демократиялық қайта құру қағидаттарына негізделген елеулі өзгерістер орын алды. Қоғамның басты ерекшелігі - озық ғылыми білімдерді, жаңашылдық жүйелерді жетілдіру және жаңарту, өмірдің түрлі салаларында құрылды және өмірлік тәжірибеге ендіріліп жатты.

Зерттеудің мақсаттары:

- білім саласындағы жаңашылдықты әлеуметтік - педагогикалық құбылыс ретінде қабылдап, гимназия және лицей мектептердің мазмұнына әсер етудің алғышарттарын талдау және жүйелеу;

- гимназия және лицей мектептерде оқу үдерісінің өзара байланысын анықтау және әр кезеңдегі білім беру тарихы туралы мәліметтерді анықтау, ұсынылған ақпаратты қорытындылау, философиялық, тарихи, қоғамдық-саяси және педагогикалық - психологиялық талдау жүргізу және пікір білдіру.

Біздің ғылыми жұмысымыздың маңызды аспектілерінің бірі - гимназия және лицей мектептердің оқу үдерісін педагогикалық қолдаудың тарихи, теориялық және педагогикалық-тәжірибелік негіздемесі. Оқу үдерісін сапасын өзгерту және жетілдіру үшін қажетті педагогикалық жағдайлардың жиынтығын анықтау. Зерттеу тәжірибелік маңызы бар.

Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму білім тарихы тұрғысынан анықтауға бағытталған зерттеудің әдістемелік тәсілдер және әдістемелік ілімдер нақты тарихи, объективті, жүйелеу, салыстыру және талдаулық. Бұл білім тарихындағы педагогикалық тәжірибені ғылыми негізде ашып көрсету. Зерттеудің тәжірибелік эксперименттік жұмыстардың жүргізілу барыстары - І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 5B010300 - «Педагогика және психология» мамандығынан 83 студент және Қайнар академиясынан 90 студент, арнайы енгізілген «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курсты осы мамандық бойынша жалпы сан - 173 студент оқыды. Бұл 2017-2020 жылдарында жүргізілген тәжірибелік экспериментке қатысқан студенттер. Ал, 2022-2023 оқу жылында зерттеу жұмысының тәжірибелік мүмкіндіктерін ашуға және толықтыруға байланысты І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің «Жаратылыстану» жоғары мектебінен, «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебінен және «Педагогика және психология» жоғары мектебінен барлығы – 330 студент түрлі мамандықтар бойынша қатыстырылды. Жалпы, 2017-2020 және 2022-2023 жылдарында зерттеу тақырыбы бойынша арнайы жасалған элективті курсты оқыту арқылы жүргізілген тәжірибелік – эксперименттік жұмысқа жалпы саны – 503 студент қатыстырылды.

Тарихи әдістемелік негізінде алдыңғы ғылыми - зерттеу жұмысындағы әдістер жүйесі гимназия және лицей мектептердің оқу орындарында статистикалық жалпылау, талдау, іздеу, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын салыстыру. Сондай-ақ, гимназия және лицей мектептердің оқу орындарын қалыптастыру және дамыту мәселелерімен танысуға, сұрыптау-аналитикалық талдау жүргізуге мүмкіндік берді. Семинарларға, пікір алмасуға қатысты. Деректер сауалнамалар көмегімен жиналды.

Жиналған бастапқы деректер жүргізілген тәжірибелік эксперименттік жұмыстарды жетілдіру мен толықтыруға құралы ретінде пайдаланылды. Гимназия және лицей мектептері жайындағы тарихи-педагогикалық негіздегі теориялық білімдерді болашақ мұғалімдер қаншалықты меңгергендігі және олардың элективті курстың соңында осы мазмұндағы білім деңгейін анықтау бағытында зерттеу әдістері арқылы анықталды. Элективті курстың дұрыстығын анықтау әдісі тәжірибелік түрде жүргізілді.

Зерттеу қосымша мәліметтер ретінде қызмет еткен қолданыстағы әдебиеттерден де мәліметтер жиналды. Жиналған мәліметтер нақты, тарихи кезеңдерге қатысты гимназия және лицей мектептеріндегі білім берудің қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін табиғи заңдылықтар мен өзара байланыстарды тану сияқты бағыттар қамтылды. Гимназия және лицей мектептеріндегі тарихи білім беру жүйесін зерттеу оның қалыптасуының

табиғи үлгісін көрсету зерттеуге белгілі кезеңдермен білім берудің тарихи және хронологиялық шекаралары шеңберінде қарастырылды.

Зерттеуге қатысты мәліметтердің сенімділігі Қазақстандағы гимназия мен лицейлер жайындағы мектептерден студенттердің қаншалықты түсінік, танымдары бар екендігін анықтауға бағытталған сауалнамадан алынған мәліметтерге сүйендік.

Бұл Қазақстанның білім беру тарихына қатысты оқу материалдарының мазмұнын толықтырға және оған жаңа тұрғыдан әділ бағасын беруге мүмкіндік жасайды. Біздің ғылыми зерттеу жұмысымыздың нәтижелерін басшылыққа ала отырып, біз жоғарғы оқу орындарының педагогикалық үдерісіне «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курсты эксперименттік-тәжірибелік тұрғыда енгіздік. Бұл элективті курс болашақ мұғалімдерді дайындауда Қазақстандағы гимназиялық және лицейлік оқу орындарының 1991 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі тарихнамасы, олар ұлттық білім тарихына және олардағы білім беру жүйесіне тарихи - әдістемелік негізде енгізілген. Элективті курс бағдарламасының тақырыптарын зерделеу кезінде оқу түрі - дәріс 30, СӨЖ - 45, СӨЖ - 15. Тақырыптық оқу материалдары гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық білімді беру жүйелеріне қалыптасуы мен дамуының көптеген тарихи жолдарын қамтыды. Сонымен қатар әлеуметтік - педагогикалық құрылым және әлеуметтік құрылыс мәселелерінде басшылыққа алды. Зерттеу жұмысын орындау барысында қолданыс тапқан әдістер - әңгімелер, сұрақтар мен жауаптар, пікір таластар өткізілген, әр студентке жазбалар мен дайындалған эсселердің мазмұнын ашып, оларды іздеу материалдарымен толықтырды.

«Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» курсына 15 сағат бөлінді. Аптасына 1 сағаттан қарастырылған. Бұл бағдарлама, білімгерлердің гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы туралы түсініктерін кеңейту, орта буында жинақтаған материалдарын тереңдете оқыту арқылы алған білімдерін кеңейтіп, ойлауын, даму тарихына сараптама жасай білуін, өз ойын толық жеткізе білумен қатар, өмірге деген көзқарасын қалыптастырады.

Мақсаты:

- болашақ мамандарды білім тарихы бағытында терең және жан-жақты біліммен, біліктілікті меңгеру;
- кәсіби педагогикалық білімнің ғылыми негіздерін қалыптастыру;
- келешек педагогикалық ойлауы және көзқарасын тұрақты қалыптастыру;
- келешек педагогтар тұлғалық тәжірибелік тұрғыда өзін жетілдіруін қалыптастыру.

Міндеттері:

- студенттерге Отандық білім тарихының қалыптасуы мен дамуын табиғи заңдылық тұрғыдан түсінуге және тарихи-педагогикалық тәжірибелер жайындағы білімдерді меңгерту;

- гимназия және лицей мектептерінің дамуымен өзек болған жағдаяттарды түрлі ғылым саласы арқылы түсінуі мен игеруі;
- тарихи-педагогикалық тәжірибелерді тарихи кезеңдегі өзектілік тұрғысынан түсіну мен зерттеу;
- педагогика тарихының тәжірибесіндегі білімдерді зерттеу және оларға қызығушылықтарын арттыру;
- педагогика тарихындағы педагогикалық тәжірибелерге және ғылыми зерттеу бағытындағы жұмыстарға объективті көзқараспен қарауға, ақиқаттық, шындық тұрғысынан баға беруге үйреті;
- студенттің танымы, білім тарихы және педагогика идеяларды жаңаша қарастыру мен бағалауға білімді болуына ықпал жасау.

Пән аралық байланыс: педагогика, тарих

Курсты аяқтау формасы: анкеталау, рефератты қорғау

Курсты ұйымдастыру формасы:

- Лекция (ұжымдық)
- Семинар (топтық)
- Конференция (жұптық)
- Сарамандық жұмыстар(жеке)

Пәнге қысқаша сипаттама

Осы пәндегі модульдер элективті кустың құрылымдық жүйесі болып табылады. Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.) пәні оқу-тәрбие мәселелерімен айналысатын мекемелердің, тарихи-педагогикалық теориялардың және тәжірибелердің дамуын қарастырды. Ол өткен ғасырдағы қол жеткен озық педагогикалық тәжірибелерді талдап, қазіргі уақытта пайдалануға көмектеседі.

Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуына арналаған элективті курс болашақ мұғалімдерді кәсіби мамандыққа тәрбиелеудің озық идеяларын зерттей отырып, жаңа жасампаз, ізгілік педагогиканың дамуын қарастырады.

«Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курстың мақсаты:

- болашақ мамандарды терең жан - жақты біліммен, біліктілікпен қаруландыру;
- кәсіби педагогикалық білімнің ғылыми негіздерін қалыптастыру;
- болашақ педагогтың педагогикалық ойлауы мен көзқарасын қалыптастыру;
- болашақ педагогтардың кәсіби - тәжірибиелік тұрғыда өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін қалыптастыру.

Элективті курстың міндеттері:

- студенттерде Отандық және әлемдік жағдайдағы өркениеттік даму негізіндегі тарихи - педагогикада білім жүйесін қалыптастыруда жағдай жасау;
- Отандық гимназия және лицей типіндегі мектептердің қалыптасуы мен дамуына негіз болған қоғамдық және әлеуметтік жағдаяттарды тарихи білім тұрғысынан талдау, және осы бағытта педагогикалық тәжірибе үдерістерінің

дамуына үлес қосушы ізденуші ғалымдар мен практик мұғалімдердің педагогикалық ой - тұжырымдарымен таныстыру;

- озық педагогикалық тәжірибелер сипатын және оқу-тәрбие барыстарының көрінісін беретін озық педагогикалық үдерістерді тарихи салыстыру бағытында қарау;

- тарихи - педагогикалық мұрағатта қызығушылығын оятып, меңгерту мен ақиқаттық ғылыми -әдістемелік тұрғыдан көзқарастарды қалыптастыру, зерттеу, игеру;

- тарихи - педагогикалық дерек көздерімен жұмыс жасауға бейімдеу және кәсіби біліктерін жетілдіру;

- ұлттық тәлім - тәрбиедегі педагогикалық қоғамдық сана түсінігі мен тарихи-педагогикалық мұрадағы идеяларға ақиқат пен шындыққа жақын келетін әділ басғасын беруге үйрету, салыстырмалы сараптамалық талдаулар жасай алу білігін қалыптастыруға ықпал жасау.

Кесте 7 - Пәнді оқытудың күнтізбелік - тақырыптық жоспары.

№	Мазмұны	Сағат
1	2	3
1-ші модуль. «Гимназия, лицей тарихы»		
1	1 дәріс. Гимназия, лицей ұғымдарына жалпы түсінік	1
	1 практикалық сабақ. Гимназия, лицей ұғымдары және міндеттері	1
	ОСӨЖ: Лицей, гимназия ұғымдарының мәні.	3
2	2 дәріс. Қазақстандағы гимназия және лицей типті мектептердің тарихнамасы	1
	2 практикалық сабақ. Қазақстандағы гимназия және лицей типті мектептердің дамуы	1
	ОСӨЖ: Қазақстандағы гимназия және лицейлердің қалыптасу негізі.	3
3	3 дәріс. Қазақстандағы гимназия және лицей типті мектептердің дамуы және құрылу жолдары әдістемесі	1
	3 практикалық сабақ. Қазақстандағы гимназия және лицей типті мектептердің құрылу жолдары әдістемесі	1
	ОСӨЖ: Қазақстандағы гимназия және лицей мектептердегі құзыреттілік талаптары	3
4	4-дәріс. Гимназия және лицей мектептерінің кезеңділік негіздері	1
	4- практикалық сабақ. Гимназия және лицей мектептерінің кезеңділік негіздері	1
	ОСӨЖ: Гимназия және лицей мектептерінің негіздері – педагогикалық техника.	3
	СӨЖ №1. Егеменді Қазақстанда гимназия және лицей мектептер жүйесіндегі мекемелердің құруының тарихи-әдіснамалық негіздері	
5	5-дәріс. Қазақстанда лицейлердің қалыптасуы	1
	5-практикалық сабақ. Қазақстанда лицейлердің қалыптасуы	1
	ОСӨЖ: Қазақстанда лицейлердің қалыптасу жолдары	3
	1 аралық бақылау. (бақылау жұмысы)	
2-модуль. Шетелде, Ресейде, Қазақстанда ағарту ісінің дамуының тарихы		
6	6-дәріс. Лицейлердің еңбек нарығына бейімделуі	1
	6-практикалық сабақ. Лицейлердің еңбек нарығына бейімделуі	1
	ОСӨЖ: Лицейлер – еңбек нарығының құрамдас бөлігі	3

7-ші кестенің жалғасы

№	Мазмұны	Сағ ат
1	2	3
7	7-дәріс. Қазақстанда гимназиялардың қалыптасуы	1
	7-практикалық сабақ. Қазақстанда гимназиялардың қалыптасуы	1
	ОСӨЖ: Қазақстанда гимназиялардың қалыптасуы	3
	СӨЖ №2. Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің білім беру мекемелерін құрылуының қоғамдық әлеуметтік сипаты.	
8	8-дәріс. Гимназиялардың даму тенденциясы	1
	8-практикалық сабақ. Гимназиялардың даму тенденциясы	1
	ОСӨЖ: Гимназиялардың дамуы	3
9	9- дәріс. Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуындағы әлеуметтік педагогикалық факторлар	1
	9-практикалық сабақ. Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуындағы әлеуметтік педагогикалық факторлар	1
	ОСӨЖ: Гимназия және лицей мектептерінің әлеуметтік педагогикалық факторлары	3
10	10- дәріс. Гимназия және лицей мектептерінің тарихи-педагогикалық аспектілері	1
	10-практикалық сабақ. Гимназия және лицей мектептерінің тарихи-педагогикалық аспектілері	1
	ОСӨЖ: гимназия және лицей мектептердің тарихи аспектілері	3
3-модуль. Қазақстандағы гимназия-лицейлердің даму тарихы		
11	11-дәріс. 1991-2017 жылға дейінгі гимназия және лицей мектептерінің дамуының бағыттары	1
	11-практикалық сабақ. 1991-2017 жылға дейінгі гимназия және лицейлердің дамуы	1
	ОСӨЖ: 1991-2017 жылға дейінгі гимназия және лицейлердің дамуы	3
	СӨЖ №3. Гимназия және лицей мектептерінің дамуы білім беру жүйесінде құрылуының тарихи – педагогикалық аспектілігі.	
12	12-дәріс. 1991-2017 ж.ж. аралығындағы гимназия және лицей мектептердің педагогикалық дамуы	1
	12-практикалық сабақ. 1991-2017 ж.ж. аралығындағы гимназия және лицей мектептердің педагогикалық дамуы	1
	ОСӨЖ: 1991-2017 ж.ж. аралығындағы гимназия және лицей мектептердің дамуы	3
13	13-дәріс. 2009 жылдан қазіргі күнге дейінгі гимназия және лицей мектептердің даму ерекшеліктері	2
	13-практикалық сабақ. 2009 жылдан қазіргі күнге дейінгі гимназия және лицей мектептердің даму ерекшеліктері	2
	ОСӨЖ: Қазақстанда гимназиялар мен лицейлердің даму ерекшеліктері	3
14	14-дәріс. Қорытынды	1
	14-практикалық сабақ. Қазіргі мектеп пен гимназия және лицей мектептердің мәселелері	1
	ОСӨЖ: Қазіргі мектеп пен гимназия және лицейлерге талдау	3
	СӨЖ №4. Гимназия және лицей типіндегі білім беру мекемелеріндегі оқу - тәрбие үдерісін ұйымдастырудың бағыттары	
	2 аралық бақылау. (жазбаша бақылау сұрақтары)	
	Барлығы: Дәріс: Практикалық сабақ: ОСӨЖ:	

Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.) курсы үш тараудан тұрады:

- Лицей, гимназия тарихы;
- Шетелде, Ресейде, Қазақстанда ағарту ісінің дамуының тарихы;
- Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.) курсын оқыту барысында білімгерлер төмендегідей білімі мен іскерлігі болуы қажет:
 - алыс және жақын шет елдердегі, сонымен қатар Қазақстандағы гимназия және лицей мектептер туралы;
 - тарихи педагогикалық өткенді, бұрынғы және қазіргі педагогикалық көзқарастарды;
 - педагогиканың прогрессивті идеялары мен көзқарастарын қазіргі жағдайға бейімдеу іскерлігі;
 - оқу - тәрбие процесін тарихи принципті ескере отырып ұйымдастыру іскерлігі;
 - өткен тәжірибе негізінде педагогикалық теориялар мен тәжірибелердің қазіргі күйін талдау іскерлігі болуы керек.

Қалыптастыратын құзыреті: (әлеуметтік - этикалық құзіреттілігі - еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуы; педагогикалық және әлеуметтік қарым - қатынас амалдарын меңгеруі, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижесі үшін әлеуметтік жауапкершілікті сезінуі білуі қажет.

Кәсіби құзіреттілігі – өзінің педагогикалық іс - әрекетті, педагогикалық қарым-қатынас пен белгілі бір педагогикалық сана мен идеалдардың, құндылықтардың иесі ретіндегі тұлғалық қасиеттерінің қалыптасқандығын анықтайды. Психологиялық - педагогикалық, әдістемелік білім, білік, дағдылар жүйесін меңгеруі, адамдармен қажетті қарым - қатынас орната білуі, өзінің даму мүмкіндіктерін анықтау, өзін дене, рухани және зияткерлік жағынан дамыту, өзінің көңіл - көйін реттеу және өзін - өзі қолдау амалдарын меңгеруі, жаңашылдық әдістерді қолдану мен өз шеберлігі арқылы бейімдеу және таңдау туралы білімдерді меңгеруі қажет.

Кесте 8 - Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу сатыларындағы нәтижелер (2017-2018 оқу жылы)

№	ЖОО - ның аты	Білімгерлер саны 2018 жылы II семестр	Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісі					
			Алғашқы кезеңдегі			Қорытынды нәтижесі		
			Толық	Орта	Төмен	Толық	Орта	Төмен
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	35	11	16	8	18	17	-
2	Қайнар Академиясы	28	7	11	10	12	14	2
3	Жалпы саны	63	18	27	18	30	31	2

Кесте 9 – Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу сатыларындағы нәтижелер (2018-2019 оқу жылы)

№	ЖОО-ның аты	Білімгерлер саны 2019 жыл II семестр	Элективті курсты енгізу және оқу-зерттеу көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісі					
			Алғашқы кезеңдегі			Қорытынды нәтижесі		
			Толық	Орта	Төмен	Толық	Орта	Төмен
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	23	8	11	4	12	11	-
2	Қайнар Академиясы	38	7	16	15	14	24	-
3	Жалпы саны	61	15	27	19	26	35	-

Элективті курс «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» педагогикалық мамандықтар бойынша І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің және Қайнар академиясының білімгерлердің жалпы сандары - 173 білімгер болды, ал соңғы көрсеткіштік пайыздық нәтиже қорытынды болып табылады.

Кесте 10 – Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу сатыларындағы нәтижелер (2019-2020 оқу жылы).

№	ЖОО-ның аты	Білімгерлер саны 2020 жыл II семестр	Элективті курсты енгізу және оқу-зерттеу көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісі					
			Алғашқы кезеңдегі			Қорытынды нәтижесі		
			Толық	Орта	Төмен	Толық	Орта	Төмен
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	25	6	12	7	9	15	1
2	Қайнар Академиясы	24	5	15	4	11	13	-
3	Жалпы саны	49	11	27	11	20	28	1

Біздің ғылыми - зерттеу жұмысына жүйеленген теориялық білімді басшылыққа ала отырып біз, дамыған элективті курстың тиімділігін арттыру болашақ мұғалімдер, білім беру бағдарламасына пән бойынша білімді «Педагогика тарихы» қосу үшін педагогикалық іс - тәжірибеден өткіздік. Біз таңдаған зерттеу әдісі анық, нақтылы беруге бағытталған тәжірибелік эксперимент /constantiation эксперимент/ болып табылады. Біздің зерттеу жұмысымыз ғылымдағы тарихи - педагогикалық мұраны білдіретін жұмыс болғандықтан, білім тарихындағы ғылыми білімнің айналымын өзгерту және тәуелді айналымы оның әсер дұрыстығын нақтылауға бағытталған эксперимент. Заманауи педагогика тарихының оқу материалдарын жаңаша біліммен толықтыруға өткеннің мұрасындағы, яғни, 1991-2017 жылдар

кезеңдегі нақты педагогикалық тәжірибедегі білімдерді жинақтай келе элективті курсты енгізу арқылы жүргізілген эксперимент болып табылады. Дегенмен, тарих-педагогикалық зерттеулер отандық білім мен тәрбие барыстарының олқылық жерін толықтырудағы мұралық мәліметтер ретінде өзіндік мәнге ие. Себебі, отандық педагогикалық тәжірибені толықтыруды іске асыру тарихи-педагогикалық білімдерді жинақтау және өткеннің педагогикалық мұрасын құбылыс ретінде түсіне білу екендігін басшылыққа алу болып табылады.

Элективті курсты ЖОО-ның педагогикалық тәжірибесіне енгізу арқылы оқыту және осы курсқа қатысты жүргізілген сауалнамалар арқылы берілетін білім мазмұнының қажеттілігін анықтап, нақтылауға бағытталған тәжірибелік эксперименттің берген қорытынды нәтижелік көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісін төменде береміз.

2017 - 2018 оқу жылының 8 кесте бойынша жоғарыда көрсетілген II - ші семестеріндегі нәтиже көрсеткіштерінің пайыздық үлес салмағы: Алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық - 11,34%; орта -17,01%; төмен - 11,34%. қорытынды нәтижесі: жауаптар: толық - 18,9%; орта – 19,53%; төменгі - 1,26%.

2018 - 2019 оқу жылындағы 9 кесте бойынша жоғарыда көрсетілген II - ші семестрде алынған нәтижелердің пайыздық қатынас көрсеткіші: Алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық -9,15%; орта – 16,47%; төменгі -11,59%. қорытынды көрсеткіш нәтижесіндегі жауаптар: толық -15,86%; орта -21,35%; төменгі -0%.

2019 - 2020 оқу жылындағы 10 кесте бойынша жоғарыда көрсетілген II - ші алынған нәтижелердің пайыздық қатынас көрсеткіші: - Алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық - 5,39%; орта -13,23%; төменгі -5,39%. қорытынды нәтижесі: - толық - 9,8%; орта -13,72%; төменгі жауап – 0,49 %.

Элективті курсты енгізуде, оқытуда қатыстырылған жалпы - 173 білімгерлер санының алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық - 76,12%; орта - 140,13%; төменгі - 83,04%. қорытынды нәтижесі: - толық - 131,48%; орта - 162,62%; төменгі – 5,19% пайыздық білім деңгейлерінің көрсеткіші анықталды.

Бұл нақты педагогикалық - тарихи білімдерді пайдаланушының, танымдық өнімнің талаптары қанағаттандырылғандығының дәлелі (*валидация*). Тәжірибелік зерттеудегі сауалнамалық тапсырмаларды жауабын тексеру барысындағы келісуді қамтамасыз ететін сапаны басқарудың ішкі үдерісі. Яғни, осы мазмұндық жүйеге бағытталған педагогикалық эксперименттің нәтижелері біздің зерттеу тақырыбын толығымен растайды. Осылайша, дәлелділікті анықтауға бағытталған педагогикалық эксперимент нәтижелері бойынша, алынған мәліметтер ұсынылған ғылыми жорамалдың дұрыстығын растайды. Сондай-ақ ұсынылған элективті курс оқытушысы алған білімнің толықтығын негіздей келе, педагогика ұстаздың кәсіби қызметіндегі студенттердің педагогика тарихымен кәсіби білім беру іс-шараларымен байланысы өзін-өзі оқыту және шығармашылық жұмыстың бағыт-бағдарына кең мүмкіндіктерін ашты.

Гимназия және лицей мектептерінің ерекшеліктері: біріншіден, тереңдіктің ерекшелігі белгілі бір пәндерді зерттеу; Екіншіден, арнайы курстар белгілі бір пәндерді тереңдетіп оқыту және кәсіби мамандандыруға арналған. Әр түрлі атауларға қарамастан, іс жүзінде гимназия және лицей мектептерінің мақсаттарының ұқсастығы осы типтегі мектептердің өзіндік ерекшелігін береді.

Осы мәселелерді қарастыра келе, болашақ педагог мамандарды бүгінгі гимназия және лицей типіндегі мектептерде педагогикалық қызметті ұйымдастыра алатын құзырлы мұғалім ретінде даярлау мақсатында сол кезеңде жаңашыл сипатқа ие болған гимназия және лицей типті мектептердің қалыптасуы мен дамуы жайындағы тарихи-педагогикалық және тәжірибелік білімдерді беру. Сонымен қатар заманауи гимназиялар мен лицей мектептерінде берілетін білім мазмұны мен ондағы ұйымдастырылатын педагогикалық үдерістің өзіндік ерекшеліктеріне дайындығы мен педагогикалық қызметке бейімділігі сәйкес келетін болашақ мұғалімдерді даярлау мақсатында «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курсты жоғары оқу орынының педагогикалық үдерісіне енгіздік. Алдыңғы зерттеулерімізді толықтыру мен сапасын арттыру мақсатында 2022-2023 жылдарында І.Жансүгіров атындағы университеттің жоғары мектептеріндегі мұғалім мамандықтарын даярлайтын білім бағдарламаларына зерттеу тақырыбы бойынша жасалған элективті курсты оқыту тәжірибелік эксперименттен өтті.

Қатысушылар: «Жаратылыстану» жоғары мектебі мамандықтарында - 116 студент. Математика-33; Биология-30; Химия-19; Химия-биология -34;» Бұл мамандықтағы студенттер келешекте лицей типіндегі мектептерге баруы мүмкін (ЖЖМ- Жаратылыстану жоғары мектебі). «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебінен-140 студент: Қазақ тілі мен әдебиеті-42; Шет тілі: екі шет тілі- 68; Тарих -30. Бұл мамандықтағы студенттер келешекте гимназия типіндегі мектептерге баруы мүмкін (ГЖМ -Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі). «Педагогика және психология» жоғары мектебінен-74 студент «Педагогика және психология»-39; Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі-35 мамандықтары бойынша (ППЖМ- Педагогика және психология жоғары мектебі). Үш жоғары мектептен барлығы – 330 студент түрлі мамандықтар бойынша қатыстырылды.

Құралдар: Зерттеу жұмыстарының нәтижесін анықтау мен қатысты деректерді жинау үшін біз 1.«Қабілет деңгейін анықтау» тесті. 2. «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесін қолдандық.

«Қабілет деңгейін анықтау» тест арқылы болашақ мұғалімдерді лицей және гимназия мектептерінде педагогикалық қызмет жасауға дайындық деңгейін болжау және мамандыққа бейімділігі жайындағы біліми танымдық түсініктері мен келешекте осы мектептерде кәсіби қызметті атқару туралы мәліметтерді алу жүзеге асырылды. Зерттеу 4К деп аталатын төрт негізгі икемді дағды бар: коммуникативтілік, креативтілік, сын тұрғысынан ойлау, топтық жұмыс мәселелеріне қатысты болды. Лицей және гимназия типіндегі

мектептердегі педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың ерекшелігі мен мазмұндық құрылымдық жүйесі жайындағы түсініктеріне қатысты студенттердің жеке көрсеткіштерін білу мақсатында сыналушылар қатыстырылды.

Тестке нұсқаулық: Топтық жұмыс барысы кезіндегі қабілетіңіздің даму деңгейін тексеруді ұсынамыз. Бүгінгі таңда ақыл-ой маңызды және оны дамытуға да болады. Әр сұрақ үшін сізге сәйкес келетін жауапты таңдаңыз. Барлық сұрақ саны – 10. Нәтижелер: Әр «бірінші жауапқа» – 10 ұпай, «екінші жауапқа» – 5 ұпай, «үшінші жауапқа» – 0 ұпай.

Кесте 11. «Қабілет деңгейін анықтау» тесті деңгейлері.

№	Ұпайлары	Деңгейлері	Сипаттамасы
1	80-100	Жоғары	Жеке қабілеттілікке қажетті қасиеттермен – кәсібилілік, мамандық бойынша бейімділік, білім, білік пен құзыреттілікті қамтамасыз ететін дағдыларды көрсетеді. Дегенмен, кері әсерлерде орын алады, бұнда – өзін жоғары бағалау, менмендік, өзін өзгелерден көп білмегенін түсінікте болуы. Кәсіби мамандықта жетістікке қол жеткізе алатын және шығармашылыққа ұмтылғаш тұлғалар.
2	50-79	Орташа	Өте құнды қасиет бар – жағдайға байланысты кәсіби педагогикалық қызметке бейімделе алатын алатын тұлға. Кез-келген оқу-тәрбие мекемелерінде педагогикалық қызметті орындай алатын және шығармашылыққа тұрақты, ұстанымдылық көзқараспен келіп, өзін көрсете алады.
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	Табиғаты бойынша орындаушы мен атқарушылық жұмыстарға бейім. Жеке кәсіби педагогикалық қызметте жүктелген тапсырманы немесе жұмысты нұсқаулық бойынша орындауға жауапкершілікпен қарайды.

Қабілет деңгейін анықтау» тестін элективті курсты өту алдындағы кезеңдегі нәтижелік көрсеткіштері.

Студенттердің кәсіби біліміне, практикалық дағдыларына және жеке қасиеттеріне қойылатын талаптардың жоғарылауы жағдайында педагогикалық қызметке дайындау олардың кәсіби-педагогикалық бағыттылығын дамыту бойынша мақсатты және жүйелі жұмыссыз мүмкін емес. Сондықтан «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің нәтижелері бойынша «Жоғары» деңгейді ЖЖМ студенттері-16, ГЖМ студенттері-25, ППЖМ

студенттері-9; «Орта» деңгейін ЖЖМ-48; ГЖМ-53; ППЖМ-28; «Төмен» деңгейін ЖЖМ-52; ГЖМ-62; ППЖМ-37; сыналушылар санын мен пайыздық көрсеткішін көрсетті.

Кесте 12. Лицей типтегі мектептерге бейімділігін білу мақсатында «Жаратылыстану» жоғары мектебіннің мамандықтарында - 116 студент.

№	Мамандық	Жоғары		Орта		Төмен		Барлығы	
		Студент саны -16	Пайыз %	Студент саны -48	Пайыз %	Студент саны - 52	Пайыз %	Студент саны-116	Пайыз %
1	Математика	4	12,12	11	33,33	18	54,54	33	99,99
2	Биология	4	13,33	13	43,33	13	43,33	30	99,99
3	Химия	2	10,52	10	52,63	7	36,84	19	99,99
4	Химия-биология	6	17,64	14	41,17	14	41,17	34	99,98

Кесте 13. Гимназия типтегі мектептерге бейімділігін білу мақсатында «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебіннің мамандықтарында -140 студент.

№	Мамандық	Жоғары		Орта		Төмен		Барлығы	
		Студент саны - 25	Пайыз %	Студент саны -53	Пайыз %	Студент саны - 62	Пайыз %	Студент саны-140	Пайыз %
1	Қазақ тілі мен әдебиеті	10	23,80	17	40,47	15	35,71	42	99,98
2	Шет тілі: екі шет тілі	9	13,23	24	35,29	35	51,47	68	99,99
3	Тарих	6	20,0	12	40,0	12	40,0	30	100

Кесте 14. Гимназия типтегі мектептерге бейімділігін білу мақсатында «Педагогика және психология» жоғары мектебінен - 74 студент.

№	Мамандық	Жоғары		Орта		Төмен		Барлығы	
		Студент саны -25	Пайыз %	Студент саны -53	Пайыз %	Студент саны-62	Пайыз %	Студент саны-140	Пайыз %
1	«Педагогика және психология»	3	7,69	11	28,20	25	64,10	39	99,99
2	Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі	6	17,14	17	48,57	12	34,28	35	99,99

Біздер жоғарыда қатыстырылған әрбір жоғары мектептегі студенттерді жеке мамандықтар бойынша деңгейлік көрсеткіштерін анықтап, талдап келтірдік.

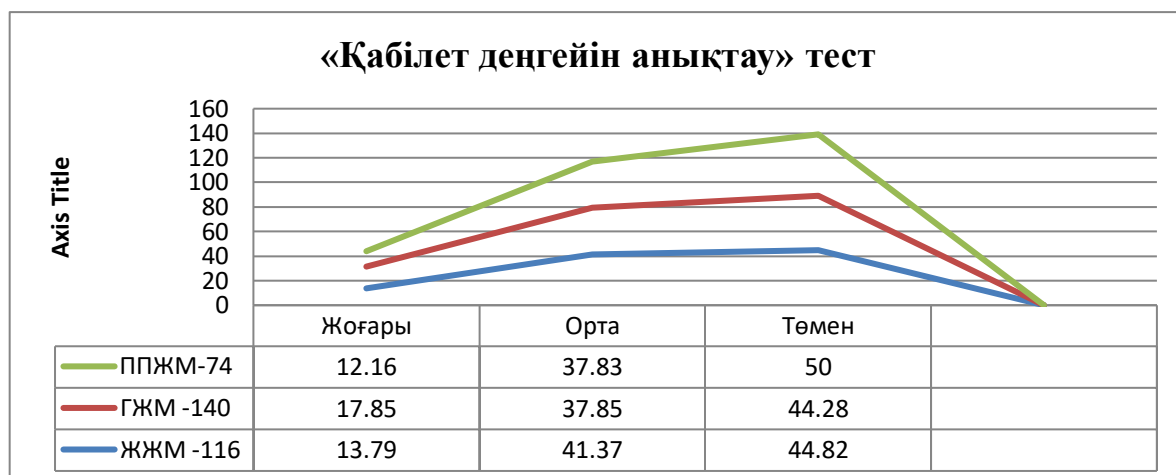
Кесте 15 - «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы нәтижелері.

№	Ұпайлары	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
1	80-100	Жоғары	16	13,79	25	17,85	9	12,16
2	50-79	Орташа	48	41,37	53	37,85	28	37,83
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	52	44,82	62	44,28	37	50,0
4	Қорытынды		116	99,98	140	99,98	74	99,99

«Қабілет деңгейін анықтау» тесті бойынша болашақ мұғалімдердің гимназия және лицей типіндегі мектептер жайындағы білім-түсініктері анықтау арқылы алғашқы танымдарының көрсеткіштері (кесте-5) берілді. Бұндағы ЖЖМ -116 – студенттер келешекте лицей бағытындағы мектептерде педагогикалық қызметтерін атқаруы мүмкіндігі басымдық орын алған, себебі, лицей типіндегі мектептер жаратылыстану, математика және техникалық бағыттағы білімге мән бергендіктен. Тестке қатысқан (ЖЖМ) 116 - студенттердің «жоғары» деңгейдегі 13,79% пайыздық көрсеткішті көрсеткен 16 болашақ маманның 12-жоғары оқу орнына түскенге дейін лицей типіндегі мектептерде білім алған студенттер болса, 4- студент жалпы білім беретін мектептерді аяқтаған түлектер. «Орташа» деңгейді көрсеткен 41,37% пайыздық көрсеткішті берген 48 - студенттің 5-еуі лицей мектептерінен білім алған болса, 43-сі жалпы білім беретін мектептерде білім алған, бірақ, осы бағытта жоғары оқу орнына түскенге дейін қосымша білім алуып, арнайы дайындықтан өткен студенттер болып шықты. «Төмен» деңгейлік берген 44,82% пайыздық көрсеткішке ие болған 52 студент жалпы білім беретін мектептердердегі алған білімдерімен жоғары оқу орнына түскен.

Ал, ГЖМ -140 студент және ППЖМ - 74 студенттері болашақта гимназия типіндегі мектептерде педагогикалық қызметін атқаруы мүмкін болған жағдайда деп қарастырдық.

Сурет 1. «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы салыстырмалы нәтижелерінің көрінісі

Тесті алудың мақсаты студенттердің келекшекте мұғалім мамандығын меңгергеннен кейін олардың лицей-гимназия мектептерінде педагогикалық қызметті атқара алуына мүмкіндік жасау үшін осы типтегі мектептердің мазмұндық құрлымы жайында білімдердің болуы қажет деген оймен «Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыбындағы элективті курсты енгіздік. Енгізілген элективті курстың мақсаты - болашақ мұғалімдерге Қазақстандағы лицей және гимназия типіндегі мектептердің түрлері және олардың қалыптасуы мен даму жайындағы тарихи-тәжірибелік білімдер беру мен олардың мазмұндық құрылым бағыттарын, педагогикалық үдерістерді ұйымдастыру мен өткізудегі өзіндік ерекшеліктері жайындағы танымдық білімдерді беру болып табылады.

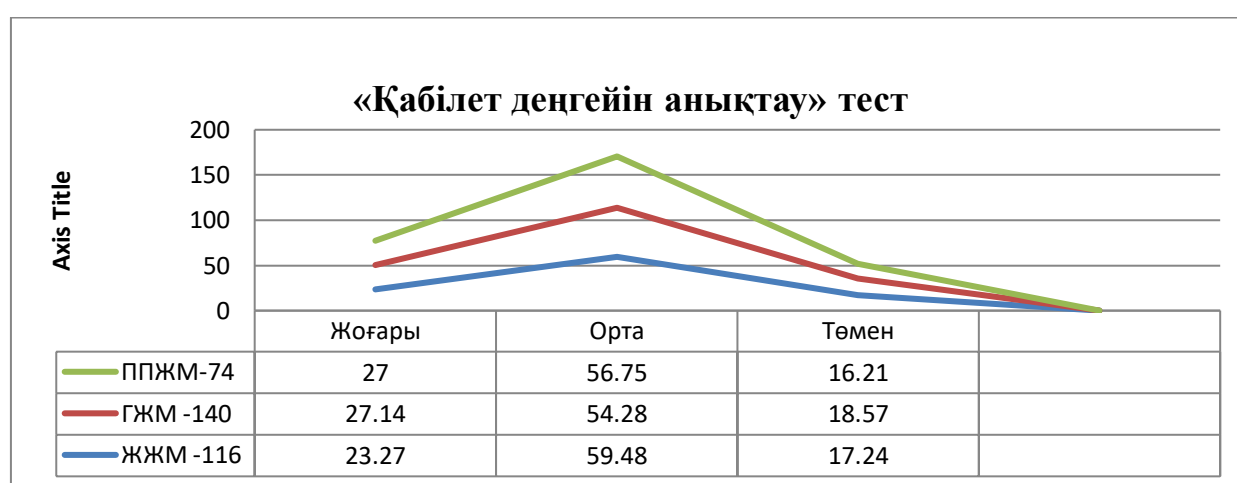
Ал, қабілет деңгейін анықтау тестінің соңғы нәтижелерін беруде жоғары мектептердегі әрбір мамандықта білім алатын студенттер жайындағы мәліметтерді жеке емес, оларды жоғары мектеп мамандықтарының көрсеткіші ретінде топтастырып береміз.

Кесте 16. Элективті курсты оқып, аяқтағаннан кейінгі «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің нәтижелері.

№	Ұпайлары	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
1	80-100	Жоғары	27	23,27	38	27,17	20	27,0
2	50-79	Орташа	69	59,48	76	54,28	42	56,75
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	20	17,24	26	18,57	12	16,21
4	Қорытынды		116	99,99	140	99,99	74	99,96

Демек, бұл нәтижелер біздің жоғары оқу орнындағы түрлі педагогикалық мамандықтарда білім алушы 3-4 курс студенттеріне лицей - гимназия мектептерінің қалыптасуы мен дамуы және олардың мазмұндық құрылымдары мен өзіндік ерекшеліктері жайындағы тарихи-тәжірибелік білімдерді оқыту мақсатындағы педагогикалық үдеріске арнайы енгізген элективті курстан меңгерген танымдық білімдерінің қаншалықты өскендігін турасындағы болжамымызды педагогикалық қабілеттілік деңгейлерін анықтау тесттері арқылы көрініс тауып отыр. Алынған нәтижелер бойынша біз «жоғары», «орта» және «төмен» деңгей көрсеткен сыналушылармен лицей және гимназия мектептері жайында өзара әңгіме, сұхбат жүргіздік.

Сурет 2. Элективті курсты оқып, аяқтағаннан кейінгі «Қабілет деңгейін анықтау» тест нәтижелерінің салыстырмалы көрінісі

«Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесі.

Алынған мәліметтерге сүйенсек, үш жақты ЖЖМ, ГЖМ және ППЖМ қатысқан респонденттердің мұғалім мамандығы бойынша педагогикалық қабілеттері жағынан іс-әрекетіне дайындығын қарастырдық. Бұнда, егер де, бітіруші студенттер маман ретінде болашақта лицей және гимназия типіндегі мектептерде педагогикалық қызметке орналасқан жағдайда педагогикалық үдерісті жүргізу барысы бойынша болжамдық пайыздық көрсеткіштері берілді. Болашақ педагог мамандардың даярлау үдерісі жалпы білім білім беретін мектептерге бағытталғандығын негізге алу. Ал, гимназия және лицей мектептерінде өткізілетін педагогикалық үдерістің және олардың мазмұндық ерекшеліктеріне байланысты білім мен біліктерінің орта деңгейлік көрсеткіштерінің басым болғандығын кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы әдістемесі (кесте 7) анықтап берді. Яғни, осы бағыттағы олқылықты түзету үшін болашақ педагог-мұғалім мамандарын даярлауда гимназия және лицей типіндегі мектептер жайында танымдық білімдерді беру қажеттілігін көрсетіп отыр. Бұл педагогикалық мамандықты аяқтаған болашақ мұғалімдердің

педагогикалық қызметін әр типті мектептерде атқара алуына мүмкіндік жасайды деген түсінік береді және жүзеге асыруға жол ашады.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын диагностикалау нәтижелері.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы 3-4 курс студенттерінің педагогика және жеке пәндерді оқыту әдістемесі пәндерінен алған теориялық білімдері мен педагогикалық тәжірибе кезіндегі жүргізген (жеке пәндерден сабақ беру) педагогикалық үдерістерінде әдістемелік және олардың жеке кәсіби қызметіндегі әлеуетінің мүмкіндіктерін тануға бағытталған зерттеулердің нәтижесінің көрінісі. Орын алып отырған кемшіліктерді жою үшін, біріншіден, болашақ педагогтарға педагогика және оның білім беру тарихына қатысты танымдық білімдерде лицей және гимназия мектептер жайында білімдерді ауқымды беру. Екіншіден, гимназия және лицей мектептерінің мазмұндық бағыттылығының ерекшелігіне қарай ғылыми пәндердерді тереңдетіп оқыту қажеттілігінен туындайтын жеке пәндерді оқыту әдістемесіне ерекше мән беріп, арнайы тақырыптар арқылы оқыту қажет екендігін анықтап отыр. Мәселені былай қарастыруымыз жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді даярлау жалпы білім беретін міндетті мемлекеттік стандартты орындау және сондай-ақ, гимназия және лицей типіндегі мектептерге арнайы педагог мамандардың даярланбайтындығын негізге алып отырмыз.

Кесте 17. Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын диагностикалау нәтижелері

№	Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
1	Мотивациялық	Жоғары	24	20,68	31	22,14	17	29,97
		Орташа	79	68,10	86	61,42	49	66,21
		Төмен	13	11,20	23	16,42	8	10,81
2	Танымдық	Жоғары	28	24,13	39	27,85	15	20,27
		Орташа	67	57,75	90	64,28	51	68,91
		Төмен	21	18,10	11	7,85	8	10,81
3	Адамгершілік-ерік	Жоғары	34	29,31	43	30,71	21	28,37
		Орташа	75	64,65	85	60,71	78	64,86
		Төмен	8	6,89	12	8,57	5	6,75
4	Гностикалық	Жоғары	31	26,72	29	19,28	19	25,67
		Орташа	73	62,93	92	65,71	43	58,10
		Төмен	14	12,0	19	13,57	12	16,21

17- кестенің жалғасы

№	Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
5	Ұйымдастырушылық	Жоғары	19	16,37	22	15,71	13	17,56
		Орташа	81	69,82	91	65,0	46	62,16
		Төмен	16	13,79	27	19,28	15	20,27
6	Өзін-өзі басқару қабілеті	Жоғары	23	19,82	31	22,14	18	24,32
		Орташа	84	72,41	93	66,42	47	63,51
		Төмен	9	3,44	16	4,28	8	10,81
7	Коммуникативті	Жоғары	28	24,13	46	32,85	11	78,37
		Орташа	83	71,55	87	62,14	58	78,37
		Төмен	5	4,31	7	5,0	5	6,75

Ал біздің зерттеулеріміздің бағытын тек жалпы білім беретін мектептің болашақ мұғалімдеріне қатысты жүргізгенде нәтижелері «жоғары» және «орта» деңгейлері пайыздық жағынан өте жоғарыны көрсетті. Дегенмен, бұл өз алдына бөлек зерттеулік мәселе ретінде болғандықтан оған тоқталудың қажеттілігі жоқ деп түсінеміз.

Біздің зерттеулеріміздің барысында «төмен» деңгейлік көрсеткен студенттермен қосымша әңгіме және сұрақ жауаптар жүргізу барысында анықталған мәселелер мыналар болды:

- гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық үдерісті өзіндік ерекшелігімен жүргізудегі дидактикалық заңдылықтарды білмеуі және түсінбеуі;

- болашақ педагог мамандардың келекшеке мұғалімдік қызметте жұмыс жасауына сенімсіздігі;

- студенттердің болашақтағы педагог мамандығына мақсатты емес, кездейсоқ келуі «жоғары білім керек, оқып жүрмін» деген түсініктерінің болуы;

- педагогикалық мамандыққа өз еркімен емес, екінші бір адамның (ата-ананың немесе дос, құрбы-құрдастарының) айтуымен келуі т.б. бағыттағы түсініктер анықталды.

Дегенмен, болашақ педагог мамандарды даярлау ісінің мазмұндық жүйесі мен құрылымын жетілдіру барысында біздер ұсынған және жоғары оқу орнын педагогикалық үдеріске енгізіп, тәжірибеден өткізген «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыбындағы элективті курстың қажет екендігі дәлелденді және оны болашақта жетілдіре түсіп, баламалы дербес пән курсы ретінде даярлап жеке пән мұғалімдерін даярлайтын білім беру бағдарламаларының сапасын арттыруға немесе жетілдіру болатындығына көз жеткіздік.

Білім беру мазмұнының толық пайдаланылмауына байланысты, олардың кейбір функцияларының қайталануы, тереңдетілген білім, педагогикалық практиканы жүзеге асыратын оқу орны ретінде өтті. Әлемдік және еуропалық білімді беру жүйелеріне моделі негізінде республиканың білім беру жүйесінде, гимназия және лицей мектептерінің одан әрі дамуы олардың дамуын қамтамасыз ету үшін қажет. Жүйелі ғылыми - әдістемелік жұмысты қажет ететін проблема ретінде білімді беру жүйелеріне үздіксіздігін қалыптастыру. Қазіргі уақытта, білімгерлердің тарихи мұра және танымдық іс - шараларға деген қызығушылығы элективті курстан өткен білім мазмұнын дамытуда көрінеді. «Педагогика және психология» мамандары тарих пен педагогика және гимназиялардың құрылымдық мазмұнына қатысты теориялық білімдерді игеру қажеттілігін дәлелдеді. Бұл олардың тұтастай алғанда кәсіби шеберлігі үшін қажет.

Педагогикалық эксперимент (тұрақты эксперимент нәтижесінде жоғарыда айтылғандарды анықтауға бағытталған). Мамандық білімгерлері 1991 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі аралықта білім алудың негізі арқылы оқытудың өсуінің сәтті деңгейін көрсетті, ол қалыптасу үшін негіз болды олардың танымдық идеялары мен осы бағыттағы көзқарастары, дамудағы білім иелері гимназия және лицей мектептерінің. Бұл элективті курсты ұсыну қажеттілігін дәлелдеді, педагогика пәні тарихы, болашақ гимназия және лицей мектептерінің мұғалімдерінің жаңа білімге негізделген кәсіби қызметке бейімделуіндегі білім берудің тамаша шеберлігінің көрсеткіші болып табылады Қазақстандағы білім тарихын толықтыру.

Қазіргі қоғамның басты міндеті - білім беру сапасына қойылатын талаптарды және оқу, танымдық жұмыс істерінің сәттілігін, білім мен дағдыларды нығайтуға, қабілетті тұлғаны оқыту жағдайының дамуын қамтамасыз ету. Қазақстанда білімгерлердің жеке тұлғаларын дамытуға бағытталған көптеген түрлі білім беру бағдарламалары құрылды. Гимназия және лицей мектептерінің өзін - өзі тәрбиелеудің қайнар көзі болып табылады және пәндердегі жеке қасиеттерін дамыту. Сонымен қатар, профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби күзіреттілігін арттыру бойынша жұмыс кіреді. Гимназиялар мен лицей типіндегі мектептердің мазмұнын зерттеу барысында біз «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» «Педагогика және психология» мамандығы бойынша оқу процесінде таныстырды университет. Бұл арнайы элективті курс болашақ мамандардың құзыреттерін дамытуға және білім беру жүйесіндегі ғылыми көзқарастарды, ойлау тәсілдерін, кәсіби және жеке дамуды өзгертуге бағытталған. Осы бағдарламаны іске асыру білімгерлерге білім беру жүйесін қалыптастырудың тарихи - педагогикалық ерекшеліктерін зерттеу үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. Оқу құрылымдарының түпнұсқалық мазмұнын анықтайтын тарихи мәліметтермен аналитикалық және зерттеу қызметі қарастырылған. Сабақтарды ұйымдастыру дәрістер, семинарлар, конференциялар және жеке есептер түрінде өткізілді. Элективті курсты зерттеудің қорытынды бақылауы эссе мен жобаларды қорғау түрінде жүзеге асырылады. Курстың негізгі

идеясы - Қазақстан Республикасындағы гимназия және лицей мектептерінің даму теорияларын зерттеу. Оқу процесін қайта құру аспектілері де қарастырылған. Элективті курс үш бөлімнен тұрады.

1. Гимназия және лицей мектептерінің тарихы.

2. Еуропа мен Ресейдегі осы оқу орындарының даму ерекшеліктерін анықтау.

3. Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің негізгі бағыттарын анықтаңыз.

Осы элективті курстың ілімі білімгерлерге негізгі кәсіби сапалар мен педагогикалық қызметке қажетті білімнің теориялық деңгейлерін қалыптастыруға мүмкіндік берді. Оқу орындарын қайта құру және қайта құру деңгейлері қарастырылды және атап өтілді. Бұл нарықтық экономиканың талаптарына сәйкес өзін - өзі реттеуге қабілетті мамандарды даярлауға мүмкіндік береді.

1. Гимназия және лицей мектептерінің оқу процесін ұйымдастырудың және олардың жұмыс істеу ерекшеліктері қарастырылған;

2. Аналитикалық, диагностикалық және теориялық талдау негізінде Қазақстандағы білім беру қызметінің нақты жағдайы жүйеленіп, қорытындылады;

3. Гимназия және лицей мектептерінің оқу процесінде мәселелерді талдау жүргізілді.

Нәтижесінде, жоғарғы оқу орындарының педагогикалық процесінде элективті курс дайындалып, «Болашақ мұғалім және ағартушы» мамандығының білімгерлерінің қатысуымен анықталды, элективті курстың тиімділігі анықталды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Педагогикалық мамандықтар бойынша білім алатын студенттерге гимназия және лицей мектептері жайында тарихи-педагогикалық білімдерді меңгерту және оларда қалыптасқан тәжіриберлік білімдерді педагогика тарихындағы мектептер жүйесінің қалыптасуы мен дамуы туалы таным түсініктерін кеңейтуге мүмкіндік берді. Себебі, болашақ мұғалімдердің педагогикалық қызметін атқаруға тарихи тәжірибелік білімдердің болуы, олардың кәсіби қабілеттерін дамытудың объективті қажеттілігі болып табыланындығы анықталды. Негізі бұл - болашақ мұғалімдердің бүгінгі гимназия және лицей мектептерінде кәсіби мұғалім маманы ретінде педагогикалық қызметті атқаруға құзыреттілігі мен әлеует мүмкіндіктерінің сәйкес келуіне және осы типтегі мектептердің педагогикалық үдерісін қойылатын дидактикалық заңдылықтар мен әдістемелік жүйесін жетік меңгеруге қажеттілік бар екендігі дәлелденді.

Болашақ мамандардың педагогикалық қабілеттерінің параметрлік сипаттамаларын нақтылаудан тұратын даралық құрылымдарына (жартылыстану-математикалық және гуманитарлық т.б.) және олардың кәсіби мамандыққа білім, білік, дағдылары мен өмірлік тәжірибемен байланысу әрекетерін дамуындағы педагогика, психология және келешекте өздері оқытатын жеке пәндерді теориялық мазмұны мен әдістемелік білімдерінің жеткілікті деңгейде дайындықтың мүмкіндіктерін анықтауда мақсатында «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курсты жоғары оқу орынының педагогикалық үдерісін енгізумен нақтыланды. Осыған байланысты болашақ педагог мамандардың қабілет деңгейін анықтау, педагогикалық қабілеттілікті талдау және олардың келешек кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасын анықтау мәселелерін зерттеу объектісінің ағымдағы күйін анықтау мақсатында жүргізілетін зерттеу (констатирующий эксперимент) жүйесімен ұйымдастырылды. Бұнда, болашақ педагог мамандығында білім алатын студенттердің жалпы орта білім беретін мектептермен бірге, келешекте гимназия және лицей типіндегі мектептерде мұғалімдік кәсіби қызметтерін жүргізуде білім, білік, дағдылары мен тәжірибелік мүмкіндіктерінің болуын қалыптастыру мен дамытуға бағытталған енгізілген элективті курстың білім мазмұнын меңгерту арқылы олардың кәсіби қабілеттері мен әлеуеттерін анықтау жүзеге асырылып, зерттеу арқылы анықталды. Зерттеуде болашақ педагог мамандарды даярлау барысында олардың гимназия және лицей мектептерде педагогикалық кәсіби әрекеттерін жүргізуге құзыретті болуының сапалық деңгейінің болжамдық бағдарын анықтап берді.

Біріншіден, болашақ педагог мамандарды лицей және гимназия мектептерінде кәсіби әрекетке бағдарланған педагогикалық практикадан өткізу арқылы олардың педагогикалық қабілеттерін дамытуға кәсіби ішінара дайындық деңгейі өзін-өзі дамытудың жеті компонентіне (мотивациялық, танымдық, моральдық-еріктік, диагностикалық, ұйымдастырушылық, өзін-

өзі басқару қабілеті, коммуникативтілік) тікелей байланыстылығын негіздей отырып, көрсеткіштік деңгейлерін анықтау арқылы болашаққа бағдар алу анықталды.

Екіншіден, арнайы жасалған элективті курсты оқыту және болашақ педагогтарды гимназия және лицей мектептерінің мектептерінде педагогикалық практикадан өткізу арқылы кәсіби қызметке қатысты қабілеттіліктерінің деңгейін анықтауға және дамытуға болатыны негізделді.

Үшіншіден, өзін-өзі дамыту мен кәсіби-педагогикалық қабілет деңгейі арасындағы байланысты анықтауға және олардың көрсеткіштік деңгейлерін білуге негіз болды.

Төртіншіден, болашақ педагог мамандарға «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» элективті курсын оқыту арқылы олардың көзқарастарын өзгертіп, педагогикалық қабілеттер деңгейлерінің артуына және жеке шығармашылық әлеуеттерінің даму көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік берді, сондай-ақ, бұл болашақта осы мәселелерге қатысты ғылыми әдістемелік жұмыстарды дамытудың бағдарын анықтауға негіз болатын болжамдық бағыт деп түсінеміз.

Зерттеу жұмысымызды жазу барысында төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік. 1991-2017 жылдар аралығындағы Отандық гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуында орын алған тарихи - педагогикалық жүйелердің түрлері, білім беру саласындағы жұмыстар мен жаңа типтері мектептер және олардың өздеріне тән құрылымдық мазмұндарына сәйкес оқу-тәрбие қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктерінің болғандығы дәлелденіп қорытынды жасадық.

1. Зерттеу жұмысында 1991 - 2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің білім берудің тарихи - әдіснамалық жүйесі жасалып, тарихи - педагогикалық және әдістемелік тұрғыдан сипаттамалар беріліп, талдаулар жасалынды.

2. 1991-2017 жылдардағы тарихи кезеңде Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы және олардың мазмұндық құрылымының жүйелік сипатына, бір орталықтан басқарылатын кеңестік қоғам құрылысындағы идеологиялыққа бағындырудың жүзеге асырылуы мен егемендік кезеңдегі білім беру жүйелерінің дамуындағы өзіндік сипатының кейінгі кезеңдермен тарихи ұласымдылығы айқындалды.

3. 1991 - 2017 жылдар кезеңінде қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған Отандық жаңашал сипаттағы гимназия және лицей мектептерінің бүгінгі осы типтегі мектептердің оқу – тәрбие жүйесінің өзар тарихи - педагогикалық байланыстылығы анықталып, олардың ұласымдылықтары мен сабақтастығы анықталды.

4. «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыптық атаудағы элективті курс түзіліп, тарихи педагогика курсының осы бағыттағы оқыту материалдарын жаңа білім мазмұндарымен толықтыруын жүзеге асырылып, ЖОО - да болашақ мұғалімдерді даярлаудағы білім бағдарламаларына енгізіп, анықтығын

нақтылауда бағытталынған педагогиканың эксперименттік тәжірибелік зерттеу арқылы нәтижесі анықталып және оның тиімділігінде көрсетілді.

Диссертациялық зерттеу жұмыстарының құрылымдағы жүйе мазмұныны беретін ғылыми апаратта анықталып, ұсынылған болжамның және тұтастай диссертациялық зерттеу жұмысы құрылымдағы жүйесі мен оның мазмұндық құрылымдарының дұрыстығы дәлелденді. Диссертациялық зерттеу жұмыста табысты болған нәтижелер мен ғылыми - әдістемелік тұрғыдағы қорытындылар Қазақстандағы педагогика тарихына қатысты білімдер қорын толықтырады және білім, оқу - тәрбие мекеме типтерінің қалыптасуы мен дамуы тарихына қатысты зерттеулер мен іздену жұмыстарда да ауқымды қолдануға болатындығына сенімділік болып табылады.

Диссертациялық бағыттағы ғылымға - ізденушілік және зерттеу жұмысын нәтижелер басшылыққа ала отырып, гимназия және лицей мектептердің жаңашыл типтегі мектептердің педагогикада тәжірибелерінің қоғамда және әлеуметтік ортада дамуына ықылас жасаушы басты жағдаяттардың негізін ашу мен осы типтегі мектептерге келешек гимназия және лицей мектептердің тәжірибесін, сондай - ақ оларға педагогикалық қызметтегі білімдеріне кәсіби арттыру және жетілдіру қатысты ұсыныстарды айтамыз:

1. Қазақ жеріндегі жаңашыл гимназия және лицей мектептердің дамуындағы тарихын педагогикалық мамандық бойынша жасалатын білім бағдарламаларында элективті курс түрінде жүргізілуі қажет деп түсінеміз.

2. Мектептегі кәсіби оқытушылардың біліктіктерін арттыру және жетілдіріп институттарда гимназия және лицей мектептердің педагогикалық тәжірибелерін, тарихы мен оның сол кезеңдегі орын алған теорияларының қалыптасуы жайынан білім беретін лекциялар мен практикалық сабақтарды жүргізуіне болады.

3. Түрлі немесе жаңашылдық сипаттағы мектептердің педагогикалық үдерістері жайында тарихи - педагогикалық білімдерді толықтыру мен лицей - гимназияларды және олардың тәжірибесіне мән беру арқылы жеке пәндерді оқытудың әдістемесі т.б. мазмұндық құрылым жайындағы мәселелерге білім тарихы тұрғысынан зерттелуі қажет деп санаймыз.

4. 1991 - 2017 жылдар кезеңіндегі гимназия және лицей мектептерінің жаңашыл сипатқа ие болған мектептеріндегі тәрбие жұмысын ұйымдастырудың тәжірибелерін басшылыққа ала отырып, заманауи гимназия-лицейлердің білім кезеңіндегі ұйымдастырылатын тәрбие жұмыстарына оңтайлы, икемдеп қолдану - Қазақстандық азаматтық пен патриотизмге тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарға пайдалану өз нәтижесін беретіні анық.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. //Қазақстан Республикасының білім туралы заң актілері. Алматы, 2001. –Б.3-34.
2. Нысанбаев А.Н. Национальная идея: мировой опыт и Казахстан. - Общенациональная идея Казахстана: опыт философско-политологического анализа /Под ред. А.Н. Нысанбаева. - Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, -2006., -С.-412.
3. Абдильдина Р.Ж., Абдильдин Ж.М. Демократия. История, понятие и реальность. -Астана, -2012.,-С.-550.
4. Сатершинов Б.М. Тарихи сана -тәуелсіздіктің рухани тұғыры. Алматы: ҚР БҒМ ҒК ФжСИ КБО, -2011. –Б.-291.
5. Алейник Р. М. Постмодернизм и социально-гуманитарное знание. -М.: РХТУ, -2009.-С. -155.
6. Варламова Л.Д., Толстякова М.Н. Педагогические условия формирования личности будущих инженеров в современном техническом вузе (педагогический опыт): Монография – М.: Мир науки, -2020., -С.-100.
7. Кунантаева К. Развитие женского образования в Казахстане (1920-1977): дис. кан.пед.наук.,- Алма-Ата, -1986., -С.-135.
8. Жарықбаев Қ.Б. Развитие педагогической мысли до революционном Казахстане: дис.... д-ра.пед.наук.- Киев, -1982.,-С.-51.
9. Сембаев А.И., Храпченков Г.М. Очерки по истории школ Казахстана (1901-1917).- Алма-Ата, -1972., -С.-148
10. Ыбыраимжанов Қ.Т. Қазақстандағы бастауыш мектептердің қалыптасуы мен дамуы (1861-1930 ж.ж. материалдар негізінде). 130001 – жалпы педагогика, педагогика және білім тарихы, этнопедагогика: пед. ғылым. ..док. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясы.- Түркістан, -2007. , –Б.- 350.
11. Тлебалдиева А.К. Становление и развитие системы начального образования в Казахстане (1917-1941 г.г.): автореф... кан. пед. наук.- Алма-Ата,-1986г., -С.-26.
12. Ильясова АН. История развития педагогической теорий Казахстана (1900-1960 г. г.): дисс... д-ра пед. наук.,- Алматы, -1997.,- С.-300.
13. Беркімбаева Ш.К. Жалпы білім беретін қазақ мектебіндегі оқу-тәрбие үрдісінің дамуы (1980-2000): автореф. ... канд. пед. наук.-Алматы, 2003., - С.-27.
14. Масырова Р. Р. Тенденции развития инноваций в среднем общем образовании Казахстана: дисс. ... докт. пед. наук.- Туркестан, 2008.,- С.- 43.
15. Линчевская Т. А. Становление и развитие школ инновационного типа в республике Казахстан: дисс. ... канд. пед. наук.- Алматы, 1998. .,- С.- 26.
16. Мукатаев А.А. Қазақстан инновациялық мектептерінде қосымша бағыт бағдарламалары негізінде оқытуды бейіндік саралаудың дамуы (1992 - 2005): дисс. ... канд. пед. наук.- Караганда, 2007. .,- С.-26.

17. Рахимжанов А. М. История развития системы образования республики Казахстан в десятилетний период ее становления и независимости»: дисс. ... канд. ист. наук. - Костанай, 2001.,- С.- 25.
18. Хайруллин Г.Т. Теория и практика становления и развития межшкольных УПК: дисс. ... докт. пед. наук. - Алма-Ата, 1992.,- С.- 498.
19. Перминов А.В. Гимназии и лицеи в истории образовательных систем: автореф. ... канд. пед. наук. - Алматы, 1998.,- С.- 30.
20. Шевченко И. Н. Развитие инновационной начальной школы в республике Казахстан: автореф. ... канд. пед. наук.- Караганда, 2004.,- С.- 24.
21. Конаржевский Ю.А. Менеджмент и внутришкольное управление. - М.: Центр «Педагогический поиск», -2000.,-С.-224.
22. Бабанский Ю. К., Ильина Т. А., Сорокин Н. А. Педагогика /Учеб. пособие для пед. ин-тов // Под.ред. Ю. К. Бабанского. - М.: Просвещение, -1983., - С.-608.
23. Скаткин В.В. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. - 2-е изд. -М.: Педагогика, -1984., -С.-95.
24. Краевский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. - Самара: Изд-во СамГПИ, -1994 г.,- С.-165.
25. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, -1981., - С.-186.
26. Леднев В.С. Содержание образования / В. С. Леднев. - М.: Высш.шк., - 1989., -С. -359.
27. МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РСФСР ПРИКАЗ от 4 ноября 1987 года № 190 Об утверждении Положения об общеобразовательных школах с углубленным изучением иностранного языка. III. Содержание и организация учебного процесса. Қазақстан Республикасындағы білім туралы заңнама: Заң актілерінің жинағы. - Алматы: Юрист, 2004. –Б.- 87-90.
28. Нысанбаев А.Н. Национальная идея: мировой опыт и Казахстан. Общенациональная идея Казахстана: опыт философско-политологического анализа /Под ред. А.Н. Нысанбаева. -Алматы: Компьютерно-издательский центр Института философии и политологии МОН РК, 2006. –С. - 412.
29. Абдильдина Р.Ж., Абдильдин Ж.М. Демократия. История, понятие и реальность. -Астана, 2012. –С.-550.
30. Мадалиева Ж.Қ. Білім беру философиясының мәні мен мазмұны. Абай атындағы ҚазҰПУ, ХАБАРШЫ «Әлеуметтік және саяси ғылымдар» сериясы, -№2 (58), -2017. -Б.-75-80.
31. Чижевский Б.Г. Организационно-педагогические условия становления лицеев в Украине: автореф. дис. ...канд. пед. наук. – Киев.-1996., -С. -25.
32. Доценко А. Гимназия в детсаде // Рудный Алтай. -1992., -С. -17.
33. ПОЛОЖЕНИЕ о лицее в Республике Казахстан // Учитель Казахстана., - №15., -1996., - С.-4.

34. Шарай Н.А. Теоретические основы управления развитием гимназического образования: автореф. дис....д-ра пед. наук. -М.,-2001.,-С.-45.
35. Хайруллин Г.Т. Теория и практика становления и развития межшкольных УПК: дисс. ... докт. пед. наук. - Алма-Ата, 1992., -С. - 498.
36. Масырова Р. Р. Тенденции развития инноваций в среднем общем образовании Казахстана: дисс. ... докт. пед. наук.- Туркестан, -2008., –С. - 43.
37. Линчевская Т. А. Становление и развитие школ инновационного типа в республике Казахстан: дисс. ... канд. пед. наук.- Алматы, 1998.,–С. -26.
38. Мукатаев А.А. Қазақстан инновациялық мектептерінде қосымша бағыт бағдарламалары негізінде оқытуды бейіндік саралаудың дамуы (1992 - 2005): дисс. ... канд. пед. наук.- Караганда, 2007., -С. - 26.
39. Рахимжанов А. М. История развития системы образования республики Казахстан в десятилетний период ее становления и независимости»: дисс. ... канд. ист. наук. - Костанай, 2001., –С. -25.
40. Линчевская Т. А. Становление и развитие школ инновационного типа в республике Казахстан: дисс. ... канд. пед. наук.- Алматы, 1998., -С.- 26.
41. Перминов А.В. Гимназии и лицеи в истории образовательных систем: автореф. ... канд. пед. наук. - Алматы, 1998., –С.- 30.
42. Шевченко И. Н. Развитие инновационной начальной школы в республике Казахстан: автореф. ... канд. пед. наук.- Караганда, 2004.,-С. - 24.
43. Беркімбаева Ш.К. Жалпы білім беретін қазақ мектебіндегі оқу-тәрбие үрдісінің дамуы (1980-2000): автореф. ... канд. пед. наук.-Алматы, 2003.,-С. -27.
44. Кузнецова Е. Совместный поиск истины: (Опыт обучения воспитания одаренных детей в гимназии "Школа Ломоносова", Москва)// Директор школы. -1996., -№ 1., -С. -44-48.
45. Абирова Д. Публично-социальный характер создания в Казахстане образовательных учреждений типа лицеи и гимназии International Scientific-Practical Conference. -матер. межд. конф. Част 2,-Сеул Korea, 11-13 март, -2020., -С.115-123.
46. Астафьева Н.Г., Шешерина Г.А., Клемешова И.В., Тебякина А.И. Программа развития школы. Методические рекомендации. – Тамбов: ТОИПКРО, -2007.,-С. -45.
47. Акинфеева Н.В., Владимирова А.П. Государственнообщественное управление образовательными системами. – Саратов, -2001.,- С. -54.
48. Гришина И.В., Шевелев А.Н., Волков В.Н. Методические рекомендации по разработке Программы развития образовательного учреждения. – СПб.: КАРО, -2006., -С. -81.
49. Ильенко Л.П. Программа развития школы: Структура, содержание, перспективное планирование работы. – М.: АРКТИ, -2001., -С.-75.
50. Лазарев В.С. Системное развитие школы. – М. 2. изд.Книги (изданные с 1831 г. по настоящее время) -2003 г.,- С. -77.

51. Орлова Т.В. Программно-целевой подход к становлению и развитию образовательных учреждений. – М.: МПГУ, -1997.,-С.311-315.
52. Выготский Л.С. Мышление и речь, М., «Лабиринт», 1999 г., -С. 221-234.
53. Третьяков П.И. Управление образованием по результатам: теория и практика. – М.: Новая школа, -2001., –С.-80.
54. Поташник М.М., Моисеев А.М. Управление современной школой (в вопросах и ответах): Пособие для руководителей образовательных учреждений и органов образования. – М.: -Новая школа, -1997.,- С.-80.
55. Ивлева Ф. Г. В поисках гармонии: Опыт работы экспериментального образовательного центра-гимназии "Золотая горка"//-Казань; Набережные Челны.,-1998., -Ч. 1., -С.-256.
56. Катаев Е. Общеобразовательные школы нового типа: реальность и перспективы // Қазақстан жоғары мектебі., -№ 2., -1998.,- С. 87–92.
57. Жахина Б.Б. Үздіксіз білім беру тұжырымдамасына негіздей //Қазақстанның жоғарғы мектебі., -Информационно-аналитический журнал., -№1.,-2015., -Б. 16-18.
58. Абилов Д.А., Шакирова А.Д. Қазақстандағы заманауи гимназиялық білімнің даму мәселелері //Қазақстанның ғылымы мен өмірі.- 2019., -№1 (74) – Б. 38-41.
- 59.Рудаков В. Е., Лицеи в России // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона в 86 т. (82 т. и 4 доп.). - СПб., - С.1890-1907
60. ҚР.ПМ қор-708; тізім. 2, іс-1195. –Б. -305; – П 25.
61. Дьюи Д. Демократия и образование. М., -2000 –С.-33.
62. Абилов Д. Траектория развития системы образования лицеев: сравнительный анализ Казахстана и зарубежных стран: IV МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ «НАУКА В ЕПОХУ ДИСБАЛАНСІВ» (м. Київ | 30 листопада 2018р.) -2 частина ISSN: 5836 – 4978.,- 2018.,-С. -38-44.
63. Левин Ю. К., Годник С. М. Деловое содружество школы и университета//5-я педагогическая гимназия Воронежа // Школа и производство. -1995.,- № 2., -С. 20-21.
64. О создании экспериментальной международной школы - лицея имени А. Рублева // Бюллетень Гос. комитета СССР по народному образованию. Сер.: Высшие и средние педагогические учебные заведения, средние общеобразовательные школы всех типов, дошкольные и внешкольные учреждения. - 1989., - №10.,-С.22-24.;
- 65.Об открытии в Москве общеобразовательных школ нового типа: (Лицеев, гимназий) // Бюллетень Гос. комитета СССР по народному образованию. Сер.: Высшие и средние педагогические учебные заведения, средние общеобразовательные школы всех типов, дошкольные и внешкольные учреждения. - 1989., - №11 .,-С.27-28.-254.
66. Открытии общеобразовательной школы - лицея (автомобилестроение) // Бюллетень Гос. комитета СССР по народному образованию. Сер.: Дошкольное воспитание и общее среднее образование. - 1990., - №8.- С.25- 27.

67. Сагинов К.М., Кусаинов Г.М., Атейбек С.Т. Үздіксіз кәсіби білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында педагог қызметкерлердің дайындығының сапасын арттыру. //Қазақстанның жоғарғы мектебі., -Информационно-аналитический журнал., -№1.,-2015., -Б. 72-73.
68. Общество и образование: Пер. с англ. / Общая ред. и предисл. В.Я. Пилиповского. - М.: Прогресс,-1989.,-С.- 200.
69. Abishev N. A.¹, Abirov D.A. ² История становления и развития лицеев, гимназий в казахстане. Talent Development & Excellence.- 2020.,-Vol.12.- №1.,- Р. 495-506.
70. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках.- М.,-1994.,-С.-28
71. Муканова Б.И. Педагогические основы взаимодействия учителя и учащихся в формировании социальной активности подростков.: дисс... док... пед наук.- Алматы, -1991.,-С.- 230.
72. Мухамеджанов И.М. Формирование готовности будущих учителей к организации творческого взаимодействия с учащимися в обучении: дисс...кан.пед. наук- Алматы, -1994., -С.-162.
73. Хан Н.Н. Сотрудничество в педагогическом коллективе школы.- Алматы, Ғылым, -1997., -С.-211
74. Баранов С.П.Сущность ероцесса обучения.- М., -1983.,-С.-130
75. Гмурман В.Е. К вопросу о понятиях «закон», «принцип», «правило» в педагогике // Сов. Педагогика.-1971.,- № 4.,-С. 65-72.
76. Менчинская Н.А. Мышление в үдеріссе обучения // Исследование мышления в советской психологии. - М., -1966.,- С. 339-387.
77. Кабанова-Меллер Е.Н Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся// Акад. пед. наук СССР. Ин-т психологии., - М.,-1968., -С.-288.
78. Самарин Ю.А. Очерки психологии ума: Особенности умств. деятельности школьников ., -Акад. пед. наук РСФСР., - М., -1962.,- С.- 215.
79. Зинченко В.П. Технократическое (проективное) мышление // Вульф В.Б. Иванов В.Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках: Учебное пособие.- М.: УРАО, -1997., - С. 124 -129.
80. Петровский А.В. Проблема развития личности с позиции социальной психологии// Вопросы психологии.- 1984.,-№ 4.,- С.-15.
81. Плахова Л. М. Основные направления деятельности школы-гимназии по развитию гимназического образования // Учитель - ученик: проблемы, поиски, находки. -М., -1993., -Сб. № 2., -С. 86-98.
82. Лизинский В.С. Развитие школы как инновационный үдерісс. – М.: -1994.,-С.-85.
83. Смирнов С. От школы — к гимназии: перестройка или возрождение? // Знание-сила.,-М., -1991.,-№ 6., -С. 60-65.
84. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение.- Л., -1985.,-С.-85.

85. Селиверстова Е.Н. Традиции и современность в образовании: На материале современной гимназии // Социализация личности: исторический опыт советского периода и современные традиции. - Библиогр. в подстроч. примеч. -М., -1993., -С. 35-44.
86. Коротаева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. - М., -2003.,-С.-100.
87. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы)...: Издательство: Дело, - М. -1994.,-С. 20-25.
88. Габай Т.В. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. высш.учеб. завед.- М.: Академия, -2003.,-С.-240.
89. Муканова С.Д. Управление инновационными процессами в условиях стандартизации среднего общего образования: дисс...док...пед.наук.- Караганда, -2008.,-С.-268.
90. Таубаева Ш. Исследовательская культура учителя: методология, теория и практика формирования.- Алматы: «Алем»,-2000.,-С.-381
91. Исаев И.Ф. Школа как педагогическая система: основы управления.- Белгород: БГУ, -1997.,-С.-145.
92. Кухарев Н.В., Решетько В.С. Диагностика педагогического мастерства и педагогического творчества .Часть-1.- Минск : Адукацыя і выхаванне - 1996.,-С.-75.
93. Старчевский В. Дом, куда слетаются "Жуки": О частной гимназии в Жуковке Московской области // Мир образования. М.,-1996., № 3.,- С. 70-74.
94. Лихачев Б.Т. Школа на путях перестройки. Вокруг реформы школы 80-х годов // Педагогика. Курс лекций.- М.: Прометей, -1993.,- С. 470-512.
95. Қазақстан Республикасының баршаға білім беру бойынша ұлттық іс-әрекеттер жоспары - Алматы, -2003.,-Б.-14.
96. АОМ 499 Қор; іс-2851. Б 353; П 124-148.
97. ТОМ Қор-2250, іс-2851, байлам -353.
98. ҚРОММ. 2265 қор, 1 тізбе, 144 іс, 18 байлам, -Б. 105-107.
99. Мұқатаев А.А. Бейіндік оқытуды ұйымдастыру: Оқу құралы.-Қарағанды, 2007.-101б.
100. Мұқатаев Айдос Ағдарбекұлы. Қазақстан инновациялық мектептерінде қосымша білім бағдарламалары негізінде оқытуды бейіндік саралаудың дамуы (1992-2005 жж.): П.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация авторефераты (13.00.01). / Е.А. Бөкетов ат. ҚарМУ. - Қарағанды, 2007., –Б.- 27.
101. ҚР. ПМ. Қор-708, Тізбе-21, іс-2195, 285-байлам.
102. Өтемұратов М.Ж. ХХІ ғасырдағы Қызылорда облысындағы кәсіптік бастауыш білім оқу орындарының болашағы. //Қазақстан кәсіпкері – профессионал Қазақстана -2002., - № 6 (7), -Б. 3-5.
103. ҚРОММ. Қор- 2253, Іс-17«А», байлам -2.
104. ҚРОММ. Қор-2265, Іс-114 және 93, байлам - 9 және 98.
105. ТОМ. Қор-2250, іс-2851, байлам -353.
106. ҚРОММ. Қор-2265, Іс- 144, байлам-18.

107. АОМ. Қор-499, іс- 2851, байлам -353.
108. Қапанова А. Орта буын мамандар дайындау – өзекті мәселе Қазақстан мектебі. -1999. - № 10. –Б. 14-16.
109. ҚРОММ. Қор-1727, Тізбе- 3120 және -19-тізбе].
110. Қазақстан Республикасы орталық мемлекеттік мұрағат 2235 қор; іс- 280., -парағы 6.
111. ҚРОММ. Қор-2270; тізім- 2, іс-1009. Б 187; – П 75.
112. Қазақстан мектебі // -2000., - № 6., -Б. 27-29.
113. Закатова И.Н. Развитие социально-педагогических функций школы в современных условиях.,- М.,-1997.,-С.-129.
114. Макарова Т.Н. Планирование и организация методической работы в школе. М.: Центр «Педагогический поиск».,- 2002.,-С.-235.
115. Полат Е.С.: Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: -Академия, -2010.,-С.-193.
116. Баширова Ж.Р. Развитие системы университетского образования в мире: история и современность. Монография.-Алматы: -АГУ им.Абая, - 2003.,-С-160.
117. Абилов Д. Взаимодействие на преподавателя и студентов в условиях на университетского образование . Сборник с научни доклады. (трета книга). –Болгария: Издательство ЕКС-ПРЕС.- 2019 г.,-С.-161-166 .
118. Левит М.В. К формированию концепции гимназического образования в Российской Федерации. Современная гимназия и универсальное образование. – М.: Интерпракс, -1995.,-С. 12–13.
119. Каменский, А.М. Лицей как школа индивидуального развития // Народное образование. – 2011., – № 8.,-С.169–172.
120. Чудов В. Лицей обычный – методы уникальные/ Н. Кашкарова.- М. Лицейское и гимназическое. – 1999.,– № 6., -С.54–58.
121. Софронеева В.В. Общее и частное в профильном и гимназическом образовании / В. В. Софронеева // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2008.,-№ 1.,-С.55–59.
122. Мосеева О.Н. Современное гимназическое образование в Омской области: предпосылки возрождения, нормативное правовое обеспечение, этапы становления / О. Н. Мосеева // Омский научный вестник., -2008., - № 2.,-С. 116–122.
123. Каспржак, А. Г. Три источника и три составные части российского гимназического образования // Вопросы образования. – 2010., – №1.,- С.281–299.
124. Топалер Е. Откуда есть пошла гимназия по-советски // Московский журнал., –М.,-1991., -№ 5., -С. 73-74.
125. Цукер А.А. Основные теоретические принципы гимназического образования // Сибирь. Философия. Образование., -Новокузнецк, -1997., - № 1., -С. 9-18.
126. Православная классическая гимназия при церкви Иконы Божией Матери «Знамение» в Ховрине.- М.: Частная школа. – 1995.,-№ 6.,-С. 149–151.

127. Шамова Т. И., Шарай Н. А. Школа-гимназия: цели, содержание, управление // -Магистр 1: Независимый психолого-педагогический журнал. -1992., -М., -С. 9-13.
128. Княжицкий А. «Гимназистки румяные» конца XX века: [О тенденциях развития гимназ. и лицейс. образования] / А. Княжицкий// Лицейское и гимназическое образование. – 2000.,– № 1., – С. 35–38.
129. Гелич А. Языковой лицей и одаренные дети: Из опыта работы с одарен. детьми в яз. лицее № 93 г. Челябинска / А. Гелич // Народное образование. – 1996.,– № 8., – С. 35–37.
130. Завельский Ю. К. Концепция работы гимназии № 1543 с одаренными детьми.- М. / Ю. К. Завельский // Завуч. – 2000., – № 1.,-С. 107–115.
131. Александрова Н.Б. Преемственность элитарного образования в гимназиях, лицеях и университетах / Н. Б. Александрова // Педагогика. - 2012. - № 8.,-М.,-2012.,-С.46– 54.
132. Барбакова К. Г. Гимназия–вуз в единой системе образования: из опыта функционирования / К. Г. Барбакова // Социологические исследования.- М., – 2002., – № 7., – С. 104–107.
133. Агафонова И.Д. К вопросу об адаптации студентов технического лицея к обучению в вузе // Высшее образование в сфере меняющихся потребностей экономики и рынка труда. -Барнаул, -1994., -С. 77-78.
134. Баширова Ж.Р. Развитие системы университетского образования в мире: история и современность. Монография.-Алматы: АГУ им.Абая., - 2003.,-С.-160.
135. Глазунова О. И. Принципы российского лицейского образования // - Россия-2010., -М., -1996., -№ 1., -С. 39-40.
136. Әмір Ш. Педагогикалық инновацияны іске асырудың жолдары. Қазақстан мектебі. № 6., 2001., -Б.32-34.
137. ҚРОММ. Қор-2270; т.-2, іс-1009, байлам-161, п-51-55;
138. ҚРОММ. Қор-1720, іс-1864, байлам-48, п-28-39.
139. Күзембаева В.Қ., Ұлттың ұлы ұстазы. Құрастырушы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі.-Алматы: Орталық ғылыми кітапхана -2001.,-Б. -94.
140. Козырева Е.И. Школа педагога-исследователя как условие развития педагогической культуры // Методология и методика естественных наук: сб. науч. тр. Изд-во ОмГПУ. – Омск, 1999., – Вып. 4. – С. -311.
141. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. Кн. 1. -Алматы: -Ғылым, -2001., -С.-63.
142. Қазақстан Республикасының 2007., 27 шілдедегі, № 319 Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>.
143. Макарова Т.Н. Планирование и организация методической работы в школе. М.: Центр «Педагогический поиск».,- 2002.,-С.-235.
144. Каменский А.М. Лицей как школа индивидуального развития // Народное образование.-М. - 2011, №8.,-С.137-144.

145. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь.- М.: Изд. центр Академия, -2001.,-С.-176.
146. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь.- М.: Изд. центр Академия, -2001.,-С.-176
147. Арын Е. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика.- Павлодар: ЭКО ҒӨФ. -2006., -С. -482 б.
148. Құсайынов А.Қ. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология Жалпы ред. басқ. -Алматы: Мектеп.- 2007.,- 63 б.
149. Кадысова Р.Ж., История развития системы многонационального образования в Казахстане: опыт и проблемы (1985-1995 г.г.): дисс. ... канд. ист. наук. - Алматы, -1999., -С.- 26.
150. Абиров Д. Қазіргі қоғамдағы инновациялық мектептердің ерекшеліктері. // І. Жансүгіров атындағы ЖМУ-нің конференция.- 2018.,- Б.57-60.
151. Мукаева Б.И. Педагогические основы взаимодействия учителей и учащихся в формировании социальной активности подростков: автореф. ... докт. пед. наук.- Алма-Ата, -1991., -С.- 49.
152. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. Кн. 1. -Алматы: -Ғылым, -2001, -С.-63.
153. Ксензова Г.Ю. Перспективные школьные технологии. - М.: Педагогическое общество России, -2001., -С-346.
154. Внутрешкольное управление: теория и опыт педагогических и управленческих инноваций / Под ред. Н.В. Горбуновой.- М.: Новая школа,-1995.,-С.-72.
155. Абиров Д. Қазақстандағы жаңа үлгідегі білім беру мекемелерінің ерекшеліктері// Қазақстанның ғылымы мен өмірі. -Журнал .- Астана.- 2019.,-№2 (77).,-Б. 89-92.
156. Черных Е.Г. Модернизация педагогического образования как важный шаг на пути к подготовке конкурентоспособных кадров. //Қазақстанның жоғарғы мектебі.,-ИАЖ -№3/2014., -С.-109-111.
157. Бөрібекова Ф., Жанатбекова Н.Ж Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: оқулық. –Алматы: ҚР Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, -2014., –Б. – 312.
158. Сергеева В.П. Профилактика обучения в общеобразовательном учреждении.- М., -2011.,-С.-125.
159. Концепция профильного обучения на старшей ступени общеобразовательной школы: проект. Рук.проекта А.Кузнецов, А.Пинский. – М.,-2002., -С.-36.
160. Батракова И.С. Теоретические основы организации педагогического процесса в современной школе., - СПб, -1995.-С.- 418.
161. Перминов А.В. Гимназии и лицеи в истории образовательных систем.: дис. ... канд. пед. наук. -Алматы, -1997., –С.-127
162. Mercer, Malcom and Elmira Khalikova. Education Sector Development

- Strategy. ADB and the British Council.-Astana.,-2004.,
https://stringfixer.com/pt/Education_in_Kazakhstan
163. Болотова Ж.А., Кострикова Ю.В., Радченко Е.А., Рахманова М.Н. Ценности педагогической деятельности // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. -2016., №1-2., – С. 257-259.
 164. Абиров Д. Основные направления учебно-воспитательного процесса в лицеях и гимназиях. Инновационный потенциал развития науки в современном мире// Вестник науки. Сборник статей по материалам международной научно-прак. конференции. Часть 3,. Уфа.,-2019.,-С.27-37.
 165. Ипполитова Н.В. Теория и практика подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию учащихся: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – Челябинск, -2000.,-С. – 383.
 166. Дүйсембінова Р.Қ. Қазақ этнопедагогикасын мектептің оқу-тәрбие үдерісіне ендірудің ғылыми-педагогикалық негіздері: 13.00.01. пед. ғыл. док. ...автореф. – Алматы, -2001.,-Б.– 46 б.
 167. Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика: әдіснама, теория, тәжірибе// монография. – Алматы, -2013.,-Б. -254.
 168. Сериков В.В. Образование и личность: теория и практика проектирования педагогических систем.-М.: Логос, -1999.,-С.-271.
 169. Поташник И.М. Управление развитием школы. - Новая школа. – М., 1995., -С.-464.
 170. О создании экспериментальной международной школы - лицея имени А. Рублева // Бюллетень Гос. комитета СССР по народному образованию. Сер.: Высшие и средние педагогические учебные заведения, средние общеобразовательные школы всех типов, дошкольные и внешкольные учреждения. - 1989., - №10.,-С.22-24.
 171. Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. //-Народное образование. – 2003., – М., -№2., -С.58-64.
 172. Новиков А.М. Методология образования. Издание второе.- М.: «Эгвес», -2006., -С.-488.
 173. Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука // Инновационные процессы в образовании: Сборник научных трудов. -Тюмень.- 1990., -№.1(4). -С. -8.
 174. Дегтярев Е.А. Управление современной школой. –Ростов на Дону.,- 2005., -С.-235.
 175. Околелов О.П. Персонафицированное обучение. Монография, - М.: Директ-Медиа, -2013.,-С.-122.
 176. Абиров Д.А. Content system of the lyceum and gymnasium educational program. // Bulletin of the karaganda university.-Караганда.-2020.,- №4 (100),- С.55-62.
 177. Овчаренко Е.Н., Шогенов А.А. Интеграционные процессы как фактор развития образовательного пространства поликультурного региона. -М.:

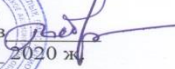
- ФИРО, -2008., -С. -305.
178. Пильдее М.Б. Система работ ОУ в условия модернизации образования. - Волгоград, -2011.,-С.-100.
179. Зобнина Т. В., Цветков О. В. Прогимназия: проблемы. и перспективы: (Учебно-воспитательный комплекс на базе детского сада, средней школы и педагогического института г. Шуи)/Начальная школа., -1996., № 3., -С. 23-24.
180. Кусаинов А.К. Реформирование системы образования в Казахстане - сравнительно – педагогический анализ.- Алматы:Агу, -1996.,-С.-396.
181. Лизинский В.М. О методической работе в школе.-М.:Центр «Педагогический поиск», -2002., -С.-121.
182. Молчанова Т.К. Составление образовательных программ. – М.,УЦ «Перспектива», -2001.,-С.-116.
183. Даутова О.Б. Современные педагогические технологии в профильном обучении / под редакцией А.П. Тряпициной.- СПб.: -КАРО, -2006., -С. - 352.(22 п.л.)
184. Кусаинов А.К. Реформирование системы образования в Казахстане - сравнительно – педагогический анализ.- Алматы:Агу, -1996.,-С.-398.

ҚОСЫМШАЛАР

ҚОСЫМША А

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

БЕКІТЕМІН

«Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу
университеті» КЕ АҚ Педагогика
және психология факультетінің
деканы
К.Т. Ыбыраимжанов
«05» 06 2020 ж.

Ғылыми-зерттеу жұмысты БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ

«І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ-ның келесі
құрамдағы комиссиясы:

- төраға: Педагогика және психология факультетінің деканы
Ыбыраимжанов К.Т.;
- комиссия мүшелері:
- Баженова Эльмира Даулетхановна;
- Шужебаева Арзигуль Исмаиловна;
- Сыдыкбекова Марианна Амангельдыевна;

Алматы облысы, Талдықорған қаласы, І.Жансүгіров атындағы
Жетісу университетінің 6D010300 - «Педагогика және психология»
мамандығының «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен
дамуы» (1987-2017 ж.ж.) атты элективті курс оқылды. Элективті курсты
оқыту барысында «Педагогика және психология» мамандығының 83
студентіне элективті курс жүргізген докторант Данияр Ақпарович Абиров
6D010300 - «Педагогика және психология» мамандығы бойынша философия
докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындаған Қазақстанда лицей –
гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы(1987-2017ж.ж.)атты
диссертациялық зерттеуінің ғылыми нәтижелері енгізілгені туралы осы
актіні жасады.

Осы пән элективті компоненті болып табылады. Қазақстанда лицей-
гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы пәні тәрбие мәселелері мен
айналысатын мекемелердің, педагогикалық теориялардың дамуын зерттейді.
Ол өткен ғасырдағы қол жеткен озық педагогикалық тәжірибелерді талдап,
қазіргі уақытта пайдалануға көмектеседі.

Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы пәні жас ұрпақты тәрбиелеудің озық идеяларын зерттей отырып, жаңа жасампаз, гуманистік педагогиканың дамуын қарастырады.

Сонымен қатар, элективті курсты оқыту және сауалнама жүргізудің кезеңдеріндегі нақтылық нәтижелерге қол жеткізілді (2018 - 2019 ж.ж. 2 семестр, 2020 ж. 2 семестр) бас кезеңде сауалнама жүргізу барысында толық жауап, толық емес жауап негізде, соңы кезеңде толық, орташа, төменгі жауаптарға қол жеткізді.

Элективті курстың мақсаты: болашақ мамандарды терең жан-жақты біліммен, біліктілікпен қаруландыру;

- кәсіби педагогикалық білімнің ғылыми негіздерін қалыптастыру;

- болашақ педагогтың педагогикалық ойлауы мен көзқарасын қалыптастыру;

- болашақ педагогтардың тұлғалық-кәсіби тұрғыда өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін қалыптастыру.

Болашақ лицей және гимназия мұғалімдеріне Қазақстандағы әр түрлі типтегі мектептердің даму тарихындағы (1987-2017 ж.ж.) озық, алдыңғы қатарлы тәжірибелерді игерту және меңгерген білімдерін бүгінгі ұлттық мектептерді құру, ондағы берілетін білім мазмұнын, жанартылған білім беру жүйесіндегі мектеп құрылысын анықтау мен әлемдік білім беру кеңістігіне ену де лицей гимназияларда білім берудің өзіндік ерекшелігі мен құзырлығын анықтау талаптарына сәйкес өткеннің тарихи – педагогикалық мұраларындағы құндылықтарға дұрыс баға бере білуге, озық үлгідегі тәжірибелі қазіргі лицей және гимназиялардағы сыныптардағы оқу-тәрбие үдерісіне түрлендірет және оңтайлы пайдалана білуге үйретуді анықтау болды.

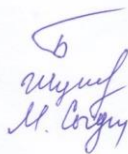
Енгізу нысаны	Енгізу көлемі	Енгізілген жұмыстың қысқаша мазмұны
«Педагогика бағытында» мамандығының студенттеріне	Д.А. Абиров диссертациялық жұмысының ғылыми нәтижелері негізінде болашақ Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы (1987-2017) озық, алдыңғы қатарлы тәжірибелерді игерту білім сапасын	<i>Енгізілген жұмыстың мазмұны:</i> ұсынылған элективті курс бойынша студенттердің білім сапасын арттыру, лицей – гимназиялардың білім беру тарихын тереңнен зерттеп, Қазақстандағы лицей – гимназияларға қатысты мұрағат деректеріне, журнал, газеттер хрестоматия, оқу кітаптарының құрылымына және оның мазмұндық мәніне, осы бағытқа зерттеу жүргізген ғалымдардың

		гимназия мұғалімі мамандығын игеретін білімгерлер үшін бұл курстың қажеттілігі мен өткен кезеңдердегі лицей – гимназиялар білім беру жүйесіне теориялық-тәжірибелік және тарихи тұрғыдан талдау жасау. Лицей – гимназиялардың білім берудің тарихи-әдіснамалық негіздері және бүгінгі жалпы лицей – гимназиялардың білім берумен өзара үйлесімділігі мен сабақтастығы жөнінде түсінік беру.
--	--	---

Осы актінің материалдары 05.06.2020 жылғы №4 хаттамаға сәйкес «Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ, Педагогика және психология факультеті, «Педагогика және психология» кафедрасының комиссия отырысында қаралды.

Комиссия мүшелері:

Кафедра меңгерушісі
PhD доктор
к.п.н., доцент
к.п.н.

Баженова Э. Д.
Шужебаева А. И.
Сыдыкбекова М. А.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

БЕКІТЕМІН

«Қайнар Академиясы, Ғылыми
істер жөніндегі проректоры, Э.Ғ.Д.,
профессор

Ә.Ж.Сапарбаев

«_____» _____ 2020 ж.

**Ғылыми-зерттеу жұмысты
БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ**

Қайнар Академиясының келесі құрамдағы комиссиясы: Педагогика, психология және әлеуметтік пәндер кафедрасының меңгерушісі Еркінбекова М.А.; комиссия мүшелері, Көмекбаева Ляззат Кеңесбаевна, аға оқытушы Турниязова Жанар Қуанышевна, аға оқытушы Бектурсын Мира, автор 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығының ізденушісі Д.А.Абиров 2017-2020 оқу жылдары 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығы бойынша білім беру үдерісіне «Қазақстанда лицей – гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы (1987-2017)», (2017-2018, 2018-2019, 2019-2020 оқу жылы, 1,2,3 курс білімгерлері) атты элективті жүргізіп, болашақ Педагогика және психология мамандығын игеретін студенттерге лекция, семинар тақырыптарында бағдарламасы туралы актіні құрды.

Ұсынылған арнайы курс берілетін білім негізінде мамандық бойынша оқитын студенттер Қазақстанда лицей-гимназиялардың қалыптасуы мен даму тарихы пәні жас ұрпақты тәрбиелеудің озық идеяларын зерттей отырып, жаңа жасампаз, гуманистік педагогиканың дамуын қарастырады.

Сонымен қатар, лицей және гимназия мұғалімдеріне Қазақстандағы әр түрлі типтегі мектептердің даму тарихындағы (1987-2017 ж.ж.) озық, алдыңғы қатарлы тәжірибелерді игерту және меңгерген білімдерін бүгінгі ұлттық мектептерді құру, ондағы берілетін білім мазмұнын, жаңартылған білім беру жүйесіндегі мектеп құрылысын анықтау мен әлемдік білім беру кеңістігіне енуде, лицей және гимназияның білім берудің өзіндік ерекшелігі мен құзырлығын анықтау талаптарына сәйкес өткеннің тарихи – педагогикалық мұраларындағы құндылықтарға дұрыс баға бере білуге, қазіргі лицей және гимназиялардың сыныптардағы оқу-тәрбие үдерісіне түрлендіре және оңтайлы пайдалана білуге үйрету.

Комиссия мүшелері:
ОӘБ басшысы
Кафедра меңгерушісі

К. Алпысбаев
М.А.Еркінбекова

**«ІЛІЯС ЖАНСҮГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІ»**

Бекітемін
Педагогика және
психология факультеті
деканы
 К. К. Клыбайрамжанов
« 18 » 2018 ж.

**Педагогика және психология факультеті
Педагогика және психология кафедрасы**

**ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЦЕЙ – ГИМНАЗИЯЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ
МЕН ДАМУ ТАРИХЫ (1987-2017)
ПӘНІНІҢ ОҚУ - ӘДІСТЕМЕЛІК КЕШЕНІ**

Мамандық: 5B010300 – «Педагогика және психология»

Оқу формасы: күндізгі

Талдықорған қ. 2018 ж.

ҚАЙНАР АКАДЕМИЯСЫ

БЕКТЕМІН

Қайнар Академиясы,

Ғылыми істер жөніндегі

проректоры, э.ғ.д.,

Профессор

Ә.Ж.Сапарбаев

« 01 » 09 2018 ж.

Педагогика және психология факультеті
Педагогика және психология кафедрасы

ҚАЗАҚСТАНДА ЛИЦЕЙ – ГИМНАЗИЯЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ
МЕН ДАМУ ТАРИХЫ (1987-2017)
ПӘНІНІҢ ОҚУ - ӘДІСТЕМЕЛІК КЕШЕНІ

Мамандық: 5В010300 – «Педагогика және психология»

Оқу формасы: күндізгі

Алматы қ. 2018 ж.

Гимназия және лицей мектептердің жұмысының мағыналы моделін зерттеу барысында, біз «педагогика және психология» мамандығы бойынша оқитын білімгерлерге арналған элективті курстардың арнайы курсы әзірледік және университет процесіне енгіздік. Бұл курс «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің білім мен тәрбие тарихы» деп аталады. 15 сағатқа арналған, аптасына 1 сабақ өткізу жоспарланған.

Бұл арнайы элективті курстың мақсаты - болашақ мамандардың құзыреттілігін дамыту. Бұл сонымен қатар білім беру жүйесіндегі, ғылыми көзқарастарды ойлау тәсілдері, сонымен қатар кәсіби және тұлғалық дамуды өзгертуді білдіреді. Бұл бағдарламаны енгізу білімгерлерге білімді беру жүйелеріне қалыптасуының тарихи-педагогикалық ерекшеліктерін зерттеуге жағдай жасауға бағытталғанын атап өткен жөн. Сонымен қатар, білім беру құрылымдарының бастапқы мазмұнын ашатын, тарихи деректермен талдамалық және іздестіру шараларын жүргізу қарастырылған. Болашақта бұл іргелі тұжырымдамаларға негізделген, заманауи инновациялық деректерді, егжей-тегжейлі құрылымдауға мүмкіндік береді. Сабақтарды ұйымдастыру дәрістер, семинарлар, конференциялар түрінде, сонымен қатар атқарылған жұмыс туралы жеке есептер түрінде өтеді. Осы элективтік курсты игергеннен кейінгі, қорытынды бақылау рефераттар мен жобаларды қорғау түрінде жүзеге асырылады. Осы арнайы курсты дамытудың негізгі идеясы, Қазақстан Республикасындағы Гимназия және лицей мектептердің даму теорияларын зерттеуді көздейді. Білім беру процесін трансформациялау аспектілері де қарастырылған. Білім беру жүйесіндегі гуманистік, педагогика мен заманауи инновациялық технологиялар арасындағы өзара байланыс жүзеге асырылады. Тағы бір айта кететін жайт, бұл элективті курс үш бөлімнен тұрады. Бірінші бөлім гимназия және лицейлердің құрылу тарихын қамтиды. Екінші бөлім Еуропа мен Ресейдегі осы оқу орындарының даму ерекшеліктерін ашуға бағытталған. Үшінші бөлім Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің негізгі даму бағыттарын ашады. Бұл арнайы курсты зерттеу білімгерлерге педагогикалық іс-әрекетке қажетті негізгі кәсіби сапалар мен білімнің теориялық деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Білім беру мекемелерінің түрлену және өзгеру деңгейі зерттелуде. Сонымен қатар, нарықтық экономика сұраныстары жағдайында өзін-өзі реттеуге қабілетті мамандарды даярлауға мүмкіндік береді.

Жалпы, гимназия және лицей мектептерінің оқу процесінің ұйымдастырылуы мен қызмет ету ерекшеліктерін зерттеудің бүкіл зерттеу процесі үш кезеңде жүзеге асырылды:

1. Аналитикалық және диагностикалық. Теориялық талдау негізінде Қазақстандағы, сондай-ақ шет елдердегі білім беру қызметінің нақты жағдайы жүйеленіп, қорытылды.

2. Дизайн және белсенді. Бұл кезеңде гимназия және лицей мектептерінің оқу процесінде орын алған проблемаларға талдау жасалды. Нәтижесінде қолданыстағы құрылымдарды реформалаудың тиімді бағыттары әзірленді.

3. Жаңартылған ұйымдық құрылым да құрылды.

